

સુધરેલી રીત મુજબ
જ્ઞાતકચલાર ટેકસ્ટ બુકસ રીવિઝન કમિટી
જેટલે તૈયાર કરેલી. ❀

છટી ચોપડીના અર્થ.

કિંમત નવ આના.

જિની અંદર શબ્દાર્થ-વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઢ
બને રીતે; કવિતાનો અન્વય; સમજુતી; વ્યુત્પત્તિ;
પાઠના સવાલ; પાઠનો સ્વાર; વિગેરે.)

રચનાર-એસસી. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.
રચનારનું ઠેકાણું-શાહપોર-મુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા-C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું-શાહપોર-મુરત.

આ પુસ્તક મને ૧૭૬૭ ના ૨૫ મા આક્ટ મુજબ
રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

છાપનાર-નારાયણરાવ હર્ષમણરાવ નીકમ.

છાપવાનું ઠેકાણું-'શંકર' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ ચક્રાના પુલપર
સને ૧૯૧૯ મુરત. આગળ.

ગ્રામીણ વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ડૉ. પી. રા. ઈ. સંમત
૮૨૩૨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

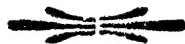
[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૯૨૩૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ટોફી યો ૫૭૧.૧ ૨૧૬

વિષય મે ૭૨૬ : ૯૪૪ : ૬ : ૨૧

છટ્ટી ચોપડીના અર્થ.

કર્તવ્ય=કરવા યોગ્ય કામ; કરજ:

પ્રજ્ઞો=તરફ; સાથે [ધર્મ

પૂજ્ય=પૂજવા લાયક

નમન કરવું=નમવું; પગે લાગવું

અનેક=(અન્=નહિ+એક)=એક

નહિ એટલે ધણાજ

દુઃખ=આપણા; પીડા (દુઃખ ત્રગ

પ્રકાર છે અધિ=મનની પી

ડા; વ્યાધિ=શરીરની પીડા; ઉપાધી

=અહારથી આવેલી પીડા)

સ્તન=યાન; ધાત્ર

અગણિત=(અ=નહિ+ગણિત)=

નહિ ગણી શકાય એટલા;

ધણાજ

અણચિંતવ્યા=(અણ=નહિ+ચિં

તવ્યા=ધાર્યા)=અણધાર્યા

અસંખ્ય=(અ=નહિ+સંખ્ય=

સંખ્યા)=સંખ્યા વગરના એ

ટલે ધણાજ

પાળનાર=(પાત્ર=પાલણ+નાર=

કરનાર)=પાલણ કરનાર

સ્મરણ=ધ્યાન; ભક્તિ

સૂર્યમંડળ=સૂર્ય અને તેની આ

સપાસ ફરનારા ગ્રહો

ગ્રહ=સૂર્યની આમપાસ ફરના

ગોળા (એ નવ છે)

ઉપગ્રહ=(ઉપ+ગ્રહ)=મુખ્ય

ગ્રહની આમપાસ ફરનારો

નાનો ગ્રહ

નિયપિત=(નિયમ+પિત=વાળો)=

નિયમ પ્રમાણે

અમણ કરે છે=ફરે છે; ભટકે છે

અગાધ=(અ=નહિ+ગાધ=છાછડ)

=ધણુંજ ઉંડું; અપાર; અથાગ;

ગહન

મસીદ=મુસલમાનોને નિમાજ

પઢવાનું મકાન

ગિઆરી=સરકૃત અગ્યાર

ગિનિ=દેવતાના આગાર=સ્થળ)

પારસીઆના આતસબેહરામ

પૂજવાલાઈ જગા

દેવળ=ખ્રિસ્તીઓનું પ્રાર્થના કરવાનું મકાન

સંતાન=છેયાં; છોકરાં વસ્તાર
પરિવાર=કુટુંબ કપીલો; ખટલો
મરકી=ધણાં માણસ મરી જાય
એવો રોગ; કાલેરા; શીતળા;
વલ્લેગ વગેરે

દુકાળ=દુષ્કાળ ઉપરથી (દુષ્ટ=નહારો
+કાળ=વખત) અનાજ પાણી
મોંઘા મળે એવો વખત

સદ્વિચાર=(સદ્=સાર+વિચાર)
=સારા વિચાર

દિલાસો=ધીરજ

પારિસ=ફ્રાન્સ દેશનું મુખ્ય શહેર
(એ આખી દુનિઆમાં સૌથી
સુંદર શહેર છે)

મોટા મનથી=ઉદાર દિલથી

આપણને નહિ હોય તો આપણા
પાડોશીને હજી=મતલબ કે આ-
પણી પસે નહિ હોય પણ આપ-
ણા પાડોશી પાસે હોય તો કામકામ
દિવસ આપણને ખપ લાગે.

કહેવત=કહેતી, અનુભવ સિદ્ધ

વાક્ય

હિતકર=(હિત=મલું+કર=કરનાર)
=મલું કરનાર.

આરોગ્ય=સુખકારી; તનદુરસ્તી.

આહાર=ખાવાનું

વિહાર=ફરવા હરવાની મોજ

વિહાર=ફરવા હરવાની મોજ

ખાવાને માટે જીવવાનું નથી=

ખાધ પી એશઆરામ માટે

જીવવાનું નથી. પણ જીવવાને

માટેજ ખાવુંજ જોઈએ. મત-

લબ કે અનિશ્ચય અને ભારે

પદાર્થ ખાવા નહિ.

મર્મ=હ્રુપો બેદ; ગુપ્ત વાત

પવિત્ર=નિર્મળ; શુદ્ધ; પાપવગરનું

નજર આગળ રાખી=મનમાં

ખડા કરી

વર્તન=ચાલ

બળ કરવું=અપવિત્ર કરવું,

અગાડવું.

વખતને નકામો જવા દેવો નહિ=

સારા કામમાં વખત ગાળવો.

તરંગો=વિચારો ઉપર વિચાર

વિચારવા=પનન કરવા.

સત્પુરુષ=(સત્+સારો+પુરુષ)=
સારા માણસ

સાર—માણસ માત્રની મુખ્ય ફરજ ત્રણ પ્રકારની છે. ૧) પરમેશ્વર પ્રત્યે. ૨) પાડોશી પ્રત્યે. ૩) પોતાના પ્રત્યે.
પાઠ ૨.

દિલ્હી=જમના નદીપર હાલની
રાજધાનીનું શહેર છે. (એ
હિંદુ અને મુસલમાનની રાજ-
ધાનીનું શહેર હતું, એમાં
૧૮૭૭, ૧૯૦૨ ને ૧૯૧૧ માં
દરબાર બરાયો હતો.)

વેપારની ધમાલવાળા=અહોળો
વેપાર કરનાર

પુરાણ=ગ્રંથનું; અગાઉનું

ખડેર=ખુદ્ધી ભોંય

શાહજહાનાબાદ=(શાહજહાં+

આબાદ=વસાવેલું)=શાહજહાંએ
વસાવેલું તે

ધમારત=ઉંચી બાંધણીનું મોટું
ધર

ધુમટ=અર્ધ ગોળ શિખરવાળું

હાંકણ; ગુંથજ

અરબી લેખો=અરબી બાષામાં

પત્રરમાં કોતરેલાં લખાણ

સમાગમ=(સમ=સાથે+આગમ=
આવવું)=મેળાપ; મુલાકાત

કુરાન=મુસલમાનનું ધર્મ પુસ્તક

મહોલાત=મહેલોનો જથ્થો

દિવાને આમ=રૈયત અથવા સા-
ધારણ વર્ગના લોક માટે ક-
ચેરી બરવાનું મકાન

દિવાને ખાસ=અમીર ઉમરાવોને,
માટે કચેરી બરવાનું મકાન.

મેગમો=પાદશાહની સ્ત્રીઓ

ખીખીઓ=અમીરની સ્ત્રીઓ

હમામખાનું=હમામ=નહાવાનું
+ખાનું=ઠેકાણું)=નાહવાનું

ઠેકાણું

હોજ=હોથી બાંધેલો કુંડ

હેરત=અચંખો; નવાઈ; અચરતી

જળહળી રહેલી=પ્રકાશોત્તી; ઝળ-
કાટ મારી રહેલી

મયુરાજન=(મયુર=મેર+આસન=

બેઠક)=મેરના આકારની બેઠક

(એમાં હીરા, માણિક વગેરે જ-

ડાબ્યાં હતાં. એની ઠોંમત ટાવર-

નિયર નામના યુરોપી ઝવેરીએ
 સાડા છ કરોડની કરી હતી)
 હેવાલ=ખ્યાન; વત્તાંત
 ખ્યાલ=ધારણા; અટકળ
 શરાફ=હુડી, બ્યાજુ વગેરે કરનાર
 પેદી=શરાફની દુકાન
 દિલ્હીગર=દિલ્હીના વતની
 જમા થએલા=ભેગા થએલા
 સસ્તનત=રાજ્ય; સત્તા; હકુમત;
 પાદશાહી
 એશઆરામ=મોજશોખ
 નિરઘમી=(નિરૂ=નહિ-કુદમ+પ=
 વાળો) ધંધા વગરનો
 નવાણુ=પાણીની જગાએ; જેવા
 કે કુવા, વાવ, તળાવ વગેરે
 જગ જાહેર=દુનિયામાં પ્રખ્યાત
 કુતુમમિનાર=કુતુબુદ્દીને અંધાવેલો
 મિનારો
 ભાટ=કિયો સ્તંભ
 અશોક=ચંદ્રગુપ્તનો પૌત્ર; ચિંદ-
 સારનો પુત્ર (જેણે બૌદ્ધ ધર્મને
 આશરો આપ્યો હતો)

સવાલ—દિલ્હીમાં જેવા લાયક મદદનો ક્યાં ક્યાં છે અને તે
 કાણ ખર્ચેલો? દિલ્હી નામ શા આધારે પડ્યું? દિલ્હીનો કયો
 ભાગ જોતાં અચંપા લાગે છે? મયુરાસન વિષે શું જાણો છો?

હજીરો=કબર; રોજો; મિનારો
 હદયભેદક=વાંચતાં અદ્વિતીય થાય
 એવો
 વેધશાળા=આકાશી પદાર્થોની ગતિ
 વગેરે જોવાની જગા.
 મજલા=માળ
 અટક=આધા; પણ; નિયમ;
 પ્રતિષ્ઠા
 વૃંદાવન=ગોકુલની પાસેનું વન
 અથવા ગામ; જ્યાં શ્રી કૃષ્ણ
 લીલા કરી હતી તે
 જયસ્તંભ=જીતનો થાંભલો; કીર્તિ
 દાળેલો=નાખેલો; દાટેલો (સ્તંભ
 મહુમ=સ્વર્ગવાસી; અગાઉ
 થએલા
 કૈસરે હિંદ=હિંદનો સિંહ એ
 નામનો ઇલકાબ છે.
 જંગી=બહોળ મોટો
 રાજ્યાભિષેક=(રાજ્ય=રાજ+અ-
 ભિષેક=નવા રાજાપર દૂધ
 પાણીની જે ધારા કરવી તે)=
 રાજાએ તખ્તનશીન થવું તે

દિલ્હીમાં દરબાર ક્યા ક્યા સનમાં ભરાયો હતો ? જુમામસીદ, કુતુબમિનાર, જયસ્તંભ વિષે શું ગણો છો ? દિલ્હીની હાલની રાજધાનીનું શહેર કયું ?

પાઠ ૩.

પરાક્રમ=લોકમાં જશ મળે એવું

કામ કરવાનું સામર્થ્ય તે

દળ=લશ્કર; સેના

મહારથી=મોટા જોરાવર લડવૈયો

ધૂસી ગયો છે=દાખલ થયો છે

વાદળ=જીથ; ટોળું

ચીરી=વિખેરી; કાપી નાખી

પ્રતાપી=પરાક્રમી

દાખવવામાં=અતાવવામાં

પાછી પાતી કરવી=કાચરપણું

અતાવવું.

હક=અખત્યાર; દાવો

સહાયક=(સહાય=મદદ+અક=

કરનાર)=મદદ કરનાર

નીમકહલાલી=જેનું અન્ન ખાવું

તેનું સાફ કરવું તે; કૃતજ્ઞતા

લાલી=તેજ; શૌર્ય

પૂર્વજ=(પૂર્વ=પહેલાં+જ=જન્મે-

લા) આપદાદા

છાંપ=મેળવેલી કીર્તિ

યાવચચંદ્ર દિવા કરો=કાયમ;

હયાત: સૂર્યચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી

સાથરે=પથારીએ

રોળ=કેર

તુંખકા=ઢોલકાં; માયાં

અડક્ટે ચડતાં=અટવાપડે આબતા

તરવાર તાણી તુટયા છે=તરવાર

લઈ ધૂમે છે

ખાણુની હેલી કીધી છે=તીરનો

વરસાદ વરસાગ્યો છે

ભાજમૂળા=ભાજમૂળા જેવા;

કમતાકાત

ગિડી પડયા છે=ધસીને દોડયા છે

વિસામે લેવાની=ઠીક કરવાની

ઝઝેર=ધણુ

પગ વાળવાનો=તચિતે ખેસવાનો

કારમી=ભયંકર; બિદામણી

કીકિઆરી=ચીમ

કાયાનો, ધર્મ=શરીરનું ભાન

વાયુવેગે=પવન જેટલી ઝડપે

સંચરી=જઇ

હર=શિવ

શર=આણુ; તીર

વાવરો=વાપરો

ટંકાર=અવાજ

સંહાર=નાશ

કારમો=ભયંકર

જેર કરો=તામે કરો

જોષ=જોદ્ધા; લડવૈયા

મર્દો=પરુષો; બહાદુરો; શૂરવીરો

સિસોદીઓ; તુંવાર, ઝાઝા;

મલુખરા એ રજપૂત કુળની

શાખાઓ છે.

પવ=પગ

પાવ પાછો ન ધરો=કંટાળો;

ન જાઓ

ચેતક=પ્રતાપના ઘોડાતું નામ

ધાવ=ફટકો

પિતૃ=પિતા

પંડ=પિંડ

મહી=પૃથ્વી

ફેર ન મળે=નક્કી; અચિત

લાવ=લાહવો; ઓરીઓ

દુર્લભ=(દુર+લભ=લાભ)=મળવું

કંઈ

તલપાવી=ફુદકો મરાવી

હોધો=છત્રીવાળી અંખાડી

નિરંકુશ=(નિરંનહિ+અંકુશ=દાબ)=દાબ વગરનો; સ્વતંત્ર

વકરાએલા=ખીજવાયલા

દાણુ=મોઢું; જખરું; ભયંકર

ઈંદ્રાસન=(ઈંદ્ર+આસન)=ઈંદ્રનું

આસન

મહિમાવાન=મોટાધવાળું

વિધાતા=અદ્વાની પુત્રી

મિથ્યા થવાનો=મટવાનો

ઉલટેલાં=સામા થએલાં

અળગું=આધું; દૂર

પ્રાણુધાતક=(પ્રાણુ=જીવ+ધાત=

હત્યા+અક=કરનાર)=મરણ નીપજ

તેવો

વિમાનમાં પગ મૂકતો થોભાવો=

સ્વર્ગે જતો અટકાવો

સાહિત્ય=હથિયાર

અંધારા ઉલેચવાનાં થશે=મહેનત

ફાગટ જશે

મરદાની=મરદાધ; બહાદુરી

વિલંબ=વાર; ઢીલ

પૂર્ણ પરાક્રમ=પૂરેપૂરી બહાદુરી

અન્વય—સિસોદીઆ, ધનુષનો ટંકાર કરી શર વાવરો, તુંવાર તરવારે કરી શત્રુનો સંહાર કરો. (૧) ઝાલા, કારમો કેષ કરી, બાલા વાવરો, સલુંબરા સાવધ રહીને મહા જોષ જોર કરો. (૨) મદો પાછો પાવ ન ધરો અને નામ અમર કરો; પ્રતાપ ચેટક ઠેકવી, સલીમ શિર ધાવ દે છે. (૩) પુરુષો પગ પાછો પડે, તો પિતૃ પંડ લે નહિ; જુદામાં જય કીધા ચક્રી નવ ખંડમાં કીર્તિ રહે છે. (૪) મહી વિષે મરવાતું છે, એમાં ફેર ન મળે; ક્ષત્રી મદો જુદામાં તન તજે, પણ ઘેર મરે નહિ. (૫) ઓ ! શૂરા સિસોદીઆ આ દુર્લભ દાવ આવ્યો છે. પ્રતાપને જશ આપો ને કીર્તિનો લાવ લો. (૬)

સમજુતી—હે સિસોદીઆ રજપુતો ! કામઝાનો અવાજ કરી બાણ વાપરો. હે ! તુંવાર રજપુતો તરવારથી દુશ્મનોનો નાશ કરો. (૧) હે ઝાલા રજપુતો બચકર કેષ કરીને બાલા વાવરો; સલુંબરા સાવચેત રહી મોટા લડવૈયા તાણે કરો. (૨) બસાદુરો પાછી પાની ન કરો. (પીઠ ન બતાવો) અને તમારું નામ અમર કરો. પ્રતાપસિંહ પોતાના ઘોડાને કુદાવી સલીમનાં માથાપર ફરકા મારે છે. (૩) હે ! શૂરવીરો પીઠ બતાવીએ તો પિતા પિંડ લે નહિ. (પિતા નાખુશ થાય) લડાઈમાં જીત મેળવ્યાથી આખી પૃથ્વીમાં આબરૂ (કાયમ) રહે છે. (૪) પૃથ્વીમાં જન્મ ધરીને (નક્કી) મરવાતું છે. એમાં લગાર પણ ફરક નથી. ક્ષત્રી મરદો લડાઈમાં મરે છે પણ ઘેર મરતાં નથી. (૫) ઓ શૂરવીર સિસોદીઆ રજપુતો ! આવો ફરી ન મળે એવો આ વખત આવ્યો છે. પ્રતાપસિંહને આબરૂ આપો અને તમે આબરૂ મેળવો. (૬)

સાર—હમેશાં ધણીનું બહુ ધન્યવં,

પાઠ પ.

સંસ્કૃત=સંસ્કાર પામેલી; શુદ્ધ

અને સુદર થએલી

સમુદ્ધ=જથા; વર્ગ

સાક્ષર=વિદ્વાન

સંસ્કાર પામેલી=શુદ્ધ તે સુદર થએલી

પુરોહિત=કુળ ગોર

પુસ્તુ=અફગાનિસ્તાનમાં વપરાતી

ભાષા

સવાલ—હિંદુસ્તાનની ભાષાના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય

અને તે કયા કયા? વધારે અગત્યની ભાષા કઈ છે અને શા માટે?

હિંદુસ્તાનમાં બોલતી મુખ્ય ભાષાઓનો નકશો ચોતરો.

પાઠ ૬.

પૂછપ=પૂછે છે

પાતશાહ=પાદશાહ (અલાઉદ્દીન)

ધસી=ઝેલી

ગુજરાતી=ગુજરાત

કહીય=કહ

કિરી=કેરી

કિરયુ=કેવી છે

માંગલાડુ=માંગરોળ. એ કાઠિ-

આવાડમાં એક શહેર છે

અણુદલપૂર=અણુલીતપુર

ઝલાવાડિ=ઝલાવાડ

વંશપરંપરા=પેઢી ધર પેઢી

વિદ્વાન=(વિદ્ધ ધાતુ=જાણવું)=

પંડિતાઈ

પ્રાકૃત=પ્રકૃતિ જન્ય; અસંસ્કૃત;

ચાલુ

પાવત્ર પુસ્તકો=ધર્મનાં ગ્રંથો

ભાષાંતર=તરજુમો; ખીજી ભા-

ષામાં નકલ

નિનાળી=જુદી; નોખી

સરક સોરક સારાઈ

કિરિસ=કેવી છે [છાયા=ભાસ

અપત્રિશ મળી શબ્દનું થએલું

અશુદ્ધ રૂપાંતર; વિકાર પામેલી

નિકટ=પાડો; નજીકનો; પાસેનો

રોડું=સાંગેલી ઇંટનો કટકો

પેચકું=જરા જેટલું

ઠોમડ=હાથલું; વાસણ

વાગો=દોરો

વક્ટવેડ=એક, બેને માટે ગિણી

દંડાની રમતમાં બોલાય છે (એ

શબ્દો દ્રાવિડી ભાષાના છે.)

ચલણી=વપરાતા

રહિ=રિવાજ

ઉચ્ચાર=ખોલ

સંક્ષેપ=ટુંકા

માસિક=(માસ+ધક)=દર માસે
નીકળતું ચોપાનીઉં.

પાઠ ૭.

સંપ=એકમત; ઐક્ય

ઉદ્દેશ=હેતુ; મતલબ

સુધરાવટ=(સુધારા+વટ) સુધા-
રાપણું;

રાજ્યપ્રકરણુ=રાજ્યવહીવટ

ડગલે ડગલે=વારે ધડીએ

કુસંપ=(કુ+સંપ) અણુમનાવ

વણુસાડે=અગાડે

ફજેતી=ગેરઆખર

વિધ=હરકત

ધાલમેત્ર=ગરબડ; પ્રપંચ

પ્રદુલ્લિત્તત=આનંદી

ખરકત=લાભ; ફાલદો; કૃપા; પુષ્કળ

હોવું તે.

ચિઠીઆણું=ખીજવાટ; બળિ-
એલપણું

સંપીલા=(સંપ+પીલા)=સંપવાળા.

ફોહ=વેર બુદ્ધિ; અપકાર

રાજ્યફોહ=રાજ્ય પ્રત્યે વેર બુદ્ધિ
રાખવી તે

તૂત=જૂઠાણું; બનાવટ; ઢોંગ;

ધર્મકંઠ=ધર્મનો ડોળ કરી ઠગનાર

ઉપદ્રવ=હરકત; પીડા; ઇન્ના

અહિત=(અ+હિત)=અકલ્યાણુ;
બુરું

દાઝ=લાગણી; બળતરા; દયા

ધાર=માન; સમજ

દૈવ=નસીમ

આર=આરો; છેડો

કુવે'મ=ખોટા વહેમ

મત્સર=અદેખાઈ; કીનો; દ્વેષ

આકરી=અસંખ્ય; માઢી

સુસંપ=(સુ+સંપ)

જંપ=શાંતિ

પડી=પડીકું

વિચાર=વિચાર કર

અવન્ય—હું દીલમાં દાઝ 'ધર' છું અને દેશીને વિનંતી કરું છું.
વળી ખરેખર કહું છું એમાં લેશ જીવું ન ધાર. બહુ કુસંપથી

સહુ રાજ તૂટી ગયાંજ; હું શું દેવ વાત કહું છું કે દુઃખનો આરોજ નહિરે, કુવહેમ, મત્સરે કરી આવી આકારી દશા થઇજ, સુસંપની પડી વિના ભાર ન જશેરે. માટે કુસંપને નસાડવાને, સુસંપને જગાડવાને; અને જંપનેજ વધારવાને ઝટ લઇ તું વિચારરે.

સમજુતી—મને મનમાં દયા આવે છે, અને તેથી હું દેશી-ઓને અરજ કરું છું કે હું ખરેખર કહું છું તેમાં જરાપણ જુહું માનશે નહિ, બહુ અણુમનાવથી બધા રાજ્ય નાશ પામ્યાં છે. હું નશીબની શી વાત કહું કે દુઃખનો છોડોજ નહિ. ખોટા વહેમ અને અદેખાઇએ કરી આપણી આવી ખુરી હાલત થઇ છે, સારા સંપની પડી વગર દુઃખરૂપી રોગનો ભાર જશે નહિ. માટે કુસંપને હાંકી કાઢવાને સારો સંપ ફેલાવાને અને શાંતિ વધારવાને તું જલદી વિચાર કર.

પાઠ

એકાંત=નર્ચો વાસ
હાસ્ય વિનોદ=આનંદની ને હ-
સવાની વાતચીત
ખુદાવંદ=મોટા સાહેબ (મોટા
દરજાવાળાને અરજ કરતાં
વપ્રસાદ છે)
એક વચની=મોલ્યું પાળનાર
તકસીર=ગુનોહ; વાંક; અપરાધ
ચેતી=સમજ
જહાંપનાહ=(જહાં=દુનિયા+પ-
નાહ=રક્ષણ કરનાર)=દુનિયાનું
રક્ષણ કરનાર
તાજુબ=અચરત

એકનો બે થયો નહિ=માન્ય નહિ
સૂચના=આગમચેતી
કનડે છે=હેરાન કરે છે
ખો=લત; કુટેવ
ટળવળે=પિડાય
દમ સુકાઇ જશે=પાયમાલ થઇ
જશે
ગત=સ્થિતિ
રહેઝકે=વાદવિવાદ; તકરાર
અનદાતા=(અન=અનાજ+દાતા=
આપનાર)=જીવાડનાર
ખાવીંદ=હાકેમ; ધણી
આકરાં=ભારે
હીકમત=કળા; તદખીર; યુક્તિ

આર—અક્કલવાન માણસો સમયસૂચકતા વાપરી શકે છે. પાંચમી ચોપડી પાઠ ૨ જ ના સમયસૂચકતા દાખલા આપવા.

પાઠ ૧૦.

પરવાળું=એક જાતના દરિયાઈ પાણીના લોહીમાંથી ઉત્પન્ન થતો મેલ (એનો રંગ લાલ, ગુલાબી કેમકે પીળો મણીરૂપે હોય છે.

જંગમાર=ઝાંઝીમાર; ડું આફ્રિકામાં શહેર છે.

માડાગાસ્કર=આફ્રિકા ખંડમાં બેઠો છે. દુનિયામાં મોટા ટાપુઓમાંનો એક છે.

ભૂમધ્ય=(ભૂ+મધ્ય) પૃથ્વીની વચ્ચે આવેલો

પુરબહારમા=ખીલતા; નીકળતા પાસિફિક મહાસાગર=શાંત મહાસાગર (બધા મહાસાગરમાં મોટો કે ભાગ પૃથ્વી એણે રોકેલી છે)

બહુપગી=(બહુ+પગ+ઈ) =ધણા પગવાળા

ખોખુ=જીવ વગરનું ખોળીઉં.
રસી=લોહી પાણીવાળો ચીકણો પદાર્થ

અનંત=(અનૂ+નહિ+અંત)=

ધણાજ

અનંત કોટી=(અનંત+કોટી)

ધણાજ કરોડ; અતિશય; સંખ્યાબંધ

વિભાગ=(વિ+ભાગ)=ભાગના

ભાગ

ઉષ્ણ=ગરમ

કટિબંધ=(કટિ=કેડ+બંધ=બંધન)

પૃથ્વીપર જુદા જુદા પ્રદેશોમાં ટાઢ તાપ કેવા પડે છે તે જાણવાને પૃથ્વીના મુખ્ય પાંચ પટા પાડેલા છે તે દરેકને કટિબંધ કહે છે.

ઉષ્ણકટિબંધ=કર્ક અને મકર-વૃત્તવચ્ચેનો ૪૭ અંશનો ભાગ; વિષુવવૃત્તથી ઉત્તર દક્ષિણ ૨૩½ અંશનો ગરમ પ્રદેશ

ભંગાણુ=પોલાણુ;

વામ=જે હાથને પહોળા પસારી રાખતાં જે હાથ છાતી જેટલી લંબાઈ

જવાળામુખી=(જવાળા=અગ્નિ-
મુખ=મોં+મુ=વાળા)=જેના મો-
ઢામાંથી ધુમાડા બળતા પથરા
વગેરે નીકળે છે એવો.

વિસામો=વિશ્રાંતિ.

નાળિએર=સંસ્કૃત નારીકેર ઉ-
પરથી (નારીક=પાણીવાળું+ધર
=ઉગવું)=પાણીવાળી જગાએ
બિગનાર ઝાડનું ફળ; નાળિ-
એરીનું ફળ.

પ્રતિ=જાત.

ડુનની હકીમો=દારસી કે અરબી
વૈદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે દવા કરનાર વૈદ
વિધિપૂર્વક=અમુક રીતે અમુક
રીત પ્રમાણે

ભસ્મ=રાખ; રક્ષા

માત્રા=ધાતુ વગેરેને મારી કરેલી દવા

કિરમજી=સંસ્કૃત કૃમિજ ઉપરથી
(કૃમિ=જીવડો+જ-પેદાથવું) (એ
એક જાતના જીવડામાંથી પેદા
થાય છે)=લાલરંગ; ઘેરોલાલરંગ

સપાલ—પરવાળાના બેટા કયાં કયાં છે ? પાસિફિક મહાસાગર
નામ પાડવાનું કારણ શું ? (એમાં તોફાન થતું નથી માટે) પરવાળા
કોણ બનાવે છે ? પરવાળાની બનાવટ કહો.

પાઠ ૬૧

આસ્થા=ભાવ
દાન=ધર્મ બુદ્ધિથી આપવું તે
અપંગ=(અપ=વિજોગ બનાવનાર
પ્રત્યય+અંગ=અવયવ)=જેને
એક અથવા વધારે અંગ નથી
તે (લુલુ, લંગડું તુડું, આંધળું,
બદ્દેર વગેરે)

સારંગી=એક તારનું વાળું.

રોશની=પ્રકાશ, લાઇટ

સ્વર=અવાજ

દીન=દયામળું

વદન=(વદ=બોલવું+અન)=મોં

ખોખરી=સારા અવાજ વગરની

એસર=(એ=નકારો+સર=અવાજ)

કાનને સારો ન લાગે એવો
અવાજ.

ચિત્તબ્રમ=ચિત્ત+બ્રમ)ગાંડા જેવો

નિશાસ=નિસાસા :

ક્ષય=ખંધ; શરીર દહાડે દહાડે

ધસાતું જાય એવો રોગ

આજરે=માંદગીએ; રોગે

હાય=ફીકર; ચિંતા

સૂર=ગાયનમાં મુખ્ય જે સાત

સ્વર છે તે (સા;રી,ગ,મ,પ,ધ,ની)

કંઠે=સૂર; અવાજ

લીન=એકતાર; મશગુલ

સાર—એક ખીજના ભાવને
તેથી સારો લાભ મળે છે.

પાઠ ૧૨.

અનારોગ્ય=(અન=નહિ+આરો

ગ્ય=તંદુરસ્ત)=તંદુરસ્ત નહિ;
રોગી

આરોગ્ય=(અ=નહિ+રોગ+ય=
સ્થિતિ)=રોગ વગરની સ્થિતિ;
તંદુરસ્ત

તથીએત=શરીર; પ્રકૃતિ
શરદી=ભેજ; પાણીવાળી હવા
તંદુરસ્તી=(તન=શરીર+દુરસ્ત=
સાફ+ધ=વાળું)=આરોગ્યતા

પચે=મચે

સડસડાટ=સપાટાબંધ; ઝડપમાં

ઠંઠ=ભીડ; જમાવ

પુંઠ ફેરવી=પાછી વળી

ગંભીરાધ=કંઠક ભય અને ધણું

આશ્ચર્ય હિપજવે તેવાપણું; ગં-

ભીરપણું

પરવરટેગાર=પ્રાણી માત્રને પુરં

પાડનાર દુનિયાનો સાહેબ;

પરમેશ્વર

અચ્છી=સારી

લાધે આશા બંધાય છે અને

ચુઆ=વરસાદના છાંટા છાપરા-

માંથી ટપકે છે

તાડછાં=તાડનાં પાતરાં

વગ=મવડ; જોગવાઈ

ભોંયતળીડું=ધરમાં નીચેનો ભોં-

યપરનો ભાગ

વેધ=ધર બાંધવાના શાસ્ત્ર પ્રમાણે

ત બાંધવું તે ખામી; બાધ

નિકાલવરસ્તો; માર્ગ

ફરાગત=ઝાડો પિશાબ; મળમૂત્ર

કમસમજ=(કમ=ઓછી+સમ-

જા=ઓછી અમુલ

જમાવ થાય છે=ભેગી થાય છે

ત્રિદોષ=વાયુ પિત્ત અને કફનો,
અગાડ; તાવ શૂળ અને ખાં-
સીનો રોગ

ફેફસાં=હવા ભરવાની કાથળાઓ
કાજળ=મેંસ

ઢોરઢાંખર=ઢોર વગેરે

મળમૂત્ર=મ્હાડો પિશ્તાબ

ઉલટી=ઓકારી

ચૂંક=પેટમાં દુખાવો થવો તે.

કાગળાઉં=ઓકી ઓકીને માથુસ

મરે તે રોગ

જમાવ=મેગું.

સાર—ધર આંધતી વખતે કમ કમ આજતો ધ્યાનમાં રાખવી ?
ધરની અંદરની વ્યવસ્થા કેવી રીતની રાખવી ?

પાઠ ૧૩.

કાશી=ગંગા નદીપર પવિત્ર જત્રાનું
ધામ છે.

યાત્રા=જત્રા

કાશી વિશ્વનાથ=મહાદેવનું નામ છે

તીર્થક્ષેત્ર=(જત્રાનું ઠેકાણું)

મંદિર=ઠેકાણું; ધામ

મુક્તિપુરી=(મુક્તિ=મોક્ષ+પુરી=

નગરી)=મોક્ષની નગરી

અશક્ત=(અ+શક્ત=શક્તિ=)

કમજોર

દેહ પડે=મરે

જન્મ મરણનો ફેરો ટળે=મોક્ષ

મળે.

ખ્યાલ=વિચાર; ધારણા

સોષ=જોગવાઈ; સવડ

બાથુ=મુસાફરીમાં સાથે રાખેલો
ખાવાનો પદાર્થ.

ચોર ચાખર=ચોર વગેરે

પારાપર=ધણીજ

ખીન=વગર; વિના

ધાટ=ઓવારા

દશાશ્વમેધ=(દશ+અશ્વ=ધોડો+

મેધ=ભોગ અર્પણ) દસવાર

ધોડાનું અર્પણ આપેલી જગા

અદનિરીક્ષણ=(અદ+નિરીક્ષ=ધા-

રીને જોવું+અણુ એ પ્રત્યય

નામ કરે છે)=અદનું અવલોકન

વિચિત્ર=તરેહવાર

ધંટકાર+(ધંટ+આકાર)=ધંટના

આકારનું

ધાઠ=આકાર; ડોળ

શિવમંદિર=(શિવ+મંદિર) મ-
હાદેવનું દહેરું.

વિશ્વવિખ્યાત=દુનિયામાં જાણીતું

શિવાલય=(શિવ+આલય=ઠેકાણું)

મહાદેવનું લિંગ

શિવલિંગ=(શિવ+લિંગ=પ્રાપ્તિ)

મહાદેવનું દહેરું

ખિલપત્ર=(ખિલ=ખિલા+પત્ર=

પાંદડાં)=(ખિલાનાં પાંદડાં

દર્શન=ઝાંખી

ગાનકુપ=(ગાન+કુપ=કુવો) અ-

ક્લનો કુવો (એમાં નહાવાથી

અક્લ વધે છે)

ભાવિક=(ભાવ+પ્રક=વાળો)=

આસ્થાવાળા; શ્રદ્ધાળુ

આયમન=જમણો હાથેલીમાં પાણી

લઈ ચુસી જવું તે; ચાંગળું

પાણી પીવું તે.

ગજવા કાતર=ખીરસા કાતર;

ચોરી કરનાર.

સાવધ=સચેત; હોશિયાર; ચાબાક

જગમાદ=જરખા=માખનો આ-

ગળા પધારેલો ભાગ+દાર=વાળા)

=જોખવાળા

ખિચોખિચ=સખ્ત; સંપૂર્ણ;

પાસેપાસે

કિનખાખ=કસબ અને રેશમથી

બરેલું તરેહવાળું કપડું

કુમાસ=પોત

મજલીન=એક જાતનું ઝીણું

કુમાસીનું કપડું.

પીતાંબર=(પીત=પીળું+અંબર=

રેશમી વસ્ત્ર)=પીળું રેશમી વસ્ત્ર;

અમોટીઉં

નમુનેદાર=શ્રેષ્ઠ; ઉત્તમ

મૂર્તિ=પત્થર કે લાકડામાં કોત-

રેલું કે ધાતુનું ધડેલું દેવ દેવીનું.

જે સ્વરૂપ તે

નાનાવિધ=જુદી જુદી જાતના

આંખ ધરાવી નથી=વારંવાર

જોવાનું મનનું થાય છે.

દબ્બમો=ભપકો; ઠાઠ

સાજ=શણગાર

શ્રેષ્ઠ=મોટામાં મોટું

ધુરંધર=ધણા મોટા

આયર્થો=મોટા ગુરૂઓ

પાઠશાળા=(પાઠ+શાળા)=કોલેજ

અનાદિ=(અન+આદિ=આરંભ)=
જેને આરંભ નથી તે; ધણા જુના
પદ્ધતિ=રીત; રિવાજ

પાઠ ૧૪.

ખંત=કાળજી; ચેટક
સાયવટ=(સાય+વટ=પાણી)=સા-
આપણું
કુમળું=નાનું
પડી ટેવ તે તો ટોળે કમ ટાળી=
જે આદત પડી હોય તે મટાડી
મટે નહિ.

ખુખી=વખાણવા લાયક ચતુરાર્ધ
મહાવરો=અભ્યાસ
જાહે=વધારે; અતિશય
મહાલવા=મરજીમાં આવે તેમ કરવા
પરીક્ષા=(પરિ+દક્ષ=તપાસવું +
આ)=ચોગરદમથી તપાસવું તે
આદરી=આરંભી; શરૂ કરી
મુક્તાફળ=મોતી
અંકુર=ફણગો
હૃદયકમળ=જેમાંથી પ્રેમ પેદા
થાય છે તે; અંતઃકરણરૂપી કમ-
ળાનું ફૂલ

અનુકરણ=(અનુ=પાછળ+કૃ=કરવું)
દેખાદેખી; ઝોકનું જોષ ખીજાએ
કરવું તે

અનુરૂપ=મૂળને પૂરેપૂરો મળતો
તર્ક=વિચાર; કલ્પના
શોધક=(શોધ+અક)=શોધ કરનાર
પ્રજ્ઞસત્તાક=(પ્રજ્ઞ+સત્તા+અક)=
રૈયનની સત્તાવાળું
પ્રમુખ=(પ્ર+મુખ)=વડો; મુખી
ઉંડી અસર=સારો લાગણી
આલ્યાવસ્થા=(આલ્ય+અવસ્થા)
જનેતા=મા. [નાનપણુ
ભક્તિભાવ=પ્રેમ પ્રેમ
જીવન=જિંદગી
સાંપડે છે=મળે છે; આવે છે
પાયા વગરના નકામા
સ્વર્ગ સમી=સ્વર્ગ જેવી
મૂળ=શરૂઆત
પ્રતાપ=જળ

પાઠ ૧૫.

વિવેક=ખરૂં ખોટું સમજવાની
શક્તિ
જળપાત્ર=(જળ+પાત્ર)=પાણીનો
સોટો

બમાસું=સુસ્તીથી એકાએક મોં
પહોળું થાય છે તે
હુંપદ=અહંકાર; ગર્વ

સંભવિત=આપરદાર; પ્રતિષ્ઠિત
પરિચય=ઓળખાણ; સહવાસ
બીભત્સ=ભુંડા અપ્પ; અપશ્ચન્દ

સવાલ—વિવેક શીખવાનું મુખ્ય સ્થળ કયું? આપણા
કરતાં મોટા, બરોબરીઆ અને નાના સાથે કેવી રીતે વર્તવું?
આપણે ઘેર કોઈ આવે તેની સાથે કેવી રીતે વર્તવું? આપણો પોશાક
કેવો રાખવો? સારા માણસ દેખતાં કંઈ કંઈ ક્રિયા કરવી નહિ?
અંગ્રેજ લોકોને મળવા જવામાં કયા કયા નિયમો યાદ રાખવા?

પાટ ૧૭.

પાપરો દોર=સીધો

ઝગઝગારો=ચળકાટ

દેગ=મોટો દેગડો

અનાવૃષ્ટિ=(અન+આ+વૃષ્ટિ=વર-

સાદ)=વરસાદ ન થવો તે

રડાં વાનાં=પ્રતાપ

અમુલખ=કીમતી

સોમ=સવડ

છાવણી=લશ્કરી મથક

યોત્રે=લીધે

નાનાવિધ=જુદી જુદી તરેહના

સવાલ—આગગાડીથી શા શા લાભ થયા? આગગાડીના
એજીનની હકીકત સમજવો. હિંદુસ્તાનમાં, સાડાપાંચ, સાગચાર,
સાવ્રવણ અને અઢી કુટના માપની કંઈ કંઈ રેલવે છે તે તે
ક્યાંથી ક્યાં સુધી જાય છે? વરાળના બળ સિવાય બીજા કયા
બળથી આગગાડી ચલાવી શકાય છે?

પાઠ ૧૮.

શ્રીનગર=કાશ્મીર

દરિદ્ર=કંગાલ; ગરીબ

જવલ્લેજ=આગેજ

દરિદ્રતા=કેમીચિત; ગરિબાધ

પ્રહર=પહોર; ત્રણ કલાક

કુળવાન=(કુળ+વાન)=કુલીન

કુળવંતી=(કુળ+વંતી)=કુલીન

કથની=કુચલા; ખોટો વાતો

ચલાયમાન=અસ્થિર; ચંચળ

પાકટ=પુખ્ત

અંતકાળ=મરતાં સુધી; જિંદગી
પર્વત

આપત્તિ=દુઃખ; આફત

ઉડાઉ=કમાણી કરતાં વધારે ખર્ચ
કરનાર; નકામું બહુ ખર્ચ કરનાર

પ્રતિદિન=(પ્રતિ+દિન)=દરરોજ;
હંમેશાં

સેવવા=પાળવા

પાઠ ૧૯.

ખામી=તંગી; અછત

કરપક્ષવી=(કર=હાથ+પક્ષવી=છસા-
રત)=હાથની નિશાની

મુદ્રા=ચિહ્ન; નિશાની

સાર-૧) ગમે તેવો અપંગ હોય તોપણ તે ઉદ્યોગ, હોંસ
અને દહતાથી બણી ગણી હોશિયાર થાય છે. ૨) ધધરે આપણને
સધળા અવયવો સારા આપેલા છે માટે ધધરનો પાડ માનવો, અને
તેથી ખીજ માણસોને સુખી કરવાના પ્રયત્ન કરવા.

પાઠ ૨૦.

સાહસ=જે કામ પાર પાડવામાં
જીવની હાનિ થવાનો સંભવ હોય

અન્યથા—સાહસ કર્મ કર્યાથી હર્ષનો નાશ હોય, કવિ સામળ-
દાસ કહે છે કે એ દષ્ટાંતથી દેખો.

સમજીતી—વગર વિચાર્યું કામ કરવાથી ખુશાલીનો નાશ
થાય છે; માટે સામળદાસ કવિ કહે છે કે તમે એ હાખલાશી જુઓ.

શીઘ્ર=તરત ને તરત કરેલી

યાદદારત=રમરમુશ્કિત

સારા=છોડીનું નામ

ખિન્નમન=કુળનું નામ

પરોપકાર બુદ્ધિ=પારકાનું બહુ

કરવાની વૃત્તિ

શિક્ષણ પદ્ધતિ=શીખવવાની રીત

ગત=હાલત

લિપિ=ભાષા

ચોજી=શોધી; ગોઠવી

બેહદ=(બે+હદ) ધણોજી

અંધશાળા=(અંધ+શાળા)=આંધ-
ળાની નિશાળ

ચિહ્નો=નિશાનીઓ; મુદ્રાઓ

તેવું મોટું કામ કરવાની જે

હિંમત તે; વગર વિચાર્યું; સહસા

રવાના કરવામાં=મોકલવામાં

બેપરવા=(બે+પરવા)=બેદરકાર

જમી=ઠરી

સાહસિક=(સાહસ+ધક)=સાહસ

કરનાર

પરશુરામ=જમદગ્નિના પુત્ર વિષ્ણુ-

ના દશ અવતારમાંના, છઠ્ઠા

ને ચોવીસમાંના ૧૯મા અવ-

તાર છે

નિજ=પોતાને

ધંદ્રજીત=રાવણનો મદોદરીથી

થએલો મોટા પુત્ર

શૂર=શૂરો

વીર=યોદ્ધા

વિક્રમ=પરમાર વંશનો ઉજ્જવનનો

પરદુઃખભંજન મહારાજ

સીકંદર=અલેક્ઝાંડર; ગ્રીસ દેશનો

રાજા

અમર=(અ+મર) મરે નહિ એવું;

દાયમ; અચળ

જાગે=જાગે; ઠેકાણે

યાદોમ કરી=ઝંપલાવી

આગે=આગળ; અગાડી

ઉધાડપગા=જોડા વગરના

અન્યથા—સાહસે પરશુરામે અરજીનને પુરો કર્યો, તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ નિજ વચને રહ્યો. સાહસે લક્ષમણે શૂર ધંદ્રજીતને હણ્યો; સાહસે વીર વિક્રમને સહુ જગત બળે છે. સાહસે સીકંદર નામ સહુ જગે અમર છે. જો તમે યાદોમ કરીને પડો તો ફતેહ આગે છે.

સમજીતી—સાહસથી પરશુરામે અરજીનને માર્યો છે તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ પોતાના વચનથી રહ્યો. સાહસથી લક્ષમણે શૂરા ધંદ્રજીતને માર્યો. સાહસને લીધે મહાત્મા વિક્રમને આખી દુનિયા યાદ કરે છે. સીકંદરના સાહસથી તેનું નામ બધી જગાએ અમર છે, જો તમે પણ સાહસથી ઝંપલાવો તો જીત અગાડીજ છે.

સવાલ—સાહસ કેટલી જાતના છે ? સાહસ જાળને સારા અર્થમાં અને નહારા અર્થમાં વાપરી જતાવો. સાહસ જાળને સારા અર્થમાં વાપર્યો તે લાવણી બેલો.

પાઠ ૨૧.

અફરી=મોટા દરીઆની મુસાફરી
કરનાર

વાધરી=આમડાની દોરી

જળ પ્રવાસ=(જળ+પ્રવાસ) =પા-
ણીની મુસાફરી

અતેલા=નાનું વહાણ

ફતેમારી=(ફતે+મારી)=અતેડાથી
મોટું વહાણ

સવા=(સ+વા) સારો પવન

સુકાન=વહાણને ફેરવવાનો ઢાંડો

અફર=દરીઆની મુસાફરી

અરજામ=સામાન

મનવાર=સડાઇનું વહાણ

ગંજાવર=ધણું મોટું

અંદર કર્યા વગર=મુકામ કર્યા વગર

ટન=વીસ હંદ્રવેટ

કાટકા=કડાકા

યાંત્રિક બળ=(યાંત્રિક=યંત્રની+

બળ=શક્તિ)=સાદામાં સાદા

યંત્રની શક્તિ

વિદ્યુત=(વિ+વધારે+દ્યુત=પ્રકાશવું

+ત=ભૂતકૃદંતનો પ્રત્યય=એલું)

પ્રાણી માત્રમાં જે ગુણ બળ

રહેલું છે તે; વીજળી

હોકાયંત્ર=(હુકા=હુકો=દાબડી

+યંત્ર વહાણમાં દિશામાં

જાણવાનો સંચો

લોહયુગ્મક=(લોહ=લોહું+યુગ્મક=

ચુશી લેનાર)=લોહાને પોતાની

તરફ ખેંચનાર (એ એક એવી

જાતનું લોહું છે કે તેની પાસે

ચોડે છેટે સોય વગેરે બીજું

સાધારણ લોહું ધરીએ તો

તેને તે ખેંચી લઇ પોતાની

જોડે વળગાડી દે છે.

પાઠ ૨૩.

કોપદી=અગ્નિ કુંડમાંથી નીકળેલી

દુપદ રાજની પુત્રી

સ્વયંવર=કન્યાએ પોતાની ઇચ્છા

મુજબ વર શોધી કાઢી પરણવું તે

દુપદ=પંચાળ દેશનો રાજા; પ્રપ-

દનો પુત્ર

બૂદેવો=(બૂ+દેવો)=આદ્યજ્ઞો

નિવેદન કર=જણાવ; કહી બતાવ

દુષ્ટદુમ્ન=હોમ કુંડમાંથી નીક-

ળેલો દુપદનો છોકરો

યોજયો=તાકયો; ફેંકયો

જળેજ=પાણીમાંજ

ક્ષત=ધા; છેદ

મચ્છ=માછલું

ભાગની=બેન

વરમાળ=સ્વયંવરમાં કન્યા જે

અન્વય—વીરો સાંભળો, પણ જે ધનુષ્ય ઉઠાવશે અને ચક્રમાંથી જતું શર જે ચોળશે; ને જળેજ જોઈ મચ્છને ક્ષત કરશે, તેને (મારી) ભગિની આ વરમાળા પહેરાવશે

સમજાવતી—ભાઈઓ સાંભળો, જે કામદું ઉચકશે અને ચક્રમાંથી જાય એવી રીતે બાણ ફેંકશે, ને પાણીમાંજ જોઈને મચ્છ વીંધશે તેને મારી બેન આ વરમાળ પહેરાવશે.

હાથ ધસીને=પસ્તાઈને; દીક્ષગીર થઈને

ડાળ=ભપકા

જયદ્રથ=સિંધુરાજનો પુત્ર. (એ દુર્યોધનની બેન દુઃશીલા સાથે પરણ્યો હતો)

બાંકા ટેડા=ફાંકડા

તાવ=તાલ; મૂછપર હાથ ફેરવવો તે સાધ્યો=તાકયો

દુટી=નાભિ; પેટના નીચલા

ભાગમાં જે શરીરનું મધ્ય

બિંદુ છે તે

પણ્ડ=ચાપ; ધનુષ્યની દોરી.

માળા-હાર પહેરાવી પોતાનો

વર કરી ચાપે છે તે; વરવહુની

કાટમાં પરણતી વેળા જે માળા

ધાંલવામાં આવે છે તે

ચોધડીઉં=ચાર ધડીનો વખત શિશુપાળ=હમધોધનો વસુદેવની બેનથી થએલો પુત્ર

નયનવેધ=આંખ છેદવી તે પ્રબળ=(પ્ર+બળ)=જોરાવર વેધી=વીંધી; છેદી

વરો=પરણો

ખેદ=બળાપો; અફસોસ

કીર્તિમંત=(કીર્તિ+મંત) આ-

બરવાળા

સોયે=જણાવે

વીર=અહાદુર

સાથ=સદ્ગ

પણુ=નિયમ; પ્રતિજ્ઞા; આજ્ઞા

દાખી=અતાવી

વીર્ય=પરાક્રમ; બહાદુરી.

ક્ષત્રીજયો=ક્ષત્રિય પુત્ર

ભીડે=ધરે

વિપ્ર=બ્રાહ્મણ

લાજ=આબરૂ

સરશે=થશે

અન્યથા—કોઇ રાએ ઊઠો ઊઠોની ! અને મઝઝ વેધી કન્યાએ વરો; મઝઝ વેધી કન્યા વરો, (કે જેથી) મારું પણ મિથ્યા ન થાએ. (૧) કોઇ મઝઝ વેધી નવ શકે, આ જોયે મુને (મનમાં) ખેદ થાય (છે) સૌ ક્ષત્રી કીર્તિમંત સોયે, પણ શું ! અહીંઆં (કોઇ) વીર ન હોયે ? (૨) વાર માથે સારા મુગટ મુક્યા છે (તો) હવે મારું પણ સાર્ય (ક) કરો; (તમે) કોટે મોતીની માળા ધાલી છે, (તો હવે) વીર્ય દાખી વરમાળ પહેરો. (૩) કે ક્ષત્રીજયો હામ ન ભીડે (તો) વિપ્રમાંથી કોઇ કામ કરો; (કે જેથી) સમાકરી ને મારી લાજ રહેશે. (અને) વળી કન્યાનું કામ કરશે.

સમજુતી—કોઇ રાજા ઊઠો ઊઠો અને માછલાને છેદી કન્યાને પરણો; માછલાને છેદી કન્યાને પરણો, કે જેથી મારી પ્રતિજ્ઞા નકામી જાય નહિ (૧) કોઇ માછલુ છેદી શકતું નથી આ જોઇ અને મનમાં (દીલગીરી) બળાપો થાય છે;—અહીંસોસ છે કે? કોઇ માછલાને વીંધવાને સમર્થ નથી. બધા ક્ષત્રીઓ આબરૂદાર (પ્રતિજ્ઞા વાળા) જણાય છે, પણ શું ! અહીંઆં કોઇ બહાદુર નથી ? (૨) વાર તમે માથે મુગટ મુક્યા છે (તમે રાજા છો) તો ઠીક પણ હવે મારી પ્રતિજ્ઞા સફળ કરો; વળી તમે ગળામાં મોતીની માળા ધાલી છે, તે ખોટી માનું છું; તો હવે તમારું પરાક્રમ અતાવીને વરમાળ પહેરો. (૩) કોઇ ક્ષત્રીય પુત્ર હિંમત કરે નહિ, તો બ્રાહ્મણમાંથી તમે કોઇ મારું કામ કરો; કે જેથી સમાની ને મારી આબરૂ રહેશે. અને વળી કન્યાનું પણ કામ થશે. (૪)

કોડ=હોંસ

દીન=દાચાર

વીનવે છે=વિનંતી કરે છે

કર્ણ=કુંતીને કુંવારી અવસ્થામાં

સૂર્યથી થએલો પુત્ર

સિદ્ધ કરીશ=પાર પાડીશ.

સંધાન=જોડાણ

સુતપુત્ર=દાસને પુત્ર

લગ્નિજનપણું=શરમાળપણું

કોષયુક્ત=ગુરસાવાળા

નક્ષત્રી=ક્ષત્રી વગરની

સાક્ષાત=પ્રત્યક્ષ

કન્યારતન=કન્યા રૂપી રતન

તેજ=આખર; કીર્તિ

વામન=વિષ્ણુનો પાંચમો અવતાર;

ઇંદ્રના નાનાભાઈ

પરશુરામ=જમદગ્નિના પુત્ર(એ ત્રે-

તાયુગના પ્રારંભમાં જનમ્યા હતા.)

અમરિત=એ નામના ઝડપિ; વરણ

ને ઉર્વશીના પુત્ર

વાન=ખાંધો; વર્ણ; રંગ

ચાંચલ=ચંચળાઈ

છટાએ=ખુખીથી

કાપડી=કાપડ વેચનાર; (કારણ કે

પાંડવો કાપડ વેચનારનો ધંધો

કરતા હતા. ત્યાર પછીથી સાધુ-

ની સાથે જવા લાગ્યા) સાધુ;

સાધુના વેષમાં અર્જુન

મરોડ=વાંક; લઢણ

ગળ્યાં=ભાગ્યાં

દક્ષ=નિપુણ; હોશિયાર

ટાઢું કર્યું=નિવૃત્ત કર્યું; કામથી

નવર કર્યું.

અન્યથા—જુઓ વિષે હામ બીડી. છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે)

કાપડી ક્ષત્રીનું કામ છે; છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે) તેનો અંગ

મરોડ જુઓ, છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે) ગર્વી ભૂપતિના કોડ ગળ્યાં.

છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે) એના નેત્રનો લક્ષ જુઓ. છટાએ ધનુષ

ધર્યું (છે) શર યોજવે કેવો દક્ષ છે. છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે)

બોલો ! એણે મચ્છ વેદ્યો (અને) ધનુષ ટાઢું કર્યું. વિષે અદ્ભુત

(કામ) કર્યું, (તેથી) એ સૂત્ર વરમાળા પહેરશે.

સમજુતી—(એક જાણુ જોડ્યો કે) જુઓ બ્રાહ્મણે કેવી હિંમત કરી છે. ને કેવી ખુબીયા કામઠું પકડ્યું છે. કેવી ખુબીયા કામઠું પકડીને સાધુ ક્ષત્રીનું કામ કરે છે. એના શરીરની લક્ષણ જુઓ ! એણે ખુબીયા કામઠું પકડ્યું છે. અહંકારી રાજાઓના હોંસ ગળી ગયા છે. ખુબીયા કામઠું પકડ્યું છે. એની આંખની નિશાન તાકવાની ખંતીલી ધારણા જુઓ. એણે ખુબીયા કામઠું પકડ્યું છે. બાણ મારવે કેવો નિપુણ છે. એણે ખુબીયા કામઠું પકડ્યું છે. અરે એણે માછલું વીંધ્યું ને ધનુષ ટાકું પાડ્યું. એ બ્રાહ્મણે નવાઈ જેવું કામ કર્યું તેથી એને કોપદી વરમાળા પહેરાવશે.

અન્યથ—બાઈ કાંઈ વિરમે કરે (એવું) દીસે (છે.) કોપદી માળા પહેરાવે છે, (તેથી તેના) મનનું માન્યું થાય (છે,) (તેથી) તે અંતરે હરખાય (છે) (૧) બાઈ તે વરમાળા પહેરાવીને મઝ્છ વેધુની પાસે ઉભાં; એની (કોપદીની) આશ ફળે; અને એ વર ક્ષત્રી હોજે. (૨) બાઈ તમારું હેત ન વીસરે; અમને (તમારાથી) છુટા પડ્યાનું દુઃખ (છે પણ) તમને સુખ થાઓ અમાં (અમે) સુખ માનીશું (૩)

સમજુતી—બાઈ કાંઈ નવાઈ જેવું લાગે છે, પણ તમે એને માળા પહેરાવો છો; તેથી એ મનમાં ખુશ થાય છે; (૧) કારણ કે એના મનનું ધાર્યું થાયછે. કોપદી તે વરમાળા પહેરાવીને મઝ્છ વેધુની (અરજુનની) પાસે ઉભા. એની (કોપદીની) આશા સફળ થાઓ અને એ વર ક્ષત્રી હોજે. (૨) બાઈ તમારું હેત ભુલાય તેમ નથી તેથી અમને તમારાથી વિયોગ થયાનું દુઃખ થાય છે, પણ તમને સુખ થશે તેમાં અમે સુખ માનીશું. (૩)

પાઠ ૨૪.

મક્કા=અરબસ્તાન દેશમાં શહેર છે
(તેમાં મહંમદ પેગંબર સાહેબ
જન્મ થયો હતો)

હજમક્કાની જાત્રા કરવી તે

હાજી=જાત્રા કરનાર; જાત્રાળુ

જેદા=અરબસ્તાનમાં રાતા સમુદ્રને

કાઠે બંદર છે.

મબલ=ટપ્પો

જોગવધ=સમવડ

પાક=પવિત્ર

ધારણ કરે છે=પહેરે છે

પાટલી=ધડી

લીખ=જૂના ઇંકા

શરીફ=કીર્તિમંત; આપ્તાદ

નિમાજ=ખંડગી; પ્રાર્થના

ફરમાન=હુકમ

લખખેક=હું આવું છું

ચુંખે=ચુંબી કરે

ચાલ=ચાલ'ી

પઢી=ભણી

અલેહિસ્સલામ=જેના નામ ઉપર

રહેમત રહે તેવા

ખુદયા=ધર્મનો ઉપદેશ

ભોગ=અજિઘાન

મહંમદ પેગંબર=ધર્મરના ત્યાંનો

સંદેશો લાવનાર મહંમદ; ધ-

સ્લામી પંથનો સ્થાપનાર

મદીના=અરબસ્તાન દેશમાં શહેર

છે (અહીંયા મહંમદ પેગંબર

સાહેબ મરણ પામ્યા હતા)

ઇસ્લામી ધર્મ=મુસલમાની ધર્મ

શેતાન=પણિત; અપવિત્ર

પાઠ ૨૫.

પ્રાચીન=જુનું

અર્વાચીન=હાલનું; ચાલતા સમયનું

અંતર્વ્યા=(અંતર+ત્વ્યા=આમ-

ડી=પડ) અંદરનું પડ

બહેરીન=ધરાની અખાતમાં બેઠ છે

સિંહલદ્વીપ=લંકા (એની આકૃતિ

જમરખના જેવી છે)

છવાય રહે છે=ખીલી નીકળે છે;

જણાય છે.

અડદીઆ=કાળા

સટકીઉં=ઝટ સરી જઈ છુટે

એવી ગાંઠ

ચામટા=ચીપીઆ

ભરમ=રાખ

વડ=પ્રકાર; જાત
 વીંધ=છિદ્ર; કાણું
 અંકાય=નક્કી થાય; ધરાય
 સરકો=શેરડી, તાડી વગેરેનો
 ખાટો થએલો રસ.

પાઠ ૨૬.

નિંદા=કોષ્ટનું ભુકું બોલવું તે
 ચાડી ચુગલી=વગર કારણે અથવા
 કારણસર કોષ્ટની છુપી વાત
 બીજા પ્રણુ માણસ આગળ
 કહેવી તે

કુટેવ=(કુટેવ) ખરાબ આદત

અર્થા=વાદવેવાદ

કુથલી=નકામું ટહાયલું; સાર
 વિના લાંબી વાત; નિંદા

મેળાવડો=મંડળ

મંડળીની હવામાંજ ફેર પડતો

=મંડળીમાં કાંઈક જુદીજ

અસર થતી

છાપ=અસર

ધર ભાંગે છે=ધરમાં તૂટ પડે છે.

ચાનક=ખંત; ચેતક; કાળજી

ગીજત=નિંદા; નાલેસી; કોષ્ટની

પાછળ તેનું ભુકું બોલવું તે.

હલાલ કરેલી=ખાવાને માટે
 મારી નાખેલી.

તાજુખ=વિસ્મય

ખોડ=એખ; ખામી

ચીઠ=કંટાળો; અણગમો.

નજરે નજરે=પ્રત્યક્ષ.

ખાસીએત=ટેવ; આદત

જડમૂળથી=સમૂળગી; તદ્દન

જીમલડી=જીમડી; જીમ

લુલી=જીમ

વિકટ=અધરૂં; મુશ્કેલ

પાઠ ૨૭.

પ્રાતઃકાળ=પ્રભાત

ચિત્ર=ચિતાર; આખેહુખ વર્ણન

મર્યાદા=છેવટની હદ; છેડો.

અરણ્ય=સૂર્યનો સારથી

સારથી=રથ હાંકનાર

ચંદ્રમા મુખ્યા પછી=ચંદ્રમા અસ્ત

થયા પછી

કુમુદિ=કુમુદ ફૂલનો વેલો; પોયણી

પ્રિયા=વહાલી

મેવતી=એક જાતનું ફૂલનું ઝાડ

નાસિત ઇન્દ્રિય=આસ લેવાની

ઇન્દ્રિય; નાક

દિવાકર=(દિવા+કર)=દહાડાનો કર-
નાર; રવિ; સૂર્ય

ચોપદાર=છડીદાર

નેકી=સાચવટ

ધોર=મોટો અવાજ

પ્રભાતીકિં=સવારના પહોરમાં

ગાવાની કવિતા

અમથો રાગડો માઠી જુહું રડવા=

ખોટો વિલાપ કરવા.

તેઓની આંખ તેઓના મોંને

જવાબ દેતી નહતી=તેઓના રડ-

વાની અસર તેઓના ચહેરાપર

જણાતી નહોતી.

દોપિસ્તા=સહી ચોપડી ધુટેલા

જડા પત્તાં

મ્હસાદિ-(મ્હતિ=એ પ્રમાણે+આદિ=

ખીજ) એ પ્રમાણે ખીજ પણ;

વગેરે

અંધ=અંધન

શંખણી=કંકાસિંગેણ; નકોર

આળસુ=જેને કામ કરવાનું મન

ન થાય તે.

એદી=ધણોજ આળસુ; ખીલકુલ

કામ નહિ કરનાર

અંગવચ્ચ=(અંગ+વચ્ચ)=થરીર

હાંકવાનું લુગડું

સહસ્ત્રલિંગ=(સહસ્ત્ર=હજાર+લિં-

ગ) મહાદેવની હજાર દહેરીવાળું

વનવાગવા-વનવાગોળ

સહજ=સિદ્ધ; પૂર્ણ

નિષ્ફળ=(નિષ્+ફળ)=નકામી;

ફાકટ

ચિંતાતુર=(ચિંતા+આતુર)=ફીકરમંદ

લાદીને=પીડપર બાર ભરીને

ધાટ=ઓવારા

ધનુર્વિદ્યા=(ધનુર+વિદ્યા)=કામઠું

ખેંચી બાણ મારવાની વિદ્યા.

પાઠ ૨૬.

મશહુર=પ્રખ્યાત; નામીયા

નિર્ધનતા=(નિર્+ધન+તા)=

ગરિમાર્ધ

રસ=મહેજત; શોખ.

અંધારણ=ખાંધો

સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને મદદ તરીકે

જે રકમ મળે છે તે

નિર્વાહ=ગુજરો; પેપણ

ઉદાહરણ=દર્શાવ; દાખલો

બાહુબળ=મત મહેનત
 ઉચે સ્થાને=ઉચી પદવીએ
 મનોબળ=મનનું જોર; મગજ શક્તિ
 મંત્રી=કારભારી
 સુધારક=(સુધાર+અક)=સુધારો
 કરનાર
 તંત્રીપણું=વર્તમાનપત્ર વગેરેમાં
 લખાણ કરી તે ચલાવવાનું કામ
 ગયું હીડું ન પડયું=જવાબી કા-
 મને હરકત ન આવી; કામ
 અટકી ન રહ્યું
 ઇન્સ્પેક્ટર=તપાસનાર
 ડેપુટી=તાબાનો
 વહોરી=મારું, લખ
 ખીડું ઝડપું=આગેવાની કરી
 ટ્રેનિંગ=શિક્ષણ
 પ્રિન્સિપાલ=મુખ્ય ગુરૂ
 પ્રાથમિક=(પ્રથમ+ક)=શરૂઆતની
 બાપાંતરો=ગરજીમા; એક બાપામાં-
 થી બીજા બાપામાં નકલ કરવી તે
 અભિપ્રાય=સલાહ; વિચાર
 વર્નાક્યુલર=ચાલતી ફેશી ગુજ-
 રાતી બાપા
 સોસાયટી=મંડળી

પ્રસાર=ફેલાવો
 ઉન્નતિ=ચઢતી
 પ્રયાસ=મહેનત; ચતન
 ઉદય=ચઢતી; ઉન્નતિ
 અર્પણ=અક્ષીસ; બેટ
 નિખાલસ=નિષ્કપટી; શુદ્ધ મનના
 પાઠ ૩૦.
 ઢંઢેરો=સઘળી રૈયતને માટે સર-
 કાર તરફનું જાહેરનામું
 નામદાર=(નામ+દાર)=પ્રખ્યાત
 ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની=ઇંગ્લાંડથી
 હિંદુસ્તાનમાં વેપાર કરવા
 આવેલી મંડળી.
 સ્થાપન=મંડાણ; શરૂઆત
 મૂળ હેતુ=મસલ વિચાર
 રાજ્યવ્યવસ્થા=(રાજ્ય+વ્યવસ્થા)=
 રાજ્ય બંધારણ
 ગરબડ=ગોરાજો
 પાલંમેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીય સભા
 સનંદ=પરવાનો; પટો
 મારફત=દ્વારા; વડે
 સમસ્ત=બધી
 દિલાસો=ધીરજ
 અભયવચન=(અમભય+વચન)=

ખીક વગરના ખાતરી બરેલા ખોલ

ખાટ કર્યો=જાહેર કર્યો

હસ્તક=તાબે; કબજે

વાઘસરોય=(વાઘસ=બદલે=રોય=રાજા)=રાજાને બદલે નિમાયલો

અધિકારી; પ્રતિનિધિ

તહનામું=સલાહનો કરાર

કરારનામું=સરતપટો

સદરહુ=ઉપર કહેલી; મજકુર

ધડકો=તુકસાન

મરતખો=માન; મોટાધ

પ્રત્યે=તરફ

રાજ્યધર્મ=(રાજ્ય+ધર્મ)=રાજાની ફરજ

હતરાજી=નાખુશી; કમમહેરખાની

સ્વસ્થતા=(સ્વસ્થ=શાંત+તા=પણું) શાંતિ

લોકપયોગી=(લોક+ઉપયોગ+ધ)

લોકના જરૂરના

વૃદ્ધિ=વધારો

સગમ્ર=આખી; બધી

આબાદાની=ચઢતી

સામર્થ્ય=જોર; બળ

પાઠ ૩૧. •

હંડન=ઈંગ્લાંડમાં ટેમ્સ નદીને કાંઠે
'પ્રિટિશ રાજધાનીનું શહેર છે
(એ દુનિયામાં મોટામાં મોટું
શહેર છે.)

રેનકદાર=(રેનક+દાર) .બપકાદાર

ઝળાઝળાં થઇ રહેલી=પ્રકાશીલી

ગ્યાસ=વાયુ

જંગી=મોટી

સુરંગ=જમીનમાં દારૂ ભરી ઉડા-
વવા તે

ટેમ્સ ટનલ=ટેમ્સ નદીની નીચે થઇ
ગાડી, ઘોડા માણસ અને આગ-
ગાડીને જવાનો રસ્તો.

રઠિઆણું=સુંદર; કુટકું; સુશોભિત
પટ્ટાભિષેક=ગાદીએ બેસાડવાની
ક્રિયા

દફન કરવું=દાટવું

પાલેસ=મહેલ

મ્યુઝીઅમ=પ્રદર્શન; સંગ્રહસ્થાન

ઐતિહાસિક=ઇતિહાસ જણાવનારી

અખ્તર=સોદાની જળીનો અંગ-

રખો; કવચ

મુગટુ=તાળ

ખીજ=પૂલ

અમત્કાર=નવાધ

નેશનલ=પ્રજા સંબંધી

સાહસિક=(સાહસ+ધક)=જોખમ
વેઠનાર

દેશાભિમની=(દેશ+અભિમાન
+ધ)=દેશનું અભિમાન રાખનાર.

પાઠ ૩૨.

કૃતચતા=(કૃત+ચ+તા)=નીમકહ-
લાલપણું

લાગણી=ભાવ

વૃત્તિ=ચલણ

ઉંચો ભાવ=ખરી આસ્થા

અમણુ=માત પિતાની આજ્ઞા
પાળનાર બ્રાહ્મણ

વિસુવિઅસ=નેપલ્સની પાસે ઇટા-
લીમાં જવાળામુખી પર્વત છે તે
લાવા=જવાળામુખીના મોંમાંથી જે
ઉત્તરે રસ નીકળે છે તે.

અગ્નિરસ=(અગ્નિ+રસ)=અગ્નિનો
રસ

ગરક થઇ ગયું=દગાઇ ગયું.

હીલો=ટાંકે; દડો

અસાધારણ=(અ+સાધારણ)=

સાધારણ નહિ તે; નવાધનો.

ભક્તિમાન=ભક્તિવાળા

ક્ષેત્ર=મત્રાનું ઠેકાણું; ધામ

ગુણીઅલ=ગુણુ જાણનાર

શોકાતુર=(શોક+આતુર) દીલગીર.

આભારો (આભાર+ધ) આભારવાળા

પંકતી=દરજાએ; પ્રકાર

કૃતદ્વન=(કૃત=કામ+દ્વન=નાશ કર-
નાર)=ઉપકારના બદલામાં અપ-
કાર કરનાર

કૃતદ્વનતા=નીમકહરામી

કરમ=ભુંડા કૃત

ધોર=ભયંકર

ચટકા ભર્યાજ કરતું=મનમાં ખેદ
થયાજ કરતો

પાઠ ૩૩.

ભવ્ય=મોટી સુંદર

મત્સ્યેન્દ્ર=એ નામનો એક તપસ્વી;

ગોરખનાયનો ગરુ

મઠી=જુ પડી; પર્યુકૃતીઓ;

મરડોઓ

શ્રોતશાસ્ત્ર=ચિત્તવૃત્તિના નિરોધનું
શાસ્ત્ર

ઉપદ્રવ=હરકત; અડચણ

ખો=ગુફા; બખોલ; કોતર.

હાડકું પથુ ન જડે=હાડકાના

ચુરેચુરા થઇ જાય.

અધારા=તંમર; ચકરી; ફેર

વેદાંત=એ નામનું એક શાસ્ત્ર

પારંગત=પાર પામેલા

ચંડિકા=એ નામની દેવી; માતા

યથાશક્તિ=શક્તિ મુજબ

કુળદેવતા=ગોત્રજ

ઇષ્ટદેવતા=પોતે પસંદ કરેલો દેવ

જતિ=ગોત્રજ

સ્થાનિક=મઠમાળા; આશ્રમવાળા

પંચીઓ=પંચવાળા

વિરોધ=જીદાપણું; અણુબનાવ

ઝાંઝવા=ઝાંખ; અધારા

એક બીજના અભા ઉપર માથાં

કરી જોઇ રહેતાં હતાં=એક બીજને

ઢાળ પડતાં વળગી રહ્યાં હતાં.

તળેટી=પહાડના મૂળ આગળની

જગો

દહ-૧ થે.

ચાતુર્માસ=ચોમાસામાં સાધુઓ

એકજ જગ્યાએ રહે છે તે

મહીના; ચાર મહીના

તાણાવાણા=વણવાની સાળપર

ઉભા આડા દોરા રાખવામાં

આવે છે તે.

અનહદ=હદ વિનાનું; ધણુંજ.

વરસાદની વૃષ્ટિ=ધણેજ વરસાદ

પડ્યામાં=બાજીમાં

ઝોરજ=જીદીજ; ન્યારી

ફેક=ફેકટ; નકામું.

પાઠ ૩૫.

ઘાડાં=મોટાં

ગીચ=પાસે પાસે

સિકોના=એ નામનું એક ઝાડ થાય

છે જેમાંથી કિવનાઇન બને છે

જવરનાશક=(જવર=તાવ+નાશન

અક)=તાવ દૂર કરનાર; તાવ

કાઢનાર.

દેવદાર=એક જાતનું ઝાડ (એ ઝાડ

હિમાલયમાં થાય છે)

સૌદર્ય=શોભા; ખુબસુરતી

કાષ્ટઆપધી=ઝોસડના કામમાં આ-

વે એવું ભાકડું; વનસ્પતિની ક્વ

દુકે નજર=તાત્કાલિક લાભ
ઉ-મત્ત=(ઉત્+મત્ત=માંડું=મમરર)

અહંકારી; ઉદ્ધત; અવિચારી
બોકળા=નાળા

સંહાર=નાશ; કતલ

ઠાંકણ=ઠાંકણું

ડેરાડુન=ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં
સહેર છે.

તકતા=જયા

ખંડ=ભાગ

અબનુસ=એક જાતનું ઝાડ

અરીઠો=અરીઠાનું ઝાડ

જીખિલી=પશ્ચિમ તરફના દેશમાં
રાજા કે રાણી ગાદીપર બેઠા પછી
૨૫, ૫૦, ૬૦, વરસે જે મોટા

ઓચ્છવ કરવામાં આવે છે તે

ઠાંકણે=અવસરે; વખતે

અવસર=રૂડુ તાણું

હિતકારક=(હિત+કારક)=જલું
કરનાર

પાઠ ૩૬.

ખોદે તે પડે=ખીજતે નુકસાન
કરવાને જે પાદે તેને પોતાનેજ
નુકસાન થાય.

કરે તેવું ભોગવે=જેવું કામ કરે

તેવું ફળ મળે

અગદાફ=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમાં
સહેર છે.

રીદા ફોદા=મોહીત; મોહ પામેલું

અમીર=જેને સરકાર તરફથી ખિ-
તાબ અથવા જગીર મળેલી
હોય તે

ઉમરાવ=સરદાર; શ્રીમંત

નામના=પ્રયાતિ; કીર્તિ.

બેગ=અમીરી ઇલકાબ

આગા=શેઠ

કરાર=કબુલત; ઠરાવ

કાજી=કુરાન પ્રમાણે ન્યાય કરનાર.

મુફતી=મુસજમાન ધારાસાહી

જુમ્મા=શુક્રવાર

ખલીફા=મહમદ પેગંબરના વારસ

દસ્તખસ્તા=અદબસર

કાનુન=ધારા

જફ્ઝ=શબ્દ; વેણું

ખુખી=વખાણવા લાયક ચતુરાઇ

દામ=પૈસા

હાકાંની ખરાખી થશે=માર ખાતાં

હાકાં બાંગી જશે.

હરિઆર=વિચાર

ખીસિઆણુ=આખા: વીલા

ધાણુ વળી મયો=ધણુજ ખપ્યો

ખાણુ પડી=ધાર ભાંગી મધ

મેઠ મકડીને હર્યા=ખૂબ હર્યા

પાઠ ૩૭.

સોમ=ઉત્સાહ સક્રિયા: બહાદુરી

વાટપાડુ=રસ્તે લુટનારા

ધોળે હઠાડે=મધ્ય લોક દેખે એવા

દિવસના પ્રકાશમાં

ધાડ=લુટારાની ટોળી

પાલક=રક્ષણ કરનાર: રક્ષક

ધાડપાડુ=ધાડપાડી લુટનાર ટોળી-

નો માણસ

શૂરામુરા=ધણુ બહાદુર નર

પાળીઆ=પરચરમાં ફેરેલા લેખ

કેસરીઆ=યુદ્ધમાં મરતાં સુધી

પાછી પાની ન કરતાં લડવું તે

સતીત્વ=(સતી+ત્વ)=સતીપણ;

પતિવ્રતાણું

ચિતા=ચેદ

રવાં, ઉભાં મધ જય=કપારી છૂટે:

ખાર, અગ્નિ કે બય વગેરે

શ્રુતિને લીધે શારીરિક લાગણી

મધ આવે.

રણમંચામ=સડાધનું મેદાન

વાવાઝોડું=પતનનું તોફાન: વંટો

ળીઓ

ધાડું=ળાડું: ધડ

જીવને તળાવે ખાંધી=મરવાની

હરકાટ ન રાખી

સ્વાર્પણુ=(સ્વ+અર્પણુ)=જ્વલનો

ભોગ આપવો તે

સોભાગ્યવંતી=સારા ભાગ્યવાળી:

જોતો ધણી જીવતો હોય તે

આરે=કાઠિ; કિનારે

ડગ્યો નહિ=મન ફેરવ્યું નહિ; લો-

ભાયો નહિ.

દુ:ખનો આભ=ધણુજ દુ:ખ

ટેક=વટ; પથ

લૂણુ=અનાજ; નીમક; મીઠું

યુગ=યુગ; જમાનો

પાઠ ૩૮.

ચકવર્તી=જોની આજુ નાનાં મોટાં

ધણાં રાગ્યો. ઉપર વર્તાતી હોય

તેવો; એક સમુદ્રથી બીજા સ-

મુદ્ર સુધીના પ્રદેશનું રાજ કર-
નારો કે જેને બીજા સર્વ રાજ-
ઓ ખંડણી આપતા હોય તેવો.

મહારાજાધિરાજ=(મહા+રાજ+અ-
ધિ+રાજ)=મોટા રાજના રાજ
દિગ્વિજયી=ધણી રાજ્યોપર જીત
મેળવનાર

કલ્યાણપતિ=કલ્યાણનો રાજ
આચાર્યકિત=કુકમ પાળનાર; કુકમ-
માં રહેનાર; તાબેદાર

સામંત સિરોમણી=સધળા યોદ્ધા-
ઓમાં શ્રેષ્ઠ

સિરોમણી=શ્રેષ્ઠ; મોટા

યુદ્ધકૌશલ્ય=લઠાઈમાં કુશળતાપણું
સેવામાં=હજીરમાં; નોકરીમાં

પરાજય=હાર

છળભેદ=દુષ્ટોટકો; કાવતરું

ઘાટ ધહશો=મારી નાખવા ઉપાય
શોધશે

ફાડી=લાલચો આપી; પોતાના
પક્ષમાં લઇ

ટીપ=ચાટી

લક્ષ્મી ચાંદ્યો કરવા આવે ભારે

માં ધોવા જઇ નહિ, પણ તરત
કપાળ ધરવું=મળતો લાભ તુરત
લઇ લેવો.

સ્વહસ્તે=(સ્વ+હસ્તે)=પોતાને હાથે
મસ્તકે=માથે

શ્રીમાન=ભાગ્યશાળી; યશસ્વી; ધન-
સંપન્ન

રાજેન્દ્ર=રાજાઓના પથુ રાજ

ગુર્જરેશ્વર=ગુજરાતના ધણી; ગુજ-
રાતના રાજા

નીમકહલાલ=કૃતચ; કરેલો ઉપકાર
જાણનાર.

તન=છોકરો; પુત્ર

સુભટ્ટાપરિ=(સુ+ભટ્ટ+ઉપરી)=મો-
ટા યોદ્ધાઓમાં શ્રેષ્ઠ

સેનાધિપતિ=(સેના+અધિ+પતિ)
=લશ્કરનો મોટા ઉપરી

બ્રહ્મ=બગડેલી; અપવિત્ર યજ્ઞેલી

નિષ્કપટી=(નિષ્ક+કપટ+ઈ)=કપટ
વગરના; નિખાલસ

ચોકખા મનના=પવિત્ર મનના

સામાવાળીઆ=વિરુદ્ધ પક્ષવાળા

રિપુ=શત્રુ; દુશ્મન

લાંચ=પમાર કરતાં ~~ખૂણું~~ કંઇ
છાની રીતે લેવું તે

રૂઝવત=લાંચ (રૂઝવત ફારસી
શબ્દ છે)

ધર્મયુદ્ધ=યુદ્ધના નિયમ પ્રમાણે
લડવું તે

પક્ષપાત=(પક્ષ+પાત) તરફદારી;
તરફેણ

દુર્દર્શી=(દુર+દર્શા) તફારી કાલત
દેશકલ્યાણભાવ=(દેશ+કલ્યાણ+
ભાવ)=દેશનું ભણું કરવાની ઇચ્છા

દુરાચાર=(દુર+આચાર)=ખરાબ
ચાલ

ઇચ્છાદિક=(ઇચ્છા+આદિક)=ઇ-
ચ્છા વગેરે

નખોદ=સત્યાનાશ

નખોદ વળવાનું=સ્વસ્વ જવાનું
સત્યમેવ જયતે=આખરે સત્યનો
જય છે.

ધર્મે જય=ધર્મથીજ જીત

પાપે ક્ષય=પાપથી નાશ

તાપ્ત્યો તણાવાનો નથી=લાલચો-
થી કમવાનો નથી.

ભરમાબાધી=છેતર્યાથી; ભભેરવાથી

લુણ્ણકરામ=કૃતદન નીમકકરામ

પ્રતિષ્ઠા=આબરૂ; મોટાઇ

ત્રિલોક=(ત્રિ+લોક)=ત્રણ લોક
(સ્વર્ગ, મત્સ્ય, પાતાળ)

રાજકોહી=(રાજ+કોહ+ઇ)=રાજ્ય
પ્રત્યે વેર યુદ્ધિ રાખનાર

શ્રીટકાર=શિકાર; તિરસ્કાર

સુકીર્તિ=(સુ+કીર્તિ)=સારીઆબરૂ

બટ્ટો=એબ; કલંક; ડાઘ.

પાઠ ૪૦.

ઉધાડાં=નવઆં; નાગાં

હિંસક=(હિંસ+અક)=હિંસા કર-
નાર; ફાડી ખાનાર

કોતર=નદી કંઠિ જે ઉંડા ખાડાઓ
હોય તે; પહાડમાં લાંબો પહોળો
જે ઉંડો ખાડો હોય છે તે

બખોલ=ઝાડના ચડતું પોલાણ
ચુકા=પહાડમાં જે પોલાણ હોય
છે

જિંદગી નિભાવવા=ચુબરો કરવા

ઋષિપત્ની=ચુનિની સ્ત્રી

વલ્કલ=ઝાડની ઢાલનાં ધુગ્યાં

નજરપહેંચાડીને=અક્ષલ વાપરીને;

બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને

રેંટીઓ=સુતર કાંતવાનો સંયો

હાથ મહેનત=હાથની મજુરી

અનહદ=(અન+હદ) ધણોજ

ચમત્કારી=(ચમત્કાર+ઇ) નવાઇ

જેવી; આશ્ચર્યકારક

મીલ=કાપડ વણવાનું કારખાનું

છેદાં ભાંગી ગયાં=અંતર ઓછું થયું

એકત્ર=એકઠાં; ભેગાં

શીટશે=મટશે

પાશેરામાં પહેલી પુણી=પાશેર

રૂનાંથી પુણીઓ કરવાની હોય

અને તેમાંથી એક પુણી બના-

વવી તે. મતલબ કે કામની

સરખાતજ થવી.

પાઠ ૪૧.

શકુન્તલા=કણ્વ ઋષિની ધર્મપુત્રી;

દુષ્યંતની સ્ત્રી; ભરતની મા

ગૌતમી=એ એક તપસ્વી સાધ્વી

હતી કણ્વના આશ્રમમાં

રહેતી હતી એણે શકુન્તલાને

ઉછેરવામાં મદદ કરી હતી.

પ્રણામ પૂર્વક=(પ્રણામ+પૂર્વક)

નમસ્કાર સાથે

પરિક્રમણ=(પરિ+ક્રમણ)=પ્રદક્ષિણા

પ્રિયવંદા=એ એક ઋષિકન્યા હતી

ઉત્કંઠા=ઈચ્છા; મરજી

વિયોગ=(વિ+યોગ) જુદાપણું;

જુદામ

કલ્પા=આચકા; જુઠા

નર્તન=નાચવું તે; નૃત્ય

વિજ્ઞેગ=જુદામ; વિયોગ

સકલ=સધાગી; બધી

વનલતા=વનવેલ; વનની વેલો

ઉભરો=મનનો જુસ્સો બહાર

પાડવો તે.

અન્યથ—(તારા) વિયોગથી દરજો મુખમાંથી દર્મના કલ્પા બોંય નાખી દે (છે) એને (મોરને) વિજ્ઞેગના બાલા વાગ્યા. (તેથી) મોર નર્તન તરજે છે. (૧) સકલ વનલતા પશુઓ ખરેખરાં આંસુ પાડે તેમ પવ વરે છે, (અને) એવા પ્રકારથી ઉભરા કાઢે છે. (૨)

સમજુતી—તારા વિયોગથી હરણો મોઢામાંથી દરલના બાચકા ભોંયપર નાખી દે છે. મનલગ્ય કે એ હરણોએ આવતું તજ દીધું છે. મોરને વિયોગનું દુઃખ ચમું તેથી તે નાચ કરતો નથી. (૧) સધળી વનવેલ પણ જાણે ખરેખરાં આંસુ પાડતી હોય તેમ પાંદડાં ભોંયપર ખેરવી નાખે છે અને એવી રીતે મનને જુસ્સો બહાર પાડે છે. (૨)

વનજ્યોત્સના=વેલનું નામ છે.

કાશ્યપ=કશ્પના વંશજ; કશ્પ

મેળાપ=મુલાકાત; ભેટ

સંકલ્પ=વિચાર

ભર્તાર=ધણી; વર

અવર=અન્ય; બીજું

સકૃત=(સુ+કૃત) સારાં કામ

પ્રમાણ=જેવો જોઈએ તેવો; મન ગમતો

નવમાલિકા=વેલનું નામ છે.

વંધુ=વહુ

વંધુવર=વરવહુ

અન્યથા—તુજ કામ મેં પ્રથમથીજ (મત્તા) મનવિષે (તારા) ભર્તારનો સંકલ્પ કરી મૂક્યો હતો. તે (ખરતાર) રૂપે, કુળે (અને) અવર સદ્ગુણમાં સમાન (છે; તે) પ્રમાણ ધણીને હવે (તું) સકૃતથી પામી. (૧) રૂડી નવમાલિકાને ઝડે આંખો મળ્યો (તેથી) એને ખરેખર વંધુવર જોડ જામી (તેથી) હવે આ જાને વર વિષે સુખીઆં થયાં, તેથી તેની તથા તુજ વાવેની આજ ચિંતા ગઈ. (૨)

સમજુતી—તારે માટે મેં પહેલાંથી મારા મનમાં (તારા) ધણીનો વિચાર કરી મૂક્યો હતો, તે (તારા ધણી) તો રૂપમાં, કુળમાં અને બીજા સદ્ગુણોમાં (તારા) સરખો છે. તે ધણીને તારા સારાં કામથી મેળવ્યો એમ જાણ. (૧)

તારી સખી નવમાલિકા (વેલ) વનજ્યોત્સનાને રૂડા આંખો (૧૨) મળ્યો એથી તેની પત્નિ વરવંધુની જોડ ખરેખર જામી, અર્થાત્

જેવો આખો છે તેવી એ વેલ છે; તે પ્રમાણે સકુન્તલાને પણ આંખા
૩૫ દુષ્યંત મળ્યો, તેથી તમે બને (સકુન્તલા ને વનજ્યોત્સના)
હવે વર તરફથી સુખીમાં થયાં; તેથી તેની ને તારી બાબત આજે
મારી ચિંતા દૂર થઈ. (૨)

માર્ગેપડ=મ

સપુરત=સોંપણું

બેજીવવાળી=દહાડાવાળી; ગર્ભવંતી;

હમેલવાળી

અનસૂયા=અત્રિ ઋષિની સ્ત્રી

ભારેવહી=ગર્ભવંતી; દહાડાવાળી

નિર્વિદ્ને=(નિરૂપવિદ્ને)=વગર હરકતે

શુભવર્તમાન=સારા સમાચાર

પાલવ=છેડો

કુશ=દામ

અમળ=(અ+મળ)=નિર્મળ; સ્વચ્છ

ધંગુદી=ધંગોરાનું ઝાડ.

સામો=ખેડ્યા વિના એની મેળે

થએણું એક જાતનું ખડકાન્ય;

એ નામના ચોખા

મુઠીભર=મુઠીમાં માથે એટલો;

ધણોજ થોડો

તુલ્ય=બરાબર; સમાન

અન્વય—પડેલ ધા રૂઝાવવા ધંગુદી કેઈ અમળ તેલ કુશ
તણી અણીથી મુખે રેડ્યું. વળી મુઠીભર સામો દહને ઉછેર્યો એ
પુત્ર તુલ્ય મૃગસો છોડી નવ જાવ.

સમબુતી—પડેલો ધા રૂઝાવવાને માટે ધંગુદી ફળનું ચોકખું
તેલ દામની અણીથી મોઢામાં રેડ્યું; અને મુઠી જેટલો સામો
ખવડાવીને ઉછેરેલો એવો છોકરાનો જેવો હરણ મારાથી મૂકી જવાય
નહિ મતલબ કે એ વહાલો છે.

બાપસ્યા=બાપલા (દયાથી પુત્ર અ
ર્થે પણ બોલાય છે.)

ભારંભરવ=કાશ્યપ મુનિનો શિષ્ય

ભગવત=પવિત્ર મહાપુરુષ

સંપ્રદાય=રિવાજ; ચાલ; પરાપૂર્વથી

ચાલતો વહીવટ.

તે=કિનારો; કઠો; તટ
 દુષ્યંત=પુરુષો એક વંશજ;
 સકુન્તલાનો ધણી
 વૃત્તિ=મુખ્ય
 માન=મેળાઈ

અધુજનો=સર્ગ સંબંધીઓ
 યુવતી=તારણી; જુવાન સ્ત્રી
 સત્કાર=આદરમાન
 વધુ=વધારે; વિશેષ
 ઉદય=ચઢતી; વૃદ્ધિ; ઉભતિ

અન્વય—અમેને ઋષિને તપ એજ ખરું થન છે (એમ) ને જાણે છે (અને વળી) તે સાથે તમ તણું કુળ ઉંચું છે તે ખુશીથી વિચારી શો; વળી આપોઆપ પરસ્પર તે. સ્નેહની વૃત્તિ છુટી હતી. (તે વખતે) કોઈએ અધુજનો કોઈ પ્રકારથી વચ્ચે નવ હતા, ને રીતે આપના વડે બીજી ધણી રાણી બહુ માનમાં છે, તે રીતે તેવા સામાન્ય સત્કારથી આ યુવતીને તમે પાળજો; તેથી વધુ ઉદય પ્રાપ્ત થવો તો બાગ્ય આધીન છે, (પણ) વહુતણા અધુજનોથી વિશેષ ના બોલાય.

સમજાવતી—અમે ઋષિને તપ એજ ખરું થન છે એવું તમે જાણો છો. તેની સાથે તમારું કુળ પણ ઉંચું છે એમ ખુશીથી વિચારી શો; વળી તમે બંનેમાં એક બીજા ઉપર આપોઆપ પ્રીતિની મુખ્ય થઈ હતી, તે વખતે કોઈ પણ સર્ગસંબંધીઓ કોઈ પણ રીતે વચ્ચે હતા નહિ, ને રીતે આપના વડે આપની બીજી બધી રાણીઓ બહુ માનવાળી છે તેવી રીતે તમે આ તરણીને સામાન્ય આદરમાનથી પાળજો, મતલબ કે જેવી તમે બીજી રાણીઓને ગણો છો તેઓની બરોબર આને પણ ગણજો. એથી વધારે ચઢતી થવી (બીજી બંધીથી વધારે માનીતા થવું) એ તો ખરેખર બાગ્ય આધીન છે. વહુના સર્ગસંબંધીથી વધારે કહેવાય નહિ. મતલબ કે અમારી પુત્રીને પરારાણી બનાવજો એમ કહેવાય નહિ.

પાઠ ૪૨.

ક્ષમા=કાષ્ટએ અપકાર કરી હોય
તે સાંખી રહેવી તે; ખામોશ

ધૈર્ય=ધીંગલ; સખુરી

વટ=ટુંક; શાખ

વહેવાર=અપિ લેનો સંમધ

છેડાણી=અટક્યાળું; હરકત

ખામોશ=ક્ષમા

સંભવ=આશા

વક્ત=છટ દાર બોલનાર; બાષણ

કર્તા

રાજદારી=રાજક રમાર કરનાર

બદમાશ=લુચ્ચો

પીછા છેડયો નહિ=ખાંતે પડયો;

પાછળ લાગુ રહ્યા

મમાલચી=(મસાલ+ચી)=મસાલ

રાખનાર; મમાલ ધરનાર

આજોખારી=હુકમ ધરનાર

વિશ્વ વિખ્યાત=જગ જાહેર

વટકણી=લડકણી

પાનું પોડયું હતું=સંમધ એડયો
હતો.

ગાળોની વૃષ્ટિ=ધણીજ ગાળો

સોકેટીસ=એક મુનામન પડિતનું
નામ છે.

વિપત્તિ=દુઃખ; આફત

રૂટેમાં=મનમાં

હેમકી=ડરી; ચોંટી

ખેલ=રચના; બનાવ

માંડવે=મડપ

મેહનરસાદ

વધાઇ=ખૂશ ખબર

મહાબોગ=(મહા+બોગ=દુર્દુશા)=

ધણીજ ખરાબ દશા

તદાપિ=(તદ+અપિ=પણુ)=ત્યારે

પણુ; તે વખતે પણ

સન્ને=રાખે

અ-વચ—પ્રભુને ગમે તે સમે સૌ સહેતું. (અને) રૂટેમાં સદા
રાજી રાજી રહેવું; કદી હેમકી હોયે હામ ન હારો, વધ્યાં કદી કાળે
ધણુ ધૈર્ય ધારો. (૧) જુગા, મેહનો માંડવો ધડીમાં થનારો (અને)
ધડીમાં જનારો એવા હોય છે, એવો ઇશ્વર વિશ્વના મેલ સરજ્યો

(કે) ઘણાં કળ્પ કાળે ધણું ધૈર્ય ધારો. (૨) બાપ એક કાળે વિવાહની વધાઈ મળે, (અને) એક કાળે મદામોગ મળે, સદા સારો નહારે કાળ ન ચાલે ઘણાં કળ્પ કાળે ધણું ધૈર્ય ધારો. (૩) જ્યાં કદાપિ કશી જુક્તિ ચાલે નહિ (ત્યાં) દીલે ધારી જોવું, તદાપિ ન રોવું; દેવને ભજો (અને) શાંતિ સજો એજ સારો ઘણાં કળ્પકાળે ધણું ધૈર્ય ધારો. (૪)

સમજુતી—પરમેશ્વરને જો વખતે જો ગમે તે આપણે સહન કરવું, અને મનમાં હંમેશાં ખુશી રહેવું; કદી પણ હેબડી જઈને હિંમત છોડવી નહિ, પણ ઘણા દુઃખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખવી. (૧) જુઓ વરસાદના દહાડામાં વાદળની ઘટા ઘડીમાં થાય છે અને ઘડીકમાં વેરાઈ જાય છે; એવી રચના પરમેશ્વરે દુનિયાની ખનાવી છે, માટે ઘણા દુઃખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો. (૨) બાપ એક વખતે વિવાહની ખુશ ખબર મળે છે અને એક વખત મદા મોગ મળે છે; હંમેશાં સારો કે નહારો વખત ચાલ્યા કરતો નથી. માટે ઘણા દુઃખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખવી. (૩) જ્યાં કોઈ પણ વખત કાંઈ પણ જુક્તિ ચાલે નહિ ત્યારે ત્યાં મનમાં વિચાર કરવો પણ ડરવું નહિ; એવે વખતે પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરે અને ધીરજ રાખે તેજ સારો. માટે ઘણા દુઃખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખવી. (૪)

હરિશ્ચંદ્ર=અયોધ્યાના સૂર્યવંશી

પાશ=ફાંદો; જળ

રાજ; ત્રિશંકુના પુત્ર

અસહ્ય(અ+સહ્ય)=ખમાય નહિ

અચળ=દૃઢ

એવું

ટેક=તિથિ; પ્રતિષ્ઠા [પડયું

અપૂર્વ=અસાધારણ; ઘણુંજ

દુઃખના ઝાડ ઝીગ્યાં=વણુંજ દુઃખ

રૂડો દહાડો=સુખનો વખત

પાઠ ૪૪.

હડતો રોગ=ચેપીરોગ

ચોંટ છે=વળજે છે; થાય છે;

પરમાણુ=ઝીણામાં ઝીણો અંશ;

ધણીજ નાની રજ

ગળ્મભો=મારો; ઝપાટો; હુમલો

છુટાછવાયા=દૂર દૂરના ભાગમાં

ઝોરી=છેક નાના સૈયક; ગોળર

મોટી ઉધરસ=ખરાબ ઉધરસ

અવધિ=(અવધ+ધ)અવધવાળા

પ્રાણુહર=(પ્રાણુ+હર) જીવ લેનાર

કાલેરા=અધોક;

કાગળાઉં=ઝોકી ઝોકીને મરે તે રોગ

અધોક=હઘવું ને ઝોકવું

ધોણ=ધોવણ; ધોતાં નીકળેલું પાણી

નિર્ગત=(નિર+ગત) શક્તિહીન;

નબળો; કમજોર

નવેસર=ફરીથી; ખીજવાર

પ્રાણુધાતક=(પ્રાણુ+ધાત+અક)

જીવ લેનાર

ઝેઇન=ધઉંના દસ દાણા ભાર

ખાજરીપૂર=ખાજરી નેટલું

પાવલીભાર=પાવલીના વજન બ-

રાખર

પેટું=પેટની નીચેનો ભાગ

પ્લાસ્ટર=ભેપ

શેક=ગરમાવો

સન્નિપાત=સનેપાત; વાના ચાળા

પેટમાંનું પાણું વળે=ઉલટી થાય;

ઝોકારી આવે

પાઠ ૪૫.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ+ધ)=સાચું

ખોલનાર

રાજસભા=સેનેટ; રાજકારભાર

કરનારી મંડળી

મસલત=વિચાર

સબ્ય=સભા લાયક

મત=અભિપ્રાય; વિચાર

કાનપર ધરી નહિ=પત કરી નહિ;

ગણુકારી નહિ.

કારી જખમ=નહિ વીસરાય એવું

દુઃખ

જુરસો=લાગણી

ધાત=ખૂન; કતલ

બ્યર્થ=ફાકટ;

કાલ=વચન

પાઠ ૪૬.

ચાતુરી=ડહાપણુ

તાપ્તુત=તાજીયા; મહોરમનો તહેવાર

ક્રમ=નિયમ

આગ્રહ=હઠ; જીદ

પ્રયુક્તિ=(પ્ર+યુક્તિ)=વિશેષ યુક્તિ

નીવેડો=તોડ; નિકાલ

વાસ્તવિક=યોગ્ય

સમજુતી=સમજ; વિચાર

સમાધાન=સમજુતી; નિવેડો

એકદીલી=સંપ; ઐક્ય

પ્રવીણ=નિપુણ; કાબેલ; ચતુર

કુનેહ=યુક્તિ; ચતુરાઈ

હબરત=મુસલમાનને માન આપ-

વામાં બોલાતો શબ્દ

મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+પૂજ+અક)

મૂર્તિ પૂજનાર

જીર્ણોદ્ધાર=(જીર્ણ=જીનું+ઉદ્ધાર=

સમારવું તે)=જીનું સમારવવું તે

મુખી=આગેવાન; અગ્રેસર

ફજર=સવાર; પ્રભાત

બડીફજર=પ્રભાત પહેલાં; મળસકું

અગ્રેસર=(અગ્ર+આગળ+સર=જ

નારાઓ)=મુખીઓ; આગેવાનો

અમીન=વિશ્વાસુ; ભરોસાદાર

સંકેત=વિચાર

ઉંચી અક્કલ=સારી સમજ

પાઠ ૪૮.

ચાણોદ=બરચ જિલ્લામાં નર્મદા

કાંઠે જત્રાનું ધામ છે.

કાંઠે=સૂર; ધાંટી

પદ=કવિતાનું ચરણ

અચ્છો=સારો મળતો

નિરાધાર=(નિર+આધાર)=આધાર

વગરના.

દર્શન=ઝાંખી

લાવણી=કવિતાની એક જાત

કરનાળી=ઓર અને નર્મદાના

સંગમપર એક ગામ છે

કૃષ્ણચરીત્ર=કૃષ્ણલીલા

કલ્પના=ધારણા; અટકળ

પ્રવાસ=મુસાફરી

નિમિત્તે=કારણે; સખમે

વજબાયા=વજમાં બોલાતી ભાષા

ઉચ્ચ=કોધી; તામસી
બાંધી=પ્રધારણ
લીન=એકતાર; મશગુલ
યશોદા=નદની સ્ત્રી; કૃષ્ણને ઉછે-
રનાર મા

ઓર્શીગણુ=આભારી
તંબુરો=એક જાતનું વાજી

કીર્તન=ગુણગાન

સંતાન=બાળક

ક્ષણભંગુર=નાશવત

શૃંગાર=પ્રેમ

સાહિત્ય=ભાષાના ગ્રંથો

ઉભરો=ઉમળકો; લાગણી

ચંચળ=ચળાયમાન; ડગમગતી

પ્રકૃતિ=સ્થિતિ; હાલત

અન્યથા—ચાણક્યને અચાનક તેડેથી નિર્દોષ પણ ભય પામે,
હું તો ગુનામાં છુંજ તો તેહ કૂર થકી મને ભય કયમ ન રહે ?

સમગ્રુતી—ચાણક્યના એકાએક તેડાથી વગર વાંકવાળો
પણ ખીએ, ને હુંતો ગુનેગારજ છું તો તે ધાતકીથી મને ખીક
કેમ નહિ રહે ? મતલબ કે ખીક રહેજ.

આમાત્ય=પ્રધાન, વજીર

વાગ્દોષ=વાણીનો દોષ

અપ્રતાપ=આવચેતીથી

વિરાગુએ=ગિરાગુએ, બેસીએ

તરણો=જીવન પુરુષો

સૃષ્ટિસાંદર્ભ=કુદરતની શોભા

સંગીત=નાચવું ગાવું અગવવું તે
પાઠ ૪૬.

ચાણક્ય=ચંદ્રગુપ્તનો પ્રધાન

પ્રપચકપટ

વત્સ=નોકરને બોલાવવામાં વપ-
રાનો શબ્દ

પુનઃ=ફરીથી; ખીજવાર

પ્રવેશ=દાખલ

પ્રતિ=તરફ

નિર્દોષ=(નિર+દોષ)=ચાંક વગરનો

અચાનક=એચિંતો; એકાએક

પરિક્ષણુ=ચાલવું

કૂર=ધાતકી, નિર્દય

અધટિત=(અ+ધટિત)=અધોઘ

અકાર=અણગમતું, નાપસંદ

મર્મ=ભેદ. છપું માન્ય

મર્મ બધું=ભેદવાળું. દગા મરેણું

આદર=માન

ધમધોકાર=ધણોજ્ઞ: પુષ્કળ

ગત=મરણ પ્રાપ્તિ; મહુર્મ

પૂર્ણિમા=પુનમ

તુલ્ય=બરાબર; સમાન

પ્રતિપ્રિય=ગમતું કરી બહોલ

વાળવો તે

નિવૃત્તિ=શાંતિ; નિરાત

સહર્ષ=(સ+હર્ષ)=આનંદભર

અધન્ય=(અ+ધન્ય)=અઝાગીઓ;

કમનશીખ

રાજવિરોધી=રાજથી ઉલટો ચાલનાર

અધાપિ=(અધ+અપિ=હળુ) આજ

સુધી; હજી લગી

માજી=પહેલાંના; અગાડિના

વિરુદ્ધ=ઉલટી

વાગ્દોષ=બોલવામાં ભૂલ

પ્રતિકાર=ઉપાય; ઇલાજ

વિનમ્યું=ઠણું.

પાઠ ૫૧.

સ્વરૂપ=(સ્વ+રૂપ)=અસલરૂપ

પ્રવાહ=વહેણ

ગંગાવર=જળાસન; મોટાં

મધ બાંધ્યો=દરીઆનું પાણી દેશ

પર ફરી વળે નહિ માટે જાડી

જોત ચણી લીધી તે

બુરજ=દિવાલને ટેકા આપનાર જે

ચણતર હોય

બળભળાટ=બળબળ

મહાભારત=મહુ મોટું ને અધરું

રાગનિષ્ઠ=(રાગ+નિષ્ઠ=સૌથી વધારે)

=રોષ ઉત્પન્ન કરે એવા

સંરક્ષણ=(સં=સંપૂર્ણ+રક્ષણ=

બચાવ, જાળવણી)=પુરેપુરી

જાળવણી

ઉચ્ચેત્રી=ઉચ્ચેડી

સ્વદેશજાંડ=યુરોપમાં દેશ છે. (એ

યુરોપના સધળા દેશ કરતાં વધારે

પહાડી પ્રદેશ છે)

ચિત્રી=દક્ષિણ અમેરિકામાં દેશ છે

જર્મન સમુદ્ર=ઉત્તર સમુદ્ર; ઇ-

ંગ્લાંડ જર્મન અને ડેન્માર્કની

વચ્ચેનો સમુદ્ર

બિસ્કે=એ નામનો યુરોપખંડમાં

ફ્રાન્સની પશ્ચિમે ઉપસાગર છે

કસ=માત્ર

કુતિમ=ગનાવટી; નવા કરેલા

૩પાંતર=ફેરફાર

સુએજની સંયોગીભૂમિ પહેલાં
એશિયા અને આફ્રિકાને જોડતી
હતી. સને ૧૮૬૦ માં
એ સંયોગીભૂમિ ખોદીને નહેર
કરી છે. જેથી રાતો અને
ભૂમધ્ય સમુદ્ર જોડાઈ ગયા છે
સંયોગી ભૂમિ=(સંયોગ+ધ+ભૂમિ)
એ મોટા જમીનના ભાગને
જોડનારો જમીનનો નાનો

ભાગ

સામુદ્રધુની=એ મોટા પાણીના
ભાગને સોધનારો પાણીનો
નાનો ભાગ

પાઠ પર.

દ્વેષ=ખાર; કીનો

અવગુણુ=(અવ=નીચો+ગુણુ)=

નકારો ગુણુ; દોષ; એવ

પેટમાં ડાઘ રાખીને=મનમાં

વાત રાખીને

ગુડી નાખવું=કેહરતા લીલા મો-
લને કાપી નાખવો

ફંદવા=ધાસની ગળાઓ.

મંજુ=ધાસનો ઢગ

એક મોટી પ્રજા થઈ શકતા નથી=

સંપ રાખી શકતા નથી

મનપ્રયુત=સખળ

અવધિ વગરનો=પાર વગરનો;

ધણોજ

હફાર=હદખહાર; ધણોજ

રહેણી=રીતભાત

વેનિસ=ઈટાલીમાં આફ્રિઆટીક

સમુદ્ર કાંઠે બંદર છે,

ખડક=પાણીમાં રહેલા ડુંગરા

ખાર=નદી કે સમુદ્રનું મુખ જ્યાં

આગળ નદી સમુદ્રને મળે તે

જગો; સમુદ્રમાંથી ઉતરવાનું

ઠેકાણું.

હજીરો=મિનારો (તાપી નદી જ્યાં

આગળ દરીઆને મળે છે ત્યાં.

હજીરો નામે એક જગા છે

ત્યાંની હવા ધણી સારી છે ત્યાં

આગળ પણ દીવાદાંડી છે)

વાકસ=સાહેબનું નામ છે. એ

એ હજીરો તેણે બંધાવ્યો હતો

તે ઉપરથી વાકસ સાહેબનો

હજીરો કહેવાય છે,

કરામત=યુક્તિ; ગોઠવણ
ઝખો=ખારીથી આગળ કાઢેલી
ખેઠક; ગોખ

સહાયતા=મદદ

તખક=માળ

સુકુમાર=સકોમળ; નાનુક
દેશનિકાલ=દેશપાર; કાળાપાણી

વાટખરચી=રસ્તા ખરચ

કાળા પાણી=દેશ નિકાલ

પખવણી=દુઃખ; હેરાનમતિ

વિરોધી=દુશ્મન; ઝતુ

સતાવણી કરે છે=દુઃખ દે છે

રિદ્ધિ=દોલત

સિદ્ધિ=મોટામ

રિદ્ધિસિદ્ધિ=દોલત ને મોટામ

પાઠ પઠુ

દીવાદાંડી=સંસ્કૃત દીપદંડ ઉપરથી
(દીપ=દીવો+દંડ=માંભલો)=દીવો

મુકવાનો માંભલો

સહીસલામત=નિર્ભયપણે; વગર
હરકતે

દીપમાળ=દીવો મુકવાને બાંધેલો
મણ્ડતરનો માંભલો

મિનારો=પતથર કે લાકડાની હા
માંભલા જેવી પ્રમારત; હજારો;
ટોડો

ખરાખો=પાણીથી ઠંકાયેલો ખડક
સુધારાની ટોચ ઉપર હતો=ધણેજ
સુધરેલો હતો;

તત્ત્વજ્ઞાન=(તત્ત્વ+જ્ઞાન)=કાર્ય
કારણ; કામ; કિલોસાશી

લોકોકિત=લોકનું બોલવું; લોક-
વાચકા

સોનાનો વરસાદ વરસી રલો છે=
પુષ્કળ પૈસાની આવક થઈ છે;
પુષ્કળ કમાણી થઈ છે.

ગોદી=બાંધેલી ખાડી

ભૂરચના=(ભૂમચના) જમીનની
બનાવટ

આમોહવા=હવાપાણી

રાન્યખધારણ=રાન્ય ગોઠવણ

સાહિત્ય=સામાન

ગ્રેટગ્રિટન=ઈગ્લાંડ અને સ્કોટલાંડ
મળીને થયેલો ભેટ

ભેમવામ=સગવડ; અનુકૂળતા

સારકસો=વહાણો; જહાજો

જોસથી=જુસ્સાથી

ખનીજ=ખાણમાંથી ઉત્પન્ન થએલા

સહેનશાહત=શબ્દ

નામના=ખ્યાતિ; આખર

પ્રીતિ=ભાવ

હિતચિંતન=(હિત=મલું+ચિંતન=

વિચાર)=મલાનાં વિચાર

સ્વાર્થ ત્યાગ=(સ્વાર્થ+ત્યાગ)=પો-

તાનો લાભ છોડી દેવો તે

તરંગી=મનમાં ઘુટાવાળો; ખોટા

વિચારવાળું.

ફરજની લાગણી=કર્તવ્યની છાપ

નૌકાએનાપતિ=(નૌકા+સેના+પતિ)

ભાગ ર જો

પાઠ પદ.

સલ્તનત=રાજ્ય; શહે-

નશાહત.

પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો

વિકળ=દીલા; દોઢરાં

ક્ષણભંગુર=થોડીવાર-

માં નાશ પામનાર

ઉપભોગ=ભોગ

મુખ રિલાસ

રક્ષક=રક્ષણ કરનાર;

અચાવનાર

પાલક=પાળનાર

એજે=ફોકટ; નકામી

છાવણી=લશ્કરનો પડાવ

નિરાધાર=(નિર+આ-

ધાર) આધાર વગરનું

બયબીત=(બય+બીત

=ખાધેલો) બયધા

ખાધેલા

વહાણના લશ્કરનો ઉપરી

શ્રેષ્ઠતા=મોટાપણું, મોટાઈ

સ્વતંત્રતા=આપ અખતારી

મોકળા મનથી=ખુલ્લા દીલથી;

નિખાલસ મનથી

સંમતિ=સલાહ

સ્વાભિમાન=જાતિ અભિમાન; ટેક

સ્વાશ્રય=(સ્વ+આશ્રય) પોતાની

જાત ઉપર ભરાસો રાખવો તે

સ્વાભાવિક=કુદરતી; ધર્મરી

પ્રતાપ=તેજ; મોટાઈ

સમૃદ્ધિ=દોલત

ગમગીન=દીલગીર

વૃત્તિ=વલણ

મનજાન=આદર્શમાણસ

આલીશા=ધણું મોટું

જર્જર=છેકળ જુનું;

અખળી ગએલું.

જીર્ણોદ્ધાર=(જીર્ણ=જુનું

+ઉદ્ધાર=સારી સ્થિતિ)

જુનું હોય તેને સમ

રાવવું તે.

કાખેલ=હેશિયાર; મા-
 હિતગાર
 બાહોશ=ચાલાક
 સાંકડામનનો=અખિલ
 રામરામ=૩૩૩૩૩૩
 પાપમાલ=ખરાબ હા-
 લત
 નિષ્ફળ=ફળ વગરના;
 ફાકટ; નકામા
 જજીઆનો કર=માથા
 ઘીનો વેરો
 નામની=ઉપલક્ષ; કહેવા
 માત્રની
 સંધિ=સલાહ
 તપ્ત=ગાદી; રાજ્ય
 સ્વતંત્રતા=આપ અખ-
 ત્યારી
 કાવતરું=હજો; પ્રપંચ
 શિરચ્છેદ=માથું
 કાપવું તે
 સર=તાબે
 બર્થ=ફાકટ; નકામી
 અલોપ=જતાં રહેવું

એકમ=સંપ
 ઝનુન=જુસ્સો
 ચોથ=ખડિયા રાજ્ય
 પાસેથી તેની ઉપજ-
 નો ચોથો ભાગ લેવો
 તે; ચોથાઇ
 પાઠ પાઠ
 કળા=તેજ; આખાદી
 ફતેહમંદ=જીતવાળી
 યજ્ઞસ્વી=કીર્તિમંત; જ
 શવાળી
 ઉધરાત=ઉધરાવવું તે;
 વસુલાત
 મરણીઆ=મરવાની ખી-
 ક વગરના
 સુરક્ષિતભારી રીતે ર-
 કાણુ કરેલા
 કટ્ટો=ખારીલો; જાપરો
 વિગ્રહ=લડાઈ; જુદા
 દરમિઆન=વચલા વ-
 ખતમાં
 વ્યવસ્થા=ગોઠવણ
 આખાદ=સુખી
 કારકીર્દી=અમલ

વિસ્તાર=ફેલાવો
 પમપેસારો=દાખલ
 થવું તે
 અણખનાવ=તકરાર
 ધર કુટવાનો=માહોમાહે
 લડાઈ થવાનો
 સમયસમકતા=વખત
 વિચારી ચલાવવાનો
 મુશ્ક
 પ્રસંગોપાત=વખત વ-
 ખત
 જહોજલાલી=આખાદી
 અનુપમ=(અન+ઉપમ)
 =જેની સરખામણી
 ન થાય એવી
 સમૃદ્ધિ=દોલત
 આણુ=ફવાઈ; હુકમ
 અધોધુધી=જેરખદો-
 ખરત; અવ્યવસ્થા
 પ્રવર્તાવનાર=ફેલાવનાર
 ડોલાવી=કમળોર કરી
 અભિષેક=આદીએ બે-

સનાર નવા રાજા
ઉપર પાણી ફેંક
વગેરેની જે ધારા
કરી
ધરાદો=વિચાર
છત=ઝાઝ
અલંકાર=ધરણી
પાઠ પદ.
કલાધવ=ધરુ ધડિઆ
કંપની તરફનો અં-
ગ્રેજ સરદાર અને
પહેલો ગવર્નર જનરલ
પલાસી=અગાળામાં એક
જહેર છે. (એનું મૂળ
નામ પલાસ હવું
કારણ કે એ ઠેકાણે
અકબરના વખતમાં
પલાશ=ખાખરનું વન
હવું)
હયાત=હવતો
સંભવ=આશા
કાઠી=વખાર; જથ્થાખંધ
ચાલ ભરવાનું ઠેકાણું
વિષ=ઝેર

કારાગ્રહ=કેદખાનું
નોકાધિપતિ=દરિઆધ
લશ્કરનો, સેનાપતિ
સમર્થ=જેરાવર
સુલેહ=સલાહ
હલ્લો=હુમલો
જલદ=તીખો; ઝુસ્સા-
વાળો
આવેશ=જુસ્સો; જનુન
સલામતી=આપાદાની
કાસળ=જડમૂળ
પરિચય=સહવાસ;
ઓળખાણ
તરકટ=કાવતર
દસ્તાવેજ=લેખ
કુચ=મુકામ ઉઠાવી આ-
ગળ ચાલવું તે
બેટો=મેળાપ
વફાદાર=નીમકહલાલ;
રાજબક્ત
ધસારો=હલ્લો; ચઢાધ
પાંખ=ખાળુ
મેરચો=લશ્કરના જે
ભાગમાં તોપ ગોઠ-

વેલી હોય તે જગો.
પાટનગર=રાજધાનીનું
જહેર
ફરમાન=હુકમ
પાઠ પદ.
કૌંસિલ=કારભારી મંડળ
જમીન=કબુલાત આપ-
નાર
રસિડટ=મોટા દેશી
સંસ્થાન પર દેખરેખ
રાખનાર અંગ્રેજ
સરકાર તરફનો અ-
લદાર
આડલા=મારફતીઆ;
એજન્ટ
પરવાનો=રંગ ચિઠ્ઠી;
પાસ; સનદ
સોસવું=વેઠવું; ખમવું
સમાધાન=નિવેડો; તોડ
પરાભવ=હાર
ઉઘાડો સ્વાર્થ=ખુશી
મતલબ
નિર્મૂળ=(નિર+મૂળ)=
ખંધ; સમાપ્ત.

વૈરાગી=વેષધારી રખ-
 કતા સાધુ
 ચાંચીઆ=દરિઆધ
 લૂટારા
 ધલકાંબ=પદવી; ખિતાબ
 જનરલ=મોટા
 દુરદેશીપણું=દીર્ઘ દષ્ટિ;
 લાંબો વિચાર
 તલ=સલાહનો ઠરાવ
 વિધન=હરકત
 ફાટકુટ=કુસંપ
 ડોલમડોલા=કમજોર
 મસલત=છુપો વિચાર
 વાલી=રક્ષક; હિમાયતી
 ચીરીને=ઝોળંગીને
 નામોશી=કલંક
 ખુશકી=જમીન માર્ગ
 જખરદસ્તી=જોર જીલમ
 ગંભીર=મોટા
 આરોપ=દોષ
 રખરખ=સનમુખ; સામે
 સદર દિવાની કોરટ=
 હાઇકોરટ
 અદાલત=કચેરી; કોરટો

પાઠશાળા=ઈંચું શાન
 આપનારી શાળા
 ઉત્તેજન=મદદ
 પાઠ ૬૦.
 આગળ=પાડેલો=આજે
 વાન કરેલો
 સંગામ=સત્તા
 ધુસરા=ખોળ
 પ્રતિષ્ઠા=આખર
 સન્નિધિ=મતલબ
 સમર્થ=દલાડાવાળી
 પ્રતિષ્ઠિતા=માન પામેલા
 મંત્રિ=સલાહ આપનાર
 દલ=કાયમ; અચળ
 અસાધારણ=ધણીજ
 ઉદ્ધાર=તારણ; ઉંચી
 સ્થિતિ
 કુમુક=મદદ
 ભરમાવે=બોળવે; ખોડું
 સમજાવે
 નાખુદ=નાશ
 સનંદ=પરવાનો
 સમારંભ=મોટા કામની
 ઠાડમાફચી કરેલી

સરઆત
 દબદબો=દમામ; ધામન
 ધુમ
 ખિલત=મેટ; સરપાવ
 દર્શાવવું=દેખાડવું
 નજર=નજરાણુ; મેટ
 આભૂપણુ=કીમતીધરેણું
 કલમદાન=કલમ રાખ-
 વાનું ધર કે ખોખું
 સાત્રાજ્ય=મોટું રાજ્ય
 સિધાવી=માન સાથે
 પધારી
 વંશપરંપરા=એકજ
 કુળમાં ઉતરી આવેલા
 પ્રતિનિધિ=ખીમને બદ-
 લે કામ કરવા નિમા-
 યલો માણસ; એજંટ
 ધનાચત કર્યો=મેટ કર્યો
 પૂર્વજે=(પૂર્વ=પહેલાં
 જ=જન્મેલાં) પહેલાં
 જન્મેલાંતેવાધરડાંવરડાં
 પદવી=દરજો
 રમરણુ આપવું=માદકરણું

પગરખાં=(રખાંએ રક્ષા
હિપરથી) પગેનું રક્ષણ
કરનાર; જોડા

કારકીર્દી=જ્યાં સુધી કા-
રમાર ટકે ત્યાં સુધીનો
વખત; અમલ

ટીકા કરવી=ગુણ દોષ
દેખાડવા તે

નજીવી=(ન+જીવ+ધ)

જીવ વગરની; હલકી

પતરાજી=શેખી; બડાધ

નામોશી=હીણુપત; સરમ

અધમ=નબળી

અફસોસ=પસ્તાવો

જાગીર=રાજ્યના અંગની

કોઇ મોટી સેવા બજા-

વ્યાબદલ રાજ તરફથી

જે જમીન ગામ કે

વર્ષાસન મળે તે

વડીલે મુતલક=સ્વતંત્ર

એકથી.

ડોલી=હાલી; નરમ પડી

પીકો=હરકત; નુકસાન

રાજ્યદારી=રાજ્ય કાર-

ભારી

ગણના=ગણતરી

પાઠ ૬૨.

પલટણુ=લશ્કરની ટુકડી

નામના=આખર; કીર્તિ

ખટપટ=જંજળ; તકરાર

અલગ=અળગું=આધુન

રૂચું=ગમ્યું

વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણ

ઝઝુમતાં=વિંટાઇ વળતા

કવાયતી=કવાયત-ફિલ

થી કેળવાયલું

પાયદળ=પગે ચાલનાર

લશ્કર

રસાલો=ધોડેસ્વાર

પલટણુ

મહાસમર્થ=ધણો જાણરો

ચોજના=જોઈવણ

કુશળ=હોશિયાર

જળાશયો=પાણીનાં સ્થ-

લાગણી=પ્રચ્છા

પ્રબળ=જોરવાર

તત્પર=તૈયાર

જીગર=દીલ

બરબાદ=નકામો; પાપ-

માલ

બહેતર=કલ્યાણ; બહુ

નામાંકિત=નામીયો

ખિતાબ=પ્રશંસા; માન

સૂઝ=નબર.

પાઠ ૬૨.

સંધિ=સલાહ

અધાધુધી=અધિર; અ-

વ્યવસ્થા

જી મો=જોખના; જવાબ

દારી

ગુપ્તમસલત=ધુપા વિચાર

દહાડો વળવો=ઉંચી

સ્થિતિ થવી.

આગ્રહ=અતિશય કહેવું

તે; કાલાવાલા

ઉત્તેજન=ઉશ્કેરણી; પ્રુષ્ટિ

વ્યર્થ=ફોકટ; નકામું

રાહ=વાટ

વિષમ=તરેહવાર; ગભ-
રામજીવાળી

તત્ક્ષણ=તરતજ; તેજ
વખત

ઉદ્ધત=ખેઅદખ; વિવેક
વગરને

પેન્સન=નોકરી પરથી
છુટા થયા પછી ગુજ-

રાનને માટે નાણું આ-
પ્યા કરવું તે

નજરકેદ=ખેડી વગેરેનું
બંધન નહિ પણ મુકર-

ર કરેલી જગાએથી
ખસાય નહિ તેવી રી-

તની કેદ

પાઠ ૬૩.

મહંત=મોટો પુરુષ; મ
હાતમા

વચનામત=વાણી રૂપી
અમૃત; બોધના શબ્દો

પ્રતિષ્ઠા=સ્થાપના

માંસાદારી (માંસના
હાર=ખોરાકનાં) માંસ
ખાનાર

મંડાણુ=પાયો; સરઆત

ઐક્ય=એકતા; સંપ

વૃત્તિ=વલણ

શિરઁછેદ=(શિર=માથું +
છેદ=છિદ્ર ધાતુ કાપવું)

=માથું કાપવું તે

ઘટતા=અડગપણું

ગુરુમંત્ર=કામ પાર પા-
ડવા માટે કરેલાયુક્તિ

વાળા વિચાર

ઉપરવાસના=ઉપલાણા-

અજીત=જીતાય નહિ[ના
એવો

જેર કરવું=તાબે કરવું

વર્તાવી=ફેલાવી

પાંખ=પક્ષ; આશ્રય

નિર્ભય=(નિરન્ભય)
ખીક વગરનું

અભિપ્રાય=વિચાર; તર્ક

પ્રસક્ષ=(પ્રતિ=સામે +

અક્ષ=આંખ) આંખની

સામે; નજરો નજર

ખેવકા (દા)=ખે=વિના
વકા=બહુ ચહાવું)

=બહુ નહિ ચાહનાર

કેર=જીલમ

રણક્ષેત્ર=લડાઈનું મેદાન

પીછો=પૂઠ; પીઠ

પાઠ ૬૪.

ધોર=ભયંકર

અંકાએલી=નિશાન થ-

એલી; ઝોળખાએલી

કસોટી=પરીક્ષા

ખાલસા કરવું=જેજમી-

ન કે ગાંમની પેદાસના

વસુલ લેનાર માલી

સરકારે થવું તે

અસંતોષ=ધીરજ નહિ તે

અત્રે=અહીં

ભથ્થું=માથું; મુસાફ

ખરચનું પગાર ઉપ

રાંત નાણું

પ્રક્રુપ=ગુસ્સો

એપ=અસર; લાગણી

સિમાડો=સરહદ

તખ્તનસીન=માદીએ
ખેસાડવું તે
ઓથ=આધાર

સંજનમ=સામાન	રાને લઈ પોતાનો	પરથી)
પગરવ=પગલાંનો અવાજ	વારસ ઠરાવેલો તે	દાઢ=જથ્થાવનારી;
જ (રવ=અવાજ)	સુરક્ષિત=(સુ+રક્ષ+ઇત)	સોચ્યાણી
સીડી=નીસરણી	સારી રીતે બચાવ કરેલો	સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને
મોખરો=આગળનો ભાગ	ટુકડું=વધારો	નાણાંની મદદ આ-
ડાળી=ધાયલ માણસને	તગાવી=ખેડુત પાસે ખેતી	વી તે
ઉંચકી લઈ જવાની	કરવાનું સાધન ન	વરિષ્ઠ=કાયદા બાંધનારી
ઝુલતી માચી	હોવાથી સરકારે તેની	સૌથી વડી મંડળી
જંગ=હારે	પાસે ખત લખાવી	ભરતી થવી=વધારો થવો
અબળા=(અ+ખળ+આ	લઈ જે નાણું અથ-	દિલસુદ્ધી=તત્વજ્ઞાન;
=નારી જાતિનો પ્રત્યય)	વા સાધન આગળથી	હરકોઈ વિષયના ધર્મ
=જેર વગરની; સ્ત્રી	ધીરેણું તે	શોધવા સંબંધીનું
પાઠ ફપ.	દુઆ=મળ વગરનાં;	જ્ઞાન
દત્તક=દીપરા વગરના	દુકાળીઆ.	અગ્રણી=આગેવાન
માણસે બાળના દીક-	(સંસ્કૃત દુર્બળ ઉ-	પાઠ ફક.
પાઠ ફક.		
ભૂસ્તર નિધા=પૃથ્વીનાં પડ ઓળ-	સુએજ=રાતા સમુદ્ર ને ભૂમધ્ય	
ખવાની નિધા	સમુદ્ર વચ્ચે નહેર છે એ પહેલાં	
વેતા=જાણનાર*	સયોગીભૂમિ હતી સને ૧૮૬૯	
સમાવેશ=સમાસ	માં એ નહેર ખુલ્લી મુકાઈ	
ઉદ્ભિજ્ઞ=વનસ્પતિ		
કવચ=ઢાંકણ		
પોપડે=કંપરનું પડ		
અમ=અંકુશ; ધારણા		
અંશ=ભાગ [પૃષ્ઠ=ઉપરનું પડ		
	સુએજ=રાતા સમુદ્ર ને ભૂમધ્ય	
	સમુદ્ર વચ્ચે નહેર છે એ પહેલાં	
	સયોગીભૂમિ હતી સને ૧૮૬૯	
	માં એ નહેર ખુલ્લી મુકાઈ	
	એશિઆઈ ટુર્કસ્તાનમાં	
	ટાયર	
	સીકન	
	સહેર હતાં એમાં પ્રથમ	
	કાચ બન્યો હતો.	
	પાલેસ્ટીન=એશિઆઈ ટુર્કસ્તાનનો	

નૈર્ઝલ ભાગ એશિસ્તી લોકોનું
પવિત્ર સ્થાન છે.

પોઠો=પીઠપર માલ ભર્યો હોય

એવા વણુજરા બળદોનાં ટોળાં

ખુશકી=જમીન માર્ગ

રૂમી=રોમના રહેવાશી

અલેકઝાંદ્રિયા=એ મિસરમાં
બંદર છે.

સ્મર્ના=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનના

એશિઆમૈનરનું મુખ્ય શહેર છે.

બસરા=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનમાં

યુફ્રેતિસ નદીને કાંઠે બંદર છે

ટ્રેબિઝાંડ=કાળાસમુદ્રને કાંઠે ખેડું
બંદર છે (એમાં સુતરાઉ કાપડ

પર રાતો રંગ સારો ચઢાવે છે)

હુનોઆ=ધટાલીમાં એજ નાંચના

અખાત ઉપર બંદર છે.

ધાટ=પર્વતમાંથી જવા આવવાના
રસ્તા

સફળ થયા=પાર પડ્યા; ફાળ્યા
સોધ=સવડ

પાઠ ૬૮.

પ્રસંગ=લાગ; વખત

કેરો=મિસરની રાજધાનીનું શહેર
નીલ નદીને કાંઠે છે.

પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો

ખેદીવ=મિસરનો રાજા

સવાલ--મુંબાઈથી એડન જળ માર્ગે કેટલાક મૈલ દૂર છે ?
એ શહેર અંગ્રેજ સરકારના તાબામાં કયા સનમાં આવ્યું ? એડનથી
સુએજ બંદર કેટલા મૈલ દૂર છે ? સુએજની નહેર કોણે બાંધવા
માંડી અને તે કયારે પુરી થયું ? એ નહેર બાંધતા કેટલો ખર્ચ
થયો ? એ નહેરની લંબાઈ પહોળાઈ કેટલી છે ?

પાઠ ૬૯.

પોર્ટ=બંદર

જોગવાઈ=વખત; તક

બ્રિટિશી=ધટાલીમાં બંદર છે.

ગાસેલ્સ=ફાંસમાં જૂનબંદર સમુદ્ર

કાંઠે બંદર છે.

વમળ=પાણીમાં થતાં કુંડાળાં;

ભમન.

સાર્ડિનિઆ=એ ધટાલીમાં બેટ છે

કાસીકિા=એ ફાંસમાં બેટ છે.

બોલીશીઓ=એ ઇરાસિમાં સાર્ડ
નિઆ ને કાસકિની વચ્ચે
સામુદ્રધુની છે.

કાલેન્ડર=સમાં શહેર છે.

જીઆલ્ટર=એ એજ નામની સામુ-
દ્રધુલીપર યહો મોટો કિલ્લો છે
(એ સને ૧૭૦૪ માં અંગ્રેજ
સરકારના તખ્તામાં આવ્યા)

બેચેની=અસુખ

પ્રીમથ=ઈંગ્લાંડમાં નોકાસેનાનું
સ્થળ છે.

બીચીહોડ=એ ઇંગ્લાંડમાં બૂશિર છે

ડોવર=એ ઇંગ્લાંડમાં શહેર છે.

ટેમ્સ=એ ઇંગ્લાંડમાં નદી છે (એ
નદીપર લંડન શહેર છે.)

વિલાયત જવાના રસ્તા-(૧) પહેલાં પોર્ટુગીઝ, અંગ્રેજ,
ફ્રેંચ વગેરે આટલાંટિક મહાસાગરમાં થઇ કૅપ ઓફ ગુડ હોપ
ઓળંગી હિંદી મહાસાગરમાં થઇ હિંદુસ્તાન જતા હતા. આ રસ્તે
વિલાયતથી હિંદુસ્તાન આવતાં ત્રણ મહિના લાગતા; હાલમાં એ
સિવાય બીજા ચાર રસ્તા નીકળ્યા છે. (૨) મુંબાઇથી આગબો-
ટમાં બેસી અરબી સમુદ્રમાં થઇ એડન ઉતરે ને ત્યાંથી લાલ સમુ-
દ્રમાં થઇ સુએજની સામુદ્રધુની આગળથી મિસરમાં અલેક્ઝાંડ્રિઆ
બંદરે ઉતરે છે. અલેક્ઝાંડ્રિઆથી ચાર રસ્તે જવાય છે. (૧) અલેક્ઝાંડ્રિઆથી
આગબોટમાં બેસી લૂમધ્ય સમુદ્રમાં માલ્ટાબેટ આગળ
થઇ જીઆલ્ટરની સામુદ્રધુનીમાં જાય, પછી આટલાંટિકમાંથી પોર્ટુ-
ગાલ, સ્પેન અને ફ્રાન્સને કિનારે કિનારે ચાલી ઇંગ્લિશ ચાનલમાં
સાધામ્પટન બંદરે ઉતરે. એ રસ્તે જતાં ૨૬ દિવસ લાગે છે. (૨)
અલેક્ઝાંડ્રિઆથી માલ્ટા બેટ આગળ થઇ ફ્રાન્સના માર્સેઇલ બંદરે
ઉતરે ને ત્યાંથી આગબોટમાં બેસી ડોવર જાય એ રસ્તે જતાં ૨૧
દિવસ લાગે છે. (૩) અલેક્ઝાંડ્રિઆથી લૂમધ્ય સમુદ્રમાં અને ત્યાંથી
આટલાંટિક સમુદ્રમાં થઇ વેનિસ બંદરે ઉતરે ત્યાંથી આગબોટમાં

જેસી ઇટાલી, સ્વિઝ્ઝાંડ, જર્મનીમાં થઇ ફ્રાન્સના કીમે બંદરે ઉતરે
અથવા બેલ્જિયમના બ્રોસ્ટેન્ડ બંદરે ઉતરે અને ત્યાંથી આગમોટમાં
જેસી ડોવર કે લંડન જાય એ રીતે જતાં ૧૯ દિવસ લાગે છે.
(૪) અમેરિકાંડિઆથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં થઇ ઇટાલીને પૂર્વ કાંઠે
ખ્રિડિસી બંદરે ઉતરે અને ત્યાંથી આગગાડીમાં જેસી બેલોના મિલ્કાન
અને સ્વિઝ્ઝાંડમાં થઇ ફ્રાન્સમાં કાલે બંદરે અથવા બેલ્જિયમમાં
બ્રોસ્ટેન્ડ બંદરે ઉતરે; પછી ત્યાંથી આગમોટમાં જેસી ડોવર કે
લંડન જાય આ રસ્તે જતાં ૨૬ દિવસ લાગે છે. વિલાયતની ટપાલ
તથા ધણીખરા ઉતારો આ રસ્તે જાય છે

પાઠ ૭૦.

બાર=દરીઆનું મુખ; બંદર,
ખિજ=પૂલ
ખિટિફમેટ=ગ્રેટખિટન અને આ-
યર્લોડ બેટ
સમૃદ્ધિ=દોલત
ચોડા=પહોળા
પીલા=ફણગા
હિંસારી=હિંસા કરનાર; હિંસક
માવજત=સંભાળ; ખરદાસ
આનિટ=એક જાતનો હાથુદાર
પત્થર.
સુધડતા=ચોકખાઇ.
આરંભ=શરૂઆત; ઉત્પત્તિ

પાઠ ૭૧.

રાજપદ્ધતિ=રાજ ચક્રાવવાની રીત
પાર્લામેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીય
સભા (સાધારણ લોકોની, અમી-
રોની અને રાજાની સભા મળીને
પાર્લામેન્ટ કહેવાય છે)
ઉમરાવ=લૉડ્સ
ઉમરાવની સભા=હાઉસ ઓવ-
લૉડ્સ
હાઉસ=સભા
કોમન્સ=સાધારણ લોક.
રૈયતની સભા=હાઉસ ઓવ કોમન્સ
ધર્માધ્યક્ષ=(ધર્મ+અધિ+અક્ષ=
આખ)=ધર્મ ગુરુ, (ઇંગ્લેન્ડમાં બીશપ
અને મોટા ગુરુને આર્ચ બીશપ

કહે છે.)

હસ્તક=હાથમાં; તાબામાં
પ્રિવિકૅન્સિસ=એ નામની ઇંગ્લાં-
ડમાં સૌથી મોટી કોટ છે.

મંત્રિમંડળ=પ્રધાનમંડળ; કેબીનેટ
કૅન્સિસ

કોમન્સની સભામાં મુખ્ય બે
પક્ષ છે, ૧) લિબરલ=રૈયતનાં
લાભમાં રહેનાર) કોન્ઝર્વેટીવ=
રાજ્ય હકમાં રહેનાર. એટોપીમાં
જે પક્ષના વધારે મત આવે તે
પક્ષનો વડો પ્રધાનપદ ધારણ કરે
છે. પ્રથમ કોઈ કાનું કરે તે રાય
તે રૈયતની સભામાં મુકાય છે તે
ત્યાં ત્રણ વાર પસાર થઈ અમી-
રોની સભામાંથી કેબીનેટમાં જાય
છે ને કેબીનેટવાળા પછી રાજની
સહી માટે મોકલે છે પાર્લામેન્ટમાં
કોમન્સની સભાનું જોર વધારે છે.
વિલાયતમાં કાયદાનું માન ધણુંજ
છે રાજ્ય પશુ કાયદા વિરુદ્ધ ચાલે તો
શિક્ષપાત્ર ગણાય છે. આગળ ૪ સ.
૧૬૪૮માં પહેલા ચાલ્સન નવા બી

મ જેમ્મરાજને ૧૬૮૮ માં રૈયત
વિરુદ્ધ વર્તવાથી સજા ખમવી પડે
હતી. ઇંગ્રેજી કાયદામાં હાલ એવી
કહેવત ચાલે છે કે 'રાજ્ય કદી
ગુનો કરતોજ નથી' એની મત-
લખ એ છે કે રાજ્યના હુકમથી
કોઈએ કાંઈ ખોટું કામ કર્યું હોય
તો તેની સજા રાજ્યના તરફનો
હુકમ માનનાર અમલદારને થાય
છે. પશુ રાજ્ય તે બાબત જોખ-
મદાર નથી કારણ કે રાજ્યનું
કહેવું કાયદા વિરુદ્ધ છે કે કાયદા
પ્રમાણે છે તે અમલદારે સમજવું
જોઈએ. આવા સારા કાયદાને
લીધે ઇંગ્લાંડનો કાયદો બીજા દેશ
કરતાં વખણાય છે. એથી લોકોના
જનમાલનું બરાબર રક્ષણ થાય
છે, લોકોની આબાદી વધે છે, કોઈ-
નાથી જીલમ હતો નથી અને તેથી
ચઢતી હાલતમાં આવે છે.

પાઠ ૭૨:

કૅન્સિસ=એ યુરોપમાં એટલિટન

ની દક્ષિણમાં દેશ છે.

છાહર=ધોડા હંડાં

ધાડી=વધારે; ગીચ

ફળદ્રુપ=રસાળ

મોર=આંખા આમલી વગેરેનાં ફૂલ

મધમધાટ=બહુક બહુક

ઢોળાવ=ઢાળ

લેઓન્સ=હોન'ને સોન નદીના સં-
ગમપર બીજા નંબરનું શહેર છે.

ધનાઢય=પૈસાઢાર

ફાંક=ફાંન્સ દેશનો પોણા રૂપીઆ-
ની કિંમતનો રૂપાનો સિકકો

દશાશ્વ=એ અપૂણાંકના છેદ દસ.

સો, હજાર એમ દસના દસગણા
હોય તે

સેનેટ=સ્વતંત્ર સંસ્થાનની રાજકીય

ઉપ્યુટી=મદદગાર [સભા

ગ્રેસિડન્ટ=અધ્યક્ષ; પ્રમુખ

સંમતિ=(સં+મતિ)=સલાહ

અરમાર=સડાપના વહાણનો કારકો

ખાઈ ઉડ.

અધોર=ધણાજ મોટા

કલણુ=એ પાણીવાળી જગામાં

પગ હંડા ઉતરી જાય છે તે;

ખુંચી જવાય એવી જમીન

સરાસરી=સરેરાસ

કવાસ=જળ, મધ, અને મીઠું

મેળવીને તેનું પાણી ફેરે છે તે

મોસ્કો=મોસ્કવા નદીપર રશિઆ-

ની રાજધાનીનું શહેર હતું.

પ્લાટિનમ=એક જાતની ધાતુ

સેન્ટપીટર્સબર્ગ=રશિઆની રાજ-

ધાનીનું શહેર એ નીવા નદીપર છે

એક સત્તાક=એકની સત્તાવાળું

સવાલ—ક્ષેત્રફળના પ્રમાણમાં પહેલા, બીજા અને ત્રીજા નં-

બરનું રાજ્ય ગણાવે, વસ્તીના પ્રમાણમાં પહેલા બીજા અને ત્રીજા

નંબરનું રાજ્ય ગણાવે. રશિઆના રાજ્યના મુખ્ય કેટલા ને કયા

કયા ભાગ છે? યુરોપખંડમાં સૌથી મોટામાં મોટી નદી, મોટામાં

મોટું મીઠા પાણીનું સરોવર અને મોટામાં મોટું ખારા પાણીનું

સરોવર કયું છે? રશિઆમાં રશિઆના ભાગ ગણાવે. રશિઆમાં

કયા કયા પર્વતો છે અને તેમાં શેની શેની ખાણો છે? ફેરોસીન

તેલ ક્યાંથી નીકળે છે? બાકુથી બાતુમ કેરોસીન લઇ જવા માટે શી
ગોઠવણ કરી છે? રશિઆની હાલનો રાજધાનીનું શહેર કયું છે ?
અને જુની રાજધાનીનું શહેર કયું હતું? રશિઆના રાજાને શું કહે
છે? રશિઆના રાજ્યના ઇતિહાસનો આરંભ કયારથી થયો ?

પાઠ ૭૪.

બાબલીન=એ એશિઆના તુર્કસ્તા-
નમાં શહેર છે (એમાં સિકંદર
ખ. સ. પૂર્વે ૩૨૩માં મરણ
પામ્યો હતો)

ઉદય પામી=ચઢતીમાં આવી

અસ્ત થયાં=નાશ પામ્યાં

આર્મિનિઆના=આર્મિનિઆના

રહેવાસી

બર્જર=બર્જરી સંસ્થાનના રહેવાસી

કોરટ્ટિનોપલ=ઈસ્તંબુલ

લાદીને=નાખીને

બેદાના=એક જાતની ઔષધી

કમાવેલા=પકવેલાં

સર્વોપરી=(સર્વ+ઉપરી)=અધારથી
ચઢીઆતું

ઉર્મિઆ=એ ઇરાનમાં સરોવર છે

સંત=સાધુ; ત્યાગી, વેરાગી

પરસેપોલીસ=પારસીપુરી

શિરાજ=ઇરાનમાં શહેર છે એમાં

સાદી અને હાજી નામે કાંઈ
જનમ્યા હતા.

આયાત=પરદેશથી આવતો માલ

નિકાસ=પરદેશ જતો માલ

તહેરાન=ઇરાનની રાજધાનીનું
શહેર છે.

ઝરબોસ્ત=પારસી ધર્મ સ્થાપનાર
પાઠ ૭૫.

ક્ષેત્રફળ=લંબાઈ અને પહોળા-
ઈનો ગુણાકાર

બોડા=ઝાડપાન વગરના

પુરાં=પુરતા; જોષએ તેટલા

જમાનો=જુગ

ધાધરો=ધેરવાળો ચણીઓ

ભૂપણુ=શણુગાર

પેકીન=એ ચીનની રાજધાનીનું
શહેર છે

ધરડા વરડા=પૂર્વજો; બાપદાદા

કોરીઆ=એ ચીનમાં દ્વીપકલ્પ છે

નવાસવા=અનંતવા

પંક્તિ=વર્ગ.

નિપુણ=હોશિયાર

ટોકિઓ=યદો; જાપાનની રાજધાની

નીનું શહેર છે.

પાઠ ૭૬.

દ્રવ્ય=પદાર્થ

વાસ્તવિક=ખરેખર

સ્પષ્ટ=ખરાબર

અવકાશ=ખાલી જગા

સિદ્ધ=સાબીત.

સ્થાયી=કાયમ

સંબંધાકર્ષણ=(સંબંધ+આકર્ષણ)

=પદાર્થના પરમાણુ એક બીજાને ખેંચી રાખે છે તે.

સમુદ્ધ=જથો

સવાલ—દુનિયાની વસ્તુઓ જોતાં તેની કેટલા મોટા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? દ્રવ્યના ત્રણ વર્ગ જ્ઞાને લીધે પડ્યા? દ્રવ્યના ત્રણ રૂપમાં ફેર થવાનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૭૭.

અભેદપણ=જુદા ન પડવાપણ

છલાછલ=માથોમાથ

બુદ્ધ=ટીપું

પરમાણુ=કોઈ પણ વસ્તુનો અત્યંત જીણો ભાગ

છિદ્રાણુ=(છિદ્ર+આણુ)=કાણુવાણુ

સંકોચન=સંકડાઈ જવું.

રૂપાંતર=જુદાં જુદાં રૂપ

જડ=ચેત્ય વગરનું

અદૃશ્ય=નહિ દેખાવું; ગુપ્ત

પ્રાપ્ત=પ્રાપ્તિ; વરાળ

જડત્વ=જડપણ; પોતાની મેજે

હાથે ચાલે નહિ તેવું

સ્થિતિસ્થાપક=(સ્થિતિ=હાલત=

અસલ રૂપ+સ્થાપક=સ્થાપનાર)

અગાઉની સ્થિતિમાં આવનાર.

સવાલ—પદાર્થમાં સાત સામાન્ય ગુણો છે તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૮.

સમતોલપણ=સરખાપણ

સ્થળાંતર=(સ્થળ+અંતર)=જગામાં

ફેર

સ્થિરતા=કાયમપણ

ઉપાધિ=કારણ

અવકાશ=પોલાણ; ખાલી જગા

વિકાર=ફેરફાર

ખાલી=અહારની

ગતિમાન=ગતિવાળું; ગતિમાં હોય

તેવું

અવસ્થા=હાલત

વલણ=મુઝા

સવાલ—બળનું સમતોલપણું હાખશે આપી સમજાવો.
પદાર્થો સ્થળાંતર થવાનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૭૯.

ઢાળ=ઢાળાવ; સરખી ઢાળ પડતી

સપાટી.

અર્થાત્=મતલબ કે

ટોટો=ખોટ

સાદું=અદ્વલો; અવેજ

યાંત્રિક=યંત્રનો

સવાલ—હાદરો, સીડીઓ અને ડુંગરના રસ્તા એ કયા યંત્રના સાદા રૂપાંતર છે? ઢાળ શી રીતે બને છે? ઢાળમાં ઉંચાઈ વધે તેમ લાભ ઓછો થાય કે વધારે? ઢાળમાં કેટલી રીતે બળ લગડાય છે અને કઈ કઈ? જ. એ રીતે લગડાય છે. ૧) ઢાળની સમાંતર દિશામાં ૨) પાયાની સમાંતર દિશામાં. બળમાં લાભ કયારે વધારે અને કયારે ઓછો થાય? ઢાળ વિષે કયો નિયમ યાદ રાખવા જોવો છે?

પાઠ ૮૦.

ફાયર=પાયા આગળ જોડાઈ ગએ-

લા એ ઢાળવાળો કકડો.

પેચ=ફેર; રફ

સ્થાયી=કાયમ

વકામ=ફાટ

જોદી=ખાંધેલી ખાડી; વહાણ સ-

મારવાની જગા

મરોડી=ફેર

આંસ=ધરો

દુમકલાસ=એ નામનું યંત્ર, (એ ધરના ચાંબલા ઉચકવા વગેરે કામમાં વપરાય છે)

પસિઆર=ખોલી ધાલવાનું નાકું

અન્ય=બીજા

વા=અથવા

નર=ખીલીના દોરા

ફાયર વિષે સમજ—પાયા આગળ જોડાઈ ગએલા બે ઢાળને ફાયર કહે છે એમાં બે ઢાળ એકઠા મળેલા હોય છે. ફાયરની લંબાઈ તે ઢાળનો પાયો છે. સુધાર, લાકડા ફાડનાર વગેરે વાંસેલા કુહાડી અને છીણી વગેરે વાપરે છે. તે ફાયર છે. તેનાપર ખેંચાણ કે ઢંચાણ કરવાથી બળ લાગતું નથી. પણ ઉંચેથી ધા માર્યાથી બળ લાગે છે. એવા આકારથી પાણી કાપવું સહેલું પડે છે, તેથી જ હોડી, વહાણ, પક્ષીની પાંખ, માછલાં વગેરેનો આકાર ફાયર જેવો કરેલો છે.

પેચ વિષે વિશેષ સમજ—પાયાને સમાંતર બળ લગાડેલા ઢાળને પેચ અથવા ફેર કહે છે; અંગ્રેજીમાં એને સ્ક્રૂ કહે છે. પેચ ચોપડીઓ, ગાંસડીઓ વગેરે દાખવાના ઉપયોગમાં આવે છે.

સાર—બધી યાંત્રિકશક્તિઓમાં આ નિયમ ખાસ યાદ રાખવાનો છે કે “અંતરમાં જેટલો ટોટો થાય છે તેટલો બળમાં લાભ મળે છે.”

પાઠ ૮૧.

ગુરુત્વાકર્ષણ=(ગુરુત્વ=મારેપણું+
આકર્ષણ=ખેંચાણ)=પૃથ્વી ભાર-
નાં પ્રમાણમાં બધા પદાર્થોને
ખેંચે છે તે

આકર્ષણ=(આ=મર્યાદા+કૃપ-

ખેંચવું+અન)=ખેંચવું તે;

ખેંચાણ=આકર્ષણ, એ મુખ્ય પાંચ
બળના છે, ૧) ગુરુત્વાકર્ષણ

૨)સ્નેહાકર્ષણ ૩) કેશાકર્ષણ ૪)
લેપ્સચુંબક ૫) વિદ્યુતાકર્ષણ
કેશાકર્ષણ=લુગડાની કોર પાણીમાં
ખોળીએ છોએ ત્યારે ઉચે પણ
લુગડુ બિખાય છે તે

તત્ત્વવેત્તા=તત્ત્વજ્ઞાની

નિરીક્ષા=ધારીને જોવું તે

ચાંપનો કાંટો=કાટલા વગર તોળી
શકાય એવો કાંટો.

ઉપયોગી સાર—અધી વસ્તુઓને આકર્ષણ એ પ્રમાણમાં લાગે છે. ૧) રજકણના પ્રમાણમાં. ૨) અંતરના પ્રમાણમાં રજકણનું સમ પ્રમાણ એટલે રજકણ ઓછા તેમ આકર્ષણ ઓછું; અને અંતરનું વ્યસ્ત પ્રમાણ એટલે અંતર વધારે તેમ આકર્ષણ ઓછું; ને અંતર થોડું તેમ આકર્ષણ વધારે છે. પૃથ્વીપર હવા, ખસારો વગેરે નકવાથી આકર્ષણ બરાબર જણાતું નથી. ધુમાડો, વરાળ વગેરે ગુરુત્વાકર્ષણ તોડીને ઉપર ચઢે છે તેનું કારણ એ છે, કે હવાપર વધારે આકર્ષણ થવાથી તે ચારે તરફ ફળાણ કરી નીચે આવે છે, ને ધુમાડો વગેરે હલકા હોવાથી તેનાપર તરે છે. અતલબ કે હવા તેને ટેકવી રાખે છે. જો હવા ન હોય તો ધુમાડો, વરાળ વગેરે નીચે જ પડે. ઉપર ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ કહ્યો છે તે ન હોત તો પૃથ્વીના પૃષ્ઠ ઉપરના મનુષ્યો, પ્રાણીઓ, પથરા, ખરો, નદીઓ, સરોવરો અને મહાસાગર હોઇ ચક્રતબ નહિ. પૃથ્વી પણ ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમને લીધે જ પોતાની સ્થિતિમાં રહેલી છે. આકર્ષણની શોધ સર ઐસાક ન્યુટન નામના ઇંગ્લાંડના એક વિદ્વાને કરી છે. એ વિદ્વાન ઇ. સ. ૧૬૪૧થી ૧૭૨૭માં થઇ ગયો.

પાઠ ૮૨.

ગુરુત્વમધ્યબિંદુ=ભારની વચ્ચેનું ઠેકાણું; હરકોઇ પદાર્થના જે ઠેકાણાને ટેકો દીધાથી તે પદાર્થ બરાબર તોળાય તે ઠેકાણાને તેનું ગુરુત્વ મધ્યબિંદુ કહે છે. ગુરુત્વ મધ્યબિંદુ પદાર્થની વચ્ચે જ હોય એમ નથી; પણ

ભારની વચ્ચે જ હોય છે.

ગુરુત્વરેખા=પદાર્થના મધ્યબિંદુથી પૃથ્વીના મધ્યબિંદુ સુધી દોરેલી જે લીટી તે (પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પડવાનો આધાર એના પર રહેલો છે) સમતોલ=સરખો ભાર

સાર—શુરુત્વમધ્યમિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ હોય છે એમ નથી, પણ ભારની વચ્ચે હોય છે. પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પડવાનો આધાર શુરુત્વરેખાપર રહેલો છે. જો શુરુત્વરેખા પાયામાંથી ખસી જાય તો પદાર્થ પડી જાય છે, ને પાયાની વચ્ચે હોય ત્યાં સુધી પડતો નથી. મદ્દલ, કુસ્તી કરનાર પગ પહોળા રાખે છે તેનું કારણ એજ છે કે શુરુત્વરેખા પાયાની વચ્ચે રહે.

પાઠ ૮૩.

ધ્વનિ=અવાજ; નાદ

ઈન્દ્રિયભોધ=ઈન્દ્રિયને જ્ઞાન

ભોલક=ભટકણુ

ભેદક=(બે+દક) નક્કી

પદ્ધતિ=સામે અવાજ; પ્રતિધ્વનિ

તરંગો=મોજાં

ગુચ્યવશુ=અવધાડ; અમરડ

સવાલ—અવાજ એટલે શું તે સમજાવો. મોજાં શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે તે જાણો આપી સમજાવો. અવાજ બધી દિશામાં સંભળાવાનું કારણ શું ? અવાજને ગતિ કોણુ આપે છે ? અવાજ દર સેકન્ડે કેટલા ફુટ ચાલે છે ? અવાજ કાને સા કારણથી સંભળાય છે ?

પાઠ ૮૪.

ઉચ્ચુતા=(ઉપ્+ઉનું ચલુ+તા)=ગ

રમી

ધર=ધણો ઠડો અને પાતળો વાયુ

રૂપી પદાર્થ

ધટ=જાડો

પ્રકાશિત=(પ્રકાશ+પત)=તેજસ્વી

ત્વર=ઝડપ

પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=દરેક

મોજાં=તરંગો

ગતિ=ગણિ; ગતિ

અવકાશ=એ જગા વચ્ચેનું છેડું

પસરે=જોડાય

સહજ=થોડી મહેનતે

અણુ=રજકરણુ

પ્રતિસારક=છેદ પાડનાર

મનોરંજક=આનંદકારક

વિરંખી=(વિ+રંખ+પ)=તરેહ તરે-

હના રંખવાળું

જ્યોતિ=દીવાની સળગતી વાદન

પાઠ ૮૫.

વાહક=લઘુ જનાર; લેનાર
મદવાહક=(મંદ=ધીમું+વાહક=લેનાર)=ધીમે ધીમે ગરમી લઘુ જનાર
મધાર્ક=દર્શનો અર્ક
સંસર્ગ=સંબંધ
અમણુ=નટકવાપણુ
ઉણ્ણુતાનયન=રજકણોને સીંચે લઈને ગરમીનું પસાર થવું
ઉણ્ણુતાવહન=રજકણોમાં થઈને ગરમીનું પસાર થવું
આદોલન=(આદોલ=ડોલાવવું+

અન)=હાલ્યા કરવું તે; ગતિ

પાઠ ૮૬.

દ્રાવણુ=ઓગાળવું.
દ્રાવણુખિંદુ=ઓગળવાંતી હલતું ખિંદુ
આદોલી=હાલી
કૃત્રિમ=ખનાવટી
અભ્યાસ=મનન; અધ્યયન
ઉણ્ણુતાખિંદુ=ગરમીનું ખિંદુ
નિકટ=પાસે
કોલેનવોટર=એક જાતની અંગ્રેજી દવા

સંવાદ—સેટિંગ્રેક ઉણ્ણુતામાપક યંત્રમાં બરફ, સીસું, રૂપું તથા સોનું કેટલે અંશે ઓગળે છે ? બરફનું પાણી ચતી વખતે ઉણ્ણુતામાપક યંત્રપર ગરમીની અસર શા માટે જણાતી નથી ? તે ગરમી કયા કામમાં ખર્ચે છે અને તેને કેવી ગરમી કહે છે ? વસ-ળની છુપી ગરમી સમજાવો પાણીને સો અંશ ગરમ કરવાનો સહેલો પ્રયોગ કહો. કૃત્રિમ ઠંડી ઉત્પન્ન કરી પાણીનું બરફ કયા નિયમે બનાવવામાં આવે છે તે કહો, અને તેનું કારણ સમજાવો. માથું દુખતું હોય ત્યારે કોલેનવોટરના અથવા ઠંડા પાણીના પોતા શા માટે મૂકે છે ? કુળમાંનું પાણી શા કારણથી ઠંડું રહે છે ?

પાઠ ૮૭.

સ્વપ્રકાશક=(સ્વ+પ્રકાશક)=પોતાની
 મેળે પ્રકાશનાર; જે પદાર્થમાંથી
 પ્રકાશ નીળે છે તે. જેવો કે
 સૂર્ય, દીવો, બળતા પદાર્થ વગેરે
 પરપ્રકાશક=(પર+પ્રકાશક)=બીજાના
 તેજથી પ્રકાશનાર; જેવા કે ચંદ્રમા,
 કાચ, લાકડું, માટી વગેરે
 પરાવર્તનપામી=(પરા=પાછું+વૃત

=વળવું+અન)=પાછો ફેંકાઈ
 આંદોલન=હાલવાની ક્રિયા
 તથા=ચામડી
 જ્ઞાનતંતુ=(જ્ઞાન+તંતુ) શરીરમાં
 ઝીણા તાર જેવી મગજને અંતર
 પહોંચાડનારી નસો; જ્ઞાનરજ્જુ
 કિરણ=સીધી લીટીમાં પડતો પ્રકાશ
 તેજસ્વી=પ્રકાશિત
 ભેદીતે=અંદર પેસીને

સંવાદ—અજવાળા ને ગરમીનું મોઢું મૂળ કયું ? આંધળા
 માણસ શા માટે દેખી શકતા નથી ? હરકોઈ પદાર્થ જેવાને માટે
 કઈ કઈ વસ્તુ ચીજ જોઈએ ? (તે પદાર્થ, અજવાળું ને આંખ.)
 સ્વપ્રકાશક અને પરપ્રકાશક પદાર્થો ગણાવો. પ્રકાશ ક્યાંથી ઉત્પન્ન
 થાય છે ? પ્રકાશનાં કિરણો સીધી લીટીમાં જાય છે એ વાત પ્રયોગથી
 સાબીત કરો. અપારદર્શક પદાર્થનેાં જોણો શા માટે પડે છે તે
 સમજવો. હાયડામાં અને આપણા ઘરમાં પ્રકાશ જોઈ શકીએ
 છીએ તેનું કારણ સમજવો.

પાઠ ૮૮.

ધાડાઈ=જડાપણું; જડાઈ
 અસમાનતા=(અ+સમાન+તા)=
 સરખાપણું નહિ તે
 અનિયમિત=(અ+નિયમ+ઇત)=
 નિયમ વગર

વક્રીભવન=(વક્રી=વાંકું+ભવન=
 થવું)=એક જાતના પારદર્શક
 પદાર્થમાંથી બીજી જાતના પાર-
 દર્શક પદાર્થમાં જતાં પ્રકાશનાં
 કિરણ વાકાં વળે છે તે
 પ્રમાણ=માપ

ઉદાહરણ=દાખલો; દર્શાવ
 બેશ=સારી
 પ્રતિબિંબ=(પ્રતિ=સામું+બિંબ=
 આકાર)=સામે આકાર
 પૃષ્ઠ=પાછું; પાઠ

ઉધી=અવળી; સામી
 અસ્થિર=(અ+સ્થિર)=સ્થિર
 નહિ તે
 અસમાન=(અ+સમાન=સરખી).
 નહિ તે

સુવાણી—આરસી સુરજની સામી ધરવાથી આપણી મરજી પ્રમાણે કિરણો હરકોઇ દિશામાં શા કારણથી ફેરવી શકીએ છીએ ? આરસીમાંથી કિરણો શા માટે પરાવર્તન પામે છે ? અપારદર્શક પદાર્થનું પ્રતિબિંબ શા કારણથી પડતું નથી ? આરસીની સામે સીસા-પેનની અણી ધરી પ્રતિબિંબ તરફ નજર કરીએ તો શું માલમ પડશે ?

પાઠ ૮૯.

અર્થાત્=મતલબ કે
 વાસ્તવિક=ખરી
 રેખા=લીટી

બહુધા=ઘણું કરીને
 ક્ષિતિબળ=પૃથ્વી ને આકાશ મળી
 ગએલું બતાવનાર લીટી
 વસ્તુતઃ=ખરી રીતે

પાઠ ૮૭, ૮૮, ૮૯ નો સાર—અજવાળા તથા ગરમીનું મૂળ સુરજ છે. પ્રકાશના કિરણ વસ્તુઓ પર પડે છે તે ત્યાંથી પાછા ફેંકાઇ આપણી આંખમાં પેસે છે તેથી હરેક વસ્તુઓ આપણે જોઇ શકીએ છીએ. હરકોઇ પદાર્થ જોવાને માટે પદાર્થ અજવાળું અને આંખ એ ત્રણ જોઇએ. પ્રકાશનાં કિરણના ગુણ—(૧) પ્રકાશનાં કિરણ પરાવર્તન પામે છે. જે પદાર્થનાં પૃષ્ઠ ચળકતાં છે તે ઉપરથી પરાવર્તન થઈ જાય છે ને આંખ પદાર્થપરથી પરાવર્તન થોડું જાય છે. (૨) પાણી અને કાચ જેવા પારદર્શક પદાર્થમાંથી પ્રકાશ આરપાર જઈ શકે છે પણ અપારદર્શક પદાર્થમાં તેમ થતું નથી. કેમકે ત્યાંથી કિરણો પાછા ફેંકાઈ મીજે રહેતાં જાય છે. પ્રકાશના કિરણ બનાતાં જાય

તેમ સામેના પદાર્થનો ઝોળો પડે છે (૩) પ્રકાશનાં કિરણ એક જગાએથી બીજી જગાએ બહુ ઝડપથી જાય છે. પ્રકાશ એક સેકન્ડમાં એક લાખ ૮૬ હજાર મૈલ ચાલે છે. સૂર્યથી પ્રકાશને આવતાં ૮ મિનિટ લાગે છે. એની શોષ રીમર નામે ડેન્માર્કના ખગોળ-વેત્તાએ ઇ. સ. ૧૬૩૫માં કરી. (૪) હીરા વગેરે ચળકતા પદાર્થોમાં પોતાનું તેજ નથી, પણ બીજાનું તેજ તેમના ઉપર પડીને તે અંધ પરાવર્તન પામે છે; તેથી તે વધારે ચળકતા જણાય છે. પ્રકાશનાં કિરણ આપણા મોં ઉપર પડીને ત્યાંથી પરાવર્તન પામી આરસીપર પડે છે તે ત્યાંથી પાછા પરાવર્તન પામી આપણી આંખમાં પેસે છે, તેથી આરસીમાં આપણું મોં દેખાય છે. પ્રકાશના કિરણનો પતન કોણ=પડતી વખતનો ખુણો અને પરાવર્તન કોણ=પાછા ફેંકાતી વખતે જે ખુણો થાય છે તે બરાબર હોય છે. ૫) પ્રકાશનાં કિરણ ત્રાંસી લીટીમાં જવાથી તેના આકાર સામેના પદાર્થ પર ઉઘા દેખાય છે તેનેજ લીધેજ પાણીમાં ઝાડની ટોચ નીચે અને થડ ઉંચે જણાય છે. અથવા આરસીમાં જોઈએ તો ડાંખો ભાગ જમણી તરફ અને જમણો ભાગ ડાબી તરફ દેખાય છે બીજું પરાવર્તન પામવાથી પદાર્થ મોટા પણ દેખાય છે, ૬) પ્રકાશનાં કિરણ વક્રી-ભવન પામે છે એટલે એક જાતના પારદર્શક પદાર્થમાંથી બીજી જાતના પારદર્શક પદાર્થમાં જતાં પ્રકાશનાં કિરણ વાંકા વળે છે. એજ કારણથી દીવાના કોડિઆમાં મૂકેલી સળી તથા પાણીમાં મૂકેલી લાકડી વાંકી જણાય છે. કારણ કે કોડિઆમાં જે સળી મૂકેલી છે તેમાંથી નીકળતાં કિરણ દીવેલની બહાર સીધી લીટીમાં જતાં નથી પણ મરડાય છે તેથી સળી વાંકી જણાય છે. વક્રીભવનથી નાના પદાર્થ મોટા દેખાય છે અને ચાંદ્રો તો પદાર્થ પાસે જણાય છે. સૂ-

ક્ષમદર્શક યંત્રમાંથી અથવા દૂરબીનમાંથી જોતાં પદાર્થ મોટા તથા પાસે દેખાય છે તેનું કારણ વક્રીભવન થવાથી એમ દેખાય છે. વક્રીભવન થવાથી અંજવાળનાં કિરણોનું પૃથક્કરણ થાય છે અને તેથી તેના સાતે રંગ જુદા જણાય છે.

પાઠ ૯૦.

વિદ્યુત=(વિ=વધારે=ધ્રુત=પ્રકાશવું
+ત=જૂતકૃદંતનો પ્રત્યય=એણું)
=પ્રાણમાત્રમાં જે ગુપ્ત બળ
રહેલું છે તે; વીજળી (એને અં-
ગ્રેજીમાં ઇલેક્ટ્રીસીટી કહે છે)

ગર=અંદરનો માવો; ગર્ભ

ધર્ષણ વીજળી=એ પદાર્થોને

ધસવાથી જે વીજળી ઉત્પન્ન

થાય છે તે

આકર્ષાય=એંચાય

સવાલ—ધર્ષણ વીજળી એટલે શું તે પ્રયોગ કરી સમજાવો. કયા કયા પદાર્થમાં વિદ્યુત શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકે? કાચમાં વિદ્યુત વહેતી નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. વિદ્યુત ગુણવાળી વિદ્યુત ઉત્પન્ન કરી બતાવો. વિદ્યુતનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૧.

ઢોલ=પતંગની વચ્ચેની ઊભી ઢાંડી
ધનધોર=અંધરાએણું

ભંગ=નાશ

વિદ્યુતવદક=(વિદ્યુત+વાદક)=જે-

માથી ચક્રને વીજળી ઝટ વહી
શકે છે તે

સર્પાકાર=(સર્પ+આકાર)=સાપનો
જેવો ઘાટ

ધારણા=અટકળ; અનુમાન

ધ્વનિ=અવાજ

સવાલ—વાદળમાંની વીજળીને નાચે ઉતારવા માટે ફેંકલીને શી ચોબના કરી? વાતાવરણમાં વીજળી ક્યારે ક્યારે હોય એ બાબત કંઈ નિયમ છે? વીજળી ક્યારે પડે છે? મોટી ઇમારતને વીજળીથી બચાવ કરવાને શી ગોઠવણ કરેલી હોય છે? કેવા પદાર્થ પર વીજળી

પડવાનો સંભવ વધારે છે ? વીજળીનો ચમકારો પહેલો થાય છે ને ગર્જના મોડી સંભળાય છે તેનું કારણ શું ?

સાર—વીજળી કોઈ પદાર્થ પર પડીને તુકસાન કરે છે તેમ એનાથી લાભ પણ ધણા છે. ૧) હલકી ધાતુ પર કીમતી ધાતુ ચઢાવી શકાય છે. ૨) આગબોટો ચાલે છે. ૩) ભાંજેલા વહાણના ખોખાં દરીઆમાંથી ઉઠાવી છે. ૪) પહાડ ફાડી રસ્તા બનાવે છે. ૫) લાખો ગાઉની ખનર ટુંક મુદતમાં પહોંચાડે છે. ૭) આગગાડી ચાલે છે. ૮) છબીઓ પડે છે. ૯) દીવા થાય છે. ૧૦) સંચાઓની એની મદદથી ચલાવાય છે. વગેરે વગેરે.

પાઠ દર.

લોહચુંબક=એ એક એવી જાતનું લોહું છે કે એની પાસે થોડે છેટે સોય વગેરે બીજું સાધારણ લોહું ધરીએ તો તેને તે ખેંચી લાઇ પોતાની જોડે વળ ગાડી દે છે.

હોકાયંત્ર=(હુકકોન્યંત્ર) વહાણમાં દિશા જાણવાનો સંચો. (એની સોય હંમેશાં ઉત્તર દિશા તરફ રહે છે)

નાવિક=(નૌ=વહાણ+ઇક)= વહાણ વટી; સુકાની; ટડેલ

અન્વય—(લોહ)ચુંબક લોહને નચવે (છે) (અને) ઉત્તર દિશામાં રાખે (છે); નાવિક હોકાયંત્રથી ખરેખર આશીશ દે (છે)

સમજાવતી—લોહચુંબક લોહને નચવે છે. અને (હોકાયંત્રની સોયને) ઉત્તર દિશામાં રાખે છે. માટે હોકાયંત્રથી વહાણવાળા ખરેખર આશીશ દે છે.

લોહકાંત=લોહને ખેંચનાર; લોહ-ચુંબક

ચમકવાણુ=એક જાતનું મટાડી

સાથે મળી મએણું લોહું
આકર્ષણ શક્તિ=ખેંચાણુ શક્તિ
ધુમરી=ચકરી

આભ=વાદળ

માલમ=કસોતના હાથ નીચેનો

અમલદાર

ધર=હરકોષ વસ્તુ મૂકવા માટે

અંદરથી પોલી જે વસ્તુ તે

સવાલ—લોહાને ખેંચવાનો ગુણ શેમાં હોય છે? લોહાને આપણે એવો ગુણ આપી શકીએ છીએ તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. લોહચુંબકના કયા ભાગપર ચુંબક ગુણ હોય છે? લોહચુંબકનો ગુણ કઈ દિશા તરફ વળી રહેવાનો છે? એ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હોકાયંત્રની શોધ આજથી કેટલા વર્ષપર થઈ અને જ્યારે એ યંત્ર નહોતું ત્યારે શી શી હરકતો પડતી હતી? હોકાયંત્રની રચના સમજાવો. જમીનપર વાપરવાનું હોકાયંત્ર અને ફરીઆમાં વાપરવાનું હોકાયંત્ર એ બેમાં શું ફેર હોય છે?

પાઠ ૯૩.

ઘટના=અનાવટ

અદૃશ્ય=દેખાય નહિ તેવું; ગુપ્ત.

વહેર=ઝીણું છુકું

કિંચિત=જરા જેટલા; થોડા

દહન=સળગવું તે; બળવું તે

સેન્દ્રિય=(સન્ધ્રિય)=ઈન્દ્રિયવાળા

અંશ=ભાગ

સવાલ—હવામાં ઓકિસજન શા પ્રમાણમાં છે? હવામાં ઓકિસજન પાંચમા ભાગ જેટલો છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હવામાં બીજું કયું મુખ્ય તત્ત્વ છે? નૈટ્રોજનનો ગુણ કહો. હવા કયા કયા બે મુખ્ય તત્ત્વના સંયોગથી બનેલી છે? હવામાં એ બે તત્ત્વ સિવાય બીજા કયા કયા પદાર્થો છે? પાણીની વરાળ શા પ્રમાણમાં છે? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ શા પ્રમાણમાં છે?

પાઠ ૯૪.

=ભાગ)=તત્ત્વનો ભાગ

ઘટકાવયવ=(ઘટક=તત્ત્વ+અવયવ

પેશી=ઝીણું તંતુ

તેજબ=એસિડ

સોડાવોટર=(સોડા+વોટર=પાણી)

=સોડાવાળું પાણી

ઉચ્છવાસ=(ઉત્=ઉચ્ચ+વાસ=

દમ કાઢવો તે) દમ મૂકવો તે.

પૂર્તિ=પૂરણી

ઉત્કૃષ્ટ=ધણું સારું; શ્રેષ્ઠ

સવાલ—ઑકિસજનના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો. નૈટ્રોજનના ગુણ તથા ઉપયોગ ગણાવો. કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ થું થું મળીને અનેકો છે ? કાર્બોનિક એસિડ વાયુ બનાવો. કાર્બોનિક એસિડ વાયુ હવા કરતાં ભારે છે તે તમે ક્યાં જાણ્યું ? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ કોને ફાયદો કરતા છે ? પ્રાણીઓ શ્વાસમાં હવામાંથી થું લે છે ને થું બહાર કાઢે છે ?

સાર—શીશીમાં દીવો બાળવાથી કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, એજ શીશીમાં જો આપણે દીવો મૂકીએ તો તે હોલવાઈ જાય છે. કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ એ ઝેરી હવા છે. પ્રાણીને તે કામનો નથી; પણ વનસ્પતિને તે ઘણા જરૂરનો છે; પ્રાણીઓ જે વાયુ લે છે તે ઑકિસજન છે અને બહાર કાઢે છે તે કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ છે. ઑકિસજન વગર પ્રાણીઓ જીવી શકે નહિ માટે એને પ્રાણવાયુ પણ કહે છે. જે આપણે બરણીમાં ફેરફારસ બાળીશું તો તેમાં ફેરફારસ એસિડ બનશે અને તેમાંની હવામાંનો નૈટ્રોજન તેમાં રહેશે. એ દહન ક્રિયાને મદદ કરતો નથી, અને એ જીવતાં પ્રાણીને ઉપયોગી નથી. વળી તેમાં ઉંદરો મૂકવાથી તેઓ તરત મરી જાય છે. એમાં સ્વાદ અને વાસ નથી. ઑકિસજન વાયુ એકલો લેવાથી નુકસાન થાય છે કારણ કે તે બહુ જલદ છે. માટે તેને મંદ કરવાને નૈટ્રોજન ઉપયોગી છે. જે તમે સ્લેટપર ઉચ્છવાસ મૂકશો તો તે બીની થશે એ ઉપરથી જણાય છે કે હવામાં પ્રાણીની

વરાળ છે. જો હવામાં પાણીની વરાળ ન હોય તો સધળી વનસ્પતિ સૂકાઈ જાય અને પ્રાણીઓ મરી જાય એને લીધેજ વનસ્પતિ લીલી રહે છે. યુનામાં નવસાર મેળવવાથી એમોનીઆ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. વાતાવરણમાં (હવામાં) ઓક્સિજન, નૈટ્રોજન, કાર્બોનિક એસિડગ્રાસ, પાણીની વરાળ ને એમોનીઆ હોય છે. ૧૦૦ ભાગ વાતાવરણ (હવા)માં ૨૧ ભાગ ઓક્સિજન, ૭૮.૪ ભાગ નૈટ્રોજન અને ૦.૬ ભાગ કાર્બોનિક એસિડગ્રાસ; પાણીની વરાળ, એમોનીઆ, અને ઝીણી રજ વગેરે હોય છે.

પાઠ ૯૫.

કાળજી=કલેજી; પેટમાંનું જમણી તરફનું એક અંગ

બરોળ=પેટમાંની ડાબી બાજુની ગાંઠ; તલ્લી

મૂત્રપિંડ=ગુરદા; પેદુમા રહેલી પિશાબની ગાંઠ

ઉદર=પેટ

પ્રત્યક્ષ=ખુલ્લી

પરોક્ષ=અદૃશ્ય; ગુપ્ત

પિત્તાશય=(પિત્ત+આશય=ઠેકાણું)

પિત્તને રહેવાનું ઠેકાણું; કાળજી

યકૃત=હૃદય; કાળજી.

આતરડું=પેટના ડાબા છેડાથી

માંડની કુલ્લી સુધીની જે નળીમાં નર્ક રહે છે અને જેમાંથી નર્ક

નીચે ઉતરે છે તે મળ નળી.

રતુમડો=રતાસ પડતો

કાષો=શરીરમાં પાંચ ધર કલ્પ્યા છે તે(પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય, આનંદમય, અજ્ઞમય)

માતખર=ધાડું ને મેલું

પિત્ત=કાળજીમાં સેદીથી જીદો પડેલો પીળો પ્રવાહી પદાર્થ

હાર=ખારણું; રસ્તા; કાણું

માંસરસ=માંસગોળમાંથી નીકળેલો રસ; જેમાંથી માંસ બને છે તે રસ

શર્કરા=ખાંડ; સાકર

બેચેની=ઉદાસી; અસુખ

ગંભીર=મયંકર

લ્લીહા=ખરોળ

અનર્ગોળ=પોલી બાજુઓ

ચુરદા=મૂત્રપિંડો

રંગસીઆ=લાંબો વખત પહોંચે
એવા

પાઠ ૯૬.

મુકાબલે=સરખામણીમાં

પ્રકાશમાન=(પ્રકાશ+માન)=તે-

જરવી

તેજોમય=પ્રકાશિત

તેજવરણ=(તેજ+આવરણ=ઢાંકણ)

સવાલ—પૃથ્વીથી સુરજ કેટલો આગ્રો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ કેટલો ગણો મોટો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ જેટલા ગણો મોટો છે તેટલા ગણો ભારે છે કે નહિ ? અને નહિ તો તેનું કારણ શું ? સૂર્ય પોતાની ધરીને એક ફેરો કેટલા વખતમાં ફરી - વળે છે ? તે- જવરણ સિવાય બીજા આવરણ છે કે નહિ અને છે તો તે કયા કયા ? રંગાવરણ શેનું બનેલું હોય છે ? મુકુટાવરણ શેનું બનેલું છે ? એ આવરણો દેખાતાં કેમ નથી ? એ આવરણો કયારે દેખી શકાય છે ?

પાઠ ૯૭.

કળા=ચંદ્રવિંચનો ૧૬મો ભાગ; તેજ સૂર્યગ્રહણુ=જ્યારે સૂર્ય અને પૃથ્વી એ બેની વચ્ચે ચંદ્ર આવે છે છે ત્યારે ચંદ્રની ઢાંચા પૃથ્વી ઉપર પડવાથી પૃથ્વીના ભોકાને સૂર્ય દેખાતો નથી. (એ અમાસે

પ્રકાશનું ઢાંકણ

રંગાવરણ=(રંગ+આવરણ)=રંગનું ઢાંકણ

મુકુટાવરણ=(મુકુટ=મુગટ+આવ-
રણ)=કિરણોનું ઢાંકણ

અધાપિ=(અધ=આગ+અપિ=પણ)
=આજ પણ; આજ સુધી; હજી
સુધી

વિલક્ષણુ=નવાઈ જેવા

ચાય છે કેમકે તેજ દિવસે સૂર્ય, ચંદ્ર અને પૃથ્વી એ ત્રણે સીધી લીટીમાં આવે છે સૂર્યગ્રહણુ ત્રણ જાતનું થાય છે ૧) અંધારું; ૨) ઢાંકણાકાર, ૩) ખડીત

ક્ષિતિજ=આકાશ અને પૃથ્વી મળી ગએલાની હદ બતાવનાર લીટી

અહણુ=(અહ=એવું+અન=ક્રિયા
 બતાવનાર પ્રત્યય)=આકાશમાં
 એક પદાર્થનો છાયો બીજા
 પદાર્થ પર પડે છે ત્યારે તે બીજા
 પદાર્થનું અહણુ થયું કહેવાય છે
 ધુમકેતુ=પુછડીઓ તારો
 પદ્મશંક=(પદ્મ=છત્ર+અંશ=ભાગ)

છટ્ટા ભાગ
 નિરીક્ષણુ=ધારી ધારીને જોવું
 અવકાશ=ખાલી જગા (પકથંત્ર
 સેટિંગ્રેડ=સોઅંશવાળું ગરમી મા.
 અમાસ=સંસ્કૃત અમાવાસ્યા ઉપર
 થી (અમા=સાથે+વસ=રહેવું)

સવાલ—ચંદ્રને પૃથ્વીનો ઉપગ્રહ શા માટે કહે છે ? પૃથ્વીની
 આસપાસ કેટલા દિવસમાં એક ફેરો ફરી વળે છે ? ચંદ્રનો અર્ધોજ
 ભાગ આપણને શા માટે દેખાય છે ? ચંદ્રની કળા સમજાવવા માટે
 શા પ્રયોગ કરશો ? એ પ્રયોગ કરી બતાવો. સૂર્યઅહણુ અને ચંદ્ર-
 અહણુ થવાનાં કારણ કહો, ચંદ્ર પૃથ્વીથી કેટલે અંતરે છે ? ચંદ્રમાં
 કરતાં પૃથ્વીનું વજન કેટલા ગણું છે ? પૃથ્વીપર જે પદાર્થનું
 વજન ૬ શેર થાય તેજ પદાર્થ ચંદ્રમાં લઈ જવાથી તેનું કેટલું
 વજન થશે અને શાં કારણથી ? ચંદ્રને દુરબીનમાંથી જોવાથી
 તેમાં શું શું દેખાય છે ? ચંદ્રમાં કેટલા દિવસનો દહાડો અને
 કેટલા દિવસની રાત હોય છે ? આપણા જોવામાં જેવાં પ્રાણી અને
 વનસ્પતિ આવે છે તેવાં પ્રાણી અને વનસ્પતિ ચંદ્રમાં કેમ જીવી
 શકતાં નથી ?

પાઠ ૯૮.

કક્ષા=સૂર્યની આસપાસ પૃથ્વીનો
 ફરવાનો માર્ગ
 સુખ્યગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફર-
 નાર ગ્રહ એ આઠ છે. ૧).

પૃથ્વી ૨) બુધ ૩) શુક્ર ૪) મંગળ
 ૫) ગ્રહસ્પતિ ૬) શનિ ૭) ગુરુ-
 નેસ ૮) નેપચ્યુન
 ખગોળવેત્તા=(ખ=આકાશ+ગોળ
 ગોળાનિદ્ધ=અણુવું+તા=

પણી) = આકાશ સંબધી જ્ઞાન
ધરાવનાર

અવગણના = (અવન+ગણના = ગણ-
તરી) = તિરસ્કાર

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કયા કયા ગ્રહો ફરે છે? અંદરના ને બહારના ગ્રહોનાં નામ દો. કયા બે ગ્રહો દેખાતા નથી અને શા કારણથી? કયા દેશમાં ખુબને જોવાનું અધરું છે? ખુબ અને શુક્ર સૂર્યથી કેટલે દૂર છે અને તેઓ સૂર્યની આસપાસ કેટલા વખતમાં ફરી રહે છે? ખુબનો અને શુક્રનો દિવસ કેટકેટલા કલાકનો છે? આપણી પૃથ્વીથી શુક્ર વધારેમાં વધારે ને ઓછામાં ઓછો કેટલો દૂર છે? આપણે ત્યાંની સાધારણ હવા કરતાં શુક્રની હવા શા કારણથી વધારે ગરમ હોવી જોઈએ? આપણી પૃથ્વીપર જેમ ઋતુબેદ થાય છે તેમ શુક્રપર થતા હશે કે નહિ?

કવિતાની સમજૂતી.

પાઠ ૪.

કુદરેતનું વર્ણન.

દીસંત=દેખાય

મંગળાકારી=(મંગળ+

કાર+છ)આનંદદાયક

પરિતાપ=(પરિ=ચારે

તરફથી=તાપ=દુઃખ)

પુરેપુરું દુઃખ

નિવારી=મટાડી

મધુર=મીઠી

કામળ નાજુક; સુંદર

શી=કેવી

તરુવર=(તરુ+વર)=મો-

ટાં ઝાડ

અમૃત=મિઠાશ

ઝીલે=ભે; ચાખે

રસીયુ=ઓપ ચઢાવ્યો

પરમ=મોટું

શોભન=શોભાવનારું

ભોભન=ભલ્યાવનારું

ભોયન=આંખ; નેણુ

સ્વર=સૂર, અવાજ

સરિતા=નદી

મલિનતા=મેલાપણું.

ગંદકી

સમાવર્તી=મટાડતી

અશી=અંદ્ર

અંતર=મન

વિહારતો=વાતો; મોજ

કરતો

લે'રી=લહેર; તરંગ

પસારતો=ફેલાવતો

હરે=લપ્તે લે

પુરણ=પુરં	નાવિક=હોડીવાળો	ઐહણ=ઐહવાનું હુમડું
વાસીત+(વાસ+ઇત)=	સમોઞ્વખત	ભાંત=શંકા
વાસવાળું; સુગંધી-	વાગોળતા=મોમાં પાછું	શાંતિ=જાંપ
દાર	લાવી ચાવતા	ત્રાસ=ખીક
અમ=આક	કદીય=કદી	નિવાસ=રહેઠાણ
વિરામતાં=આરામ લેતાં;	શી ગડી=નાના નાણુક	સકળ=અધી
શાંત થતાં	શીંગડાં	રચના=શોભા
નાવડી=નાની હોડી	કંઠની=ગળામાંની	ઉચરતી=મોલતી
ઉદર=પેટ	ગાજતી=વાગની	કીરતી=વખાણ; સ્તુતિ
ધવળ=સફેદ; ઘોળું	પથિક=(પથ+ઇક) વટે-	કરતા=કરનાર પરમે-
ખળળ=ખળખળ	માણું; રરતે જનાર	શ્વર

પાઠ ૪. કુદરતનું વર્ણન

અન્વય—જંગલ મંગળકારી દીસંત, મનુષ્યના પરિતાપ નિવારો કામળ મધુર ચંદની શી ખીલે (છે) સદુ તરવરે અમૃતને ઝીલે (છે) (૧) બધું વનડપેરી રસે રસીયું (હોય તેવું) પરમ શોભન (તે) લોચને લોભન (કરનારું છે) મીઠો સ્વર કરતી જતી સરિતા મલિનતા (અને) તાપ સમાવતી, (૨) (નદીના) જળે ચંદ્ર તથા કીરણો રમતાં (જણાય છે. વળી) વિહારતો શીતળમદ પવન જળ મહીં ઝીણી લેરી પસારતો જાય છે તેથી ઝશી તણી છખી અંતર ઉછળે છે. (૩) (તે પવન) વન (ના) ફૂલોની ઘણી સુગંધી ફરે (છે) તે તે વડે તે વનને પુરણુ વાસિક કરે (છે) દેવસના અનિશે અમ પામતાં પશ પંખી (લાં) ધુપી ગયાં (ને) વિરમતાં (જણાય છે.) (૪) નદી મદી જળ કાપતી નાવડી (નો) સફેદ સદ અનિ પવને

કુદ્યો (છે) અરે એનું ઉદર વિશાળ હશે (તેથી) અરે ધવળ વસ્ત્રથી
 ઢાંકી દીધી (છે) (૫) જળમાં ખળળ બહુ શબ્દ થતા; બહુ અમથી
 નાવિક હાંફતા (હતા) સમો જતાં નદી તીરે ગાંધી છુટી (છે તેના)
 બળદ ખેસી શું ધાસ વાગેળતા! (૬) કદીય વાંકડી (શીંગડી) ડાલતી
 (જણાય) કંઠની થટડી મધુર વાજતી (સંભળાય છે) પથિક ભયની
 બ્રાંત તજી નિરાંતે ઓડણ તાણી (ને) સૂઈ ગયા. (૭) અહીં શાંતિ
 નિવાસ કરી રહી (છે તેથી) અહીં તો જન ત્રાસ વિસરતા, આ સકળ
 રણિઆમણી રચના (પોતાના) કરતાતણી કીરતી ઉચરતી. (૮)

સમજાતી—જંગલ આનંદદાયક દેખાય છે માણસોનાં દુઃખને
 મટાડી આ મધુર કામલ ચાંદની કેવી શોભી રહી છે! બધાં ઝાક
 અમૃતને ઝીલે છે અર્થાત્ ચંદ્રિકાને ધારણ કરે છે. (૧) બધું વન
 જાણે રૂપાના રસવડે (ચંદ્રિકાથી) રસી લીધું ન હોય! મનલભ્ય કે
 રૂપેરી ચાંદની પૂર્ણ પ્રકાશી રહી છે. એવું જ ઘણું શોભિતું તે
 આંખને લલચાવનારું છે. અર્થાત્ આવી લલિત શોભા આંખમાં લોભ
 ઉત્પન્ન કરે છે એટલે જાણે જોયાજ કરીએ એવી આંખને ઇચ્છા
 થાય છે, મધુર અવાજ કરતી જતી નદી મેલાપણું (મેલ) અને તાપ
 શાંત કરતી. (૨) નદીના પાણીમાં ચંદ્રનાં કિરણ રમતા જણાય છે,
 વળી મોજમાં વાતો ઠડો ધીમો પવન પાણીમાં ઝીલ્યા તરંગો હલા-
 વતો જાય છે, તેથી ચંદ્રમાની છત્રી કિછળતી હોયની! એવું આપણા
 મનમાં લાગે છે. (૩) તે પવન વનમાં ફૂલોની ઘણી સુવાસ લાઇ લે
 છે, તે તેવડે તે (પવન) જંગલને પુરેપુરું સુગંધીદાર કરે છે. દિવસની
 ઘણી મહેનતથી થાકેલા પશુ, પંખી ત્યાં છુપાઈ જઈને આરામ પામતા
 જણાય છે, (૪) નદીમાં પાણી કાપતી જતી હોડીનો ઘોળો સદ
 ધણા પવનથી કુત્રેલો જણાય છે, અરે એનું પેટ મોટું હશે તેથી અરે-

ખર ધોળા લુગડાથી તેને ઢાંકી દીધું છે. (૫) હોડીના ચાલવાથી) પાણીમાં ખળખળ થણા શબ્દ થતા, અને થણી મહેનતથી ખસા-સીઓ ઢાંકતા હતા; વખત થઇ જવાને લીધે નદી કિનારે માડી છુટી છે, તેના ખળદ ખેસીને કેવા ધાસ વગોળે છે. (૬) કદી તે ખળદોની વાંકી શીમડીઓ હાલતી જણાય છે અને ગળામાંની ઘંટડી મધુર અવાજથી વાગતી સંભળાય છે, વટેમાર્ગીઓ ખીકની શંકા છોડી દઢવે નચિંતે સોડ લાણીને સૂઇ ગયા છે. (૭) અહીંયાં શાંતિ (શીતળતા) રહેઠાણ કરી રહી છે તેથી અહીંયાં તો માથુસ ખીક ભૂલી જાય છે; આ બધી શોભામમાન બનાવટ જાણે બનાવનારની (પરમેશ્વરની) આબર બોલતી હોયની ! મતલબ કે પરમેશ્વરની અગાધ શક્તિનું બાન કરાવતી હોયની ! (૮)

(રા. સા. મધુવચ્ચરામ બળવચ્ચરામ મુનસફ એઓ સુરતના વીસનગરા નાગર બ્રાહ્મણ છે.)

પાઠ ૯.	લવ=લાવરી; ગમે તેમ	આઠ પહોર=ઠાકાડોનેરાત
ઈશ્વર કેમ ખુશ	બોલવું	(એક પહોર ૭ા ઘડી
થતો નથી તે	પર=પારકી	એટલે તથુ ઠાકાડો
બાબત.	નિંદા=નિંદાઓ	કહેવાય છે)
પ્રસન્ન=ખુશ; રાજ	પૂજન=પૂજા સેવાની	જપે=કરીને ખેસે
નવ=નહિ	ક્રિયા	ચંદન=સુખડ; સુગંધી-
કીરતન=બજન; મુખ	કાયા=શરીર	કાષ્ટ
ગાન	કપે=કપડો	કુંડી=મસાલો છુંડવાનું
અતીશયશ્રુ; વધારે	ગંજફા=રમવાનાં પાનાં	પાથરનું કુડું.
તારે=તાહરે	ફટકા=ફટકા	કુદકું=લાકડાનો દસ્તો
અચાકૂટ=નકાની વાન-		(મસાલો છુંડવાનું)
ચીત		

હોય તેને 'કુદકુ' કહેછે)	વીણુ=વગર	કરી હતી તે)
રમડે=વાટે; ધૂટે	સુત=છોકરો	કાન=શ્રીકૃષ્ણ
એકાદશી=અગ્યારસ	જપવા=જપ કરવા	નાદે=અવાજથી
ઓઝવ=ઉત્સવ; પ-	ધ્યાન ધરવા	વેધી=વીધી
વિવ દિવસ	ગળાં કાપે=વિશ્વાસઘાત	મુનિવર=(મુનિ+વર=મોટા)=મુનિથેમાં જે
જગરણુ=ઉજગરો	કરે	શ્રેષ્ઠ તે; મોટા મુનિ
ભાંડ=ભુંડા ખિમત્સ શ-	ગળગળો=ગરીબ	સાન=સમજ; ભાન
બ્દ બોલનાર	ભાવા=ચાળા; દોંગ	તરુ=ઝાડો
ભવૈયા=મવાઇ કરનારા	અન્ય=શ્રીજી	શાખ=ડાળી
સારી=આખી	અનુચિત=(અન+ઉચિત=લાયક)=અયોગ્ય;	ઝુકી=લચી
લુખુ=ધી વગરનું	અલુખુતું	ચરણે નમવાને=પગે લાગવાને
વેહ=પીડા	કર્મ=કામ	કાજ=કાટે
પરણા=પરોણા	અંતર=મન	જમના=યમુના (જે નદી દિમાલયના જન્મે ત્રીશિખરમાંથી નીકળી આગ્રા ને અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતમાં વહી ગંગાને મળે છે. એને કાઠિ યાનેશ્વર, દિલ્હી, મથુરા, આગ્રા, ઇલાહાબાદ કાદમી, અલ્હાબાદ
મિષ્ટ=મીઠું ભેજન	છળ=કપટ; ઠગાઇ.	
પરાણે=અળાતકારે;	લહે=ગણે	
મગન=ખુશી	અંતરજામી=અંતર્યામી;	
ડાલે=ડોકું ધુણાવી હા પાડે	ધશ્વર	
ભગવત=ધશ્વર	સ્વામી=ધણી; માલીક	
ભૂષણુ=ધરણુ	સંગી=સોજતી	
મણિ=હીરા; રત્ન	વૃંદાવન=ગોકુળની પાસેનું વન (જ્યાં શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને લીલા	
મુકતા=મોતી		

વગેરે શેઠશા છે.	પપ પાન કરે નહિ=ધાવે	ટાટડી=સ્થિર
નીર=પાણી; જળ	નહિ	ઉદીઓ=હુઓ.
મોહન=ખૂશ	ગાળા=ડોકમાં બાધલાં	ભાણુ=સૂર્ય; સુરજ
નાર=અવાજ	દારણ	શંકર=શિવ; મહાદેવ
કાન દધને=ધ્યાનથી;	પળે=જાળ; દોડે	સમાધ મેલી રથા=સ્ત-
એક ચિત્તે	કમળજળ=પાણીમાં પે.	બધ થઇ ધ્યાન છોડીને
પપ=દૂધ	દા થતું લાંબી દાંડીનું	એક ચિત્ત થઇ રથા
	એક 'જાતનું' ફૂલ.	

પાઠ ૯ પ્રભુ તને પ્રસન્ન કેમ થતો નથી તે વિષે.

અનુવચ—તારા દીલનું કપટ નવ જાએ, (તો પછી) તને પ્રભુ તે કેમ પ્રસન્ન થાએ ? પ્રભુ (ના) કીરતન અને પ્રભુ (ના) નામ સ્મરણમાં તારે અતિશે આજસ (છે) (પણ તું) આખો દિવસ ડાચાકુટ, લવ (અને) પરનિંદા (કર્ણવામાં) હારે નવ (તો પછી) તને પ્રભુ (૧) પ્રભુનું પૂજન કરતી વેળા તારી કાયા કંપે; (પણ) ગંજીસો સોગટાં કુટતાં આઠે પહોર નવ જપે. (ટક) (૨) હરિનું ચંદન ઘસતાં, અમથી તારું શરીર બગડે; (પણ) કુંડી કુડકું લઇ મરી, મસાલો (અને) લાંગળ બાવે રગડે, (ટક) (૩) એકાદશી ઓચ્છવના જગરણ તને અતિ કઠણ લાગે; (પણ તું) બાંડ બવૈયા જોવા સાર સારી રાતજ જાગે. (ટક) (૪) હરિના ભગતને જાણે વેઠજ વળગી હોય (તેમ) લુપ્ત સુકું (ખવરાવે) (પણ) સગાં સંબંધી (ને) પડણ્યા આવે તેને પરાણે મિષ્ટ (ભોજન) પીરસે. (ટક) (૫) ગુરુ એ પૈસાની સેવા બતાવે, (ત્યારે) ત્યાં ગણગણતું બોલે; (પણ) જ્યારે ધરની સ્ત્રી ધરેણું માગે ત્યારે ત્યાં હસી (ને) મગન થઇ ડોલે. (ટક) (૬) ભગવત (ને) બોટાં

મોતી, કાચ (અને) કિડીમાં (નાં) ભૂખણુ ધારે (પણ) સુત (અને) અનિ સોતું, રૂપું, મણિ, મુકતા વીણુ નવ ચાલે. (ટેક) (૭) જગ દેખાતા જમવા બેસે, બાકી ખાવા (ને) માટે પણ ન નાહય; મળાં કાપે ત્યાં મળમળો માય. એ વૈજનાં ભાવા (છે.) (ટેક) (૮) આ કરવું આ ન કરવું એમ અન્યને શિક્ષા દે છે; (પણ) તું તે પ્રમાણે કરતો નથી, (અને) અહ્યિત કર્મ કરે છે, (ટેક) (૯) અંતરના છળ અન્ય ન લહે, પણ અંતરજામી જાણે; દાસ દયાનો સ્વામી જે (પ્રભુ) છે તે તો સાચાનો (જ) સંગી છે. (ટેક) (૧૦)

અન્યથા—વૃંદાવનમાં કાન ઉભો ઉભો પાંસળી વગાડે (છે) તે વાગે (છે) રે, (ને) નાદે મુનિવરની પાંસળી વેધી (અને) કાને સાન નવ રહીરે. (ટેક) (૧) ચરણે નમવાને કાજ તરુની શાખાઓ ઝૂમી રહી (છે) રે; અને વૃક્ષ સાથે વેલી (પણ) ઝૂમી રહીરે, આજ અમારાં ભાગ્ય (ને) ધન્ય છે (ટેક) (૨) જમુના નીર ચાલે નહિ રે, (અને તે) નાદ સણી (મારાથી) ન રહેવાય. (ટેક) (૩) વાછરુ પય પાન કરે નહિ, (અને) કાન દહને સાંભળેરે; કાને નાદ સણવાને ગાયો ગાળા તોડી તાઢાં પળે રે. (ટેક) (૪) ઢાટટી જળ કમળ ફૂલ્યા, (તેથી જાણે) જાણુ ઉઠીઓ દીસે છે રે; શંકર સમાધ મેલી રહ્યા (છે) (એ સંધળું) જગતને જાણુ થયું રે; (ટેક) (૫)

સમજીતી—તારા મનમાંના છળભેદ જાણ નહિ તો પછી તારા પર પ્રભુ શી રીતે રાજી માય ? પ્રભુનાં ભજનમાં અને ધર્મરતું નામ યાદ કરવામાં તને ધણુંજ આનંદ આવે છે, પણ તું આખો દહાડો પારકી બદગોષ કરવામાં, લવારીમાં અને ડાચાકુટ કરવામાં

થાકતો નથી. તો પછી તારાપર પ્રભુ (૧) ઇશ્વરની પૂજાસેવાની
 ક્રિયા કરતી વખત તારું શરીર ધૂળ છે, પણ તું પાનાં અને સોગટાં
 રમતાં રાત દહાડો કરીને બેસતો નથી. (ટક) (૨) ઇશ્વર માટે સ્વપ્ન
 ધસવાની મહેનતથી તારું શરીર બગડે પણ કુંડી અને કુદકું લાંબને
 મરી મસાલો અને ભાંગે હોંસથી વાટે છે; (ત્યારે તારું શરીર
 બગડતું નથી.) (ટક) (૩) તને ઋગિઆરસના અને ઐશ્વર્યના
 ઉન્નમશ કરવા ધણા ભારે ભાગે છે, પણ તું બાંડ અને ભવૈયા જોવાને
 માટે આખી રાત જાગે છે. (ત્યારે તને ઉન્નમરા નડતા નથી.)
 (ટક) (૪) હરિ ભક્ત આવે તો જાણે પીડા વળગી હોય તેમ લુપ્ત
 સુકું ખવરાવે; પણ જો સંબંધી અને પરોણા આવે તો તેને
 તું આમહ કરીને મીઠું બોજન મૂકે છે. (ટક) (૫) ધર્માચાર્ય જે
 પૈસાની (નજીવી) સેવા કરવાતું બતાવે ત્યારે ત્યાં તું ગણુગણુતું (નહિ
 સમજાય એવું) બોલે છે, પણ જ્યારે ધરની બાયડી ધરેણું માગે ત્યારે
 તું હસીને ખુશી થઈ હા કહે છે. (ટક) (૬) ઇશ્વરને ખોટાં મોતી, કાચ
 અને કિડીઆનાં ધરેણાં માલે છે, પણ છોકરા અને બાયડીને સોના,
 રૂપા, હીરા, મોતી વગર ચાલે નહિ. (ટક) (૭) દુનિયાને બતાવવાને
 જપ કરવા બેસે છે, બાકી તો ખાવાને માટે પણ નહાય નહિ,
 વિશ્વાસઘાત કરે ત્યાં ગરીબ ચાય એવા વૈષ્ણવના (તારા) ચાળા
 છે. (ટક) (૮) આમ કરવું, આમ ન કરવું એમ બીજાને
 શિખામણુ છે, પણ તું તો તે પ્રમાણે કરતો નથી, અને અયોગ્ય
 કામ કરે છે. (ટક) (૯) તારા મનના પ્રપંચ બીજાને જાણે નહિ પણ
 ઇશ્વર જાણે છે; દાસ દયારામનો ધણી (પરમેશ્વર) એનો સાચાનોજ
 સોબતી છે. (ટક) (૧૦)

જમના કિનારે ગોકુળની પાસેના વનમાં શ્રીકૃષ્ણ હિમા હિમા વાંસળી વમાડે, તે વાંસળી વાગે છે તેના અવાજથી મુનિયોમાં શ્રેષ્ઠ તેમની પણ વાંસળી વાંધાઈ જાય છે મતલબ કે તેઓ વાંસળીના મધુર સ્વરમાં મગ્નગુણ થઈ ગયા અને તેથી કાંઈને પણ જ્ઞાન રહ્યું નહિ. (ટક) (૧) શ્રીકૃષ્ણને પગે ભાગવાને માટે ઝાડની ડાળીઓ લગી રહી છે, અને વૃક્ષની સાથે વેલી પણ લગી રહી છે, તે જણે કહેતાં હોય કે આજ અમારા નસીબને ધન્ય છે. (ટક) (૨) એ અવાજ સાંભળીને યસુના નદીતું પાણી વહેતું નથી, અને હરણના મનમાં મોહ થાય છે, પક્ષીઓ માળામાં હાલતા નથી. મતલબ કે સ્તબ્ધ થઈ ગયા છે. એ અવાજ સાંભળીને મારાથી રહેવાતું નથી. (ટક) (૩) વાહરડા ધાવતા નથી, અને ધ્યાન દઇને સાંભળે છે, કાને, અવાજ સાંભળવાને માટે ગાયો ગળામાં બાંધેલું દોરડું તોડીને ત્યાં જાય છે. (ટક) (૪) સ્થિર જળકમળ (જળમાં પેદા થતા કમળ) ખીણમાં તેથી જણે સુરજ જાગ્યો દેખાય છે. મહાદેવ સ્તબ્ધ થઈ ધ્યાન છોડીને એક ચિત્ત રહ્યા છે. એ બધી દુનિયાને ખબર પડી છે. (ટક) (૫)

પાઠ ૧૬.	અંબાડી	સુખવિલાસ
ઉપદેશ.	રસિક=આનંદી	જેગ=લાયક; યોગ્ય
છત્રે=છત્રીથી	ખિરાજતા=શૌભતા	અજેગ=અયોગ્ય;
છાંચ=છાંચા	આયુષ=આવરણ	નાલાક
છડીધર=છડી ધરનારા;	રિદ્ધિ=દોલત; ધન	દામ=પૈસો
ચોપદાર	ભાગ્યમાં=નસીબમાં	ખળને=ત્રિજેરીમાં
છાજતા=શૌભતા	આગ્યમાં=આગમાં	સોડતાણી=મોહું ઠાંડીને
હોદો=છત્રીવાળી	લપયોગ=મેઝમઝો;	મસાણુ=કિંદુ લોકાના

મુકાં દાટવા બાળ- વાની જગો	મટો=ટો	મનરંજન=(મન+રંજ ન)=મનને ખૂશ કરે એવી
ધંદ્રપુરો=ધંદ્રરાજની ન- ગરી	બ્રાત=ભાઈ	ગુપ્તોત્તર=(ગુપ્ત=છુપો +ઉત્તર)=છુપો જવાબ
અનુસાર=મળતી; જેવી	શ્યામ=કૃષ્ણ	નાથ=ધણી; સ્વામી
નગરીઓ=શહેરો	ચરણ=પગ	નરક=પાપી પ્રાણીઓને
નોખ=શોભા	સ્મરણ=યાદ	તેમના મરણ પછી
કોટીધજ=કરોડો પતિ;	ત્રિલોક=(ત્રિ=ત્રણ+લોક) =સ્વર્ગ; મૃત્યુ ને	શિક્ષા પામવાને માટે
લખેશરી	પાતાલના લોક	રહેવાનું ઠેકાણું;
ગરજતા=ગાજતા;	મધ્ય=માં	દોખખ.
બોલતા	હસ્ત=હાથ	સાર=તત્ત્વ
ગોખ=ઝખો; રૂવેશ;	કરણ=કાન	પોથી=ચોપડી
માળનો આમળ	કૃપાળ=કૃપાળુ; દયાળુ	બોજન કરનારી=રાંધ નારી
વધારેલો ભાગ;	નેત્ર=આંખ	લહો=લો; જાણો
મુંદરી=ખુબ સુરત સ્ત્રી;	વદન=મોઢું	માન=આવકાર
દેખાવડી સ્ત્રી; કુટડી	દંત=દાંત	અંતર્બહિર્ણપિકા=અંદ- રથી અને બહારથી
સ્ત્રી	ખાનપાન=ખાવાપીવાનું	સમજાય એવી સમ-
ગુણસારા=સારા	અભાગી=કમનસીબ	શ્યા; ગુપ્ત અને ખુલ્લો
ગુણવાળી.	પામ્યો=કમાયો	અર્થ સમજાય એવી
મર્દ=મરદ; પુરુષ	કાંપ=કચરો	સમજ્યા
કો=કોણ	જામ્યો=એકઠો કર્યો;	
મેઘાર=ઠેકાણું	ખાઝ્યો;	
મર્દ=ધૂળ; ખાકો	ધડીક=વખત	
	આયુ=અવરજા; જિંદગી	

શ્રીફળ=નાળિયેર	વાયા=વાણી	વરણુ=અક્ષર
હારે=ગુમાવે	અવિચળ=સ્થિર; સ્થાયી;	પદ=કડી; તૂકડી
લહે=લે	અચળ	ગામેતી=પટેલ
આલ=પહેલું; પ્રથમ	દનદન=રોજ રોજ	શાશ્વત=જેનો નાશ ન-
અંત=છેલું	આદિ=પહેલા	નહિ તે.

પાઠ ૧૬ ઉપદેશ. (જેને છત્રે છાંય થતી. (અને જેની આગળ) છડીધર છાજતા, અને (જે) રસિક હાથીના હોદ્દામાં બિરાજતા; (વળી જેના) ભાગ્યમાં આયુષ્ય (અને) * અનેક રિક્તિ ભરેલી (હતી); તે પણ એક દિન ઉછળતી આગમાં સૂતા. (૧) (જેઓ) ઉપભોગ ભોગવતા (હતા) (અને તેમાં) મહા સુખ માણતા (હતા); ભોગ અભોગ જરી જેતાં (કે) જાણતા (પણ નહિ) (વળી જેઓએ) કરોડો દામ ખમને (અને) ખાણમાં કીધા (હતા) (તેઓ પણ) મસીદ (કે) મસાણમાં સોડતાણી (ને) સૂતા. (૨) નોખમાં ઇંદ્રપુરી અનુસાર નગરીઓ (હતી); (ને તેમાં) કોઠીધજ સાહુકાર ગોખમાં ગરજતા (હતા); સારા ગુણની સુંદરીઓ (હતી) (અને) મર્દમાં મહા ગુણ (હતા); તે (નગરીઓ) કો જાણે કંઈ હાર મર્દમાં મળી ગઈ ! (૩) માટે હે ! મારા મિત્ર, આ વાત વિચારો, આત પાપી મટો, (અને) ભક્ષા અને પવિત્ર ચંદ્ર જાઓરે; (અને) જીવનનું ફળ ભગવાનનું ભજન જાણી (તેને) ભજોરે; અંતર પ્રીતિ આણી (તમે) નિત (તેનું) ધ્યાન ધરો. (૪)

મહાદીપછંદ.

અન્વય—હે મિત્ર સ્યામ (ના) ચરણ (નું) સ્મરણ (કરવું) (એજ) સાચી (અને) સરસ રીત (છે) તે વિના ત્રિલોક મધ્યે કોડ વાત કાચી (છે) (હે) કૃપાળુ તે હરત, ચરણ, કરણ (અને)

નાક ઢીધું (છે;) (અને) નેત્ર, વદન (અને) દંત આપી (વળી) જ્ઞાન (તું) દાન દીધું, આજ એજ ખાનપાનની ખૂબ ચીજ આપે (છે;) (અને વળી) ભૂખ, તરસ, ઠંડ, તાપ (તથા) સર્વ કષ્ટ કષ્ટે (છે;) તે તને ધડીએ ધડીએ ધાદ આણે (છે;) (પણ) તું દુષ્ટ અભાગી તે કષ્ટ-દેવને ન જાણે. (હે અધ્યા) જીવ તું વિચારી જો (કે) જનમ પામીને (હું) શું પામ્યો ? (તે) ભક્તિની જીવિત ન જાણી (અને) પાપ (નો) કાંપ જામ્યો; (પણ) હજી ઉપાય છે, (તે) થાય તો ધણુંજ સારું; કારણ કે જે ધડીક જાય (છે તેમાં) તારું આયુષ્ય એણું થાય (છે.)

મનરંજન કવિતા,

અન્યથા—નરકનો નાથ કોણ ? દહીંનું સાર (તેને) શું કહીએ ? જાળક તણી પોથી તેનું નામ શું લખએ ? ભોજન કનારી નિત્ય ઘઉંનું ઘેર શું કરે (છે?) ચતુર પુરુષએ ચાર (પ્રશ્નના) ઉત્તર મનમાં વિચારી લહો. જો સમજી શકે તો માન દહ એસવા ઓટલી આપું; (અને જો) નહિ સમજી શકે તો (હું) તને કહું (છું કે) જમ, ધી, ચોપડી, રોટલી, (ધી ચોપડી રોટલી જમ.)

અંતર્બહિષ્કાપિકા-છર્યો.

અન્યથા—શ્રીકૃષ્ણમાં શું હોય ? હજો કરતાં શું હારે ? ગામડાં મહી અધિક ભારે પદવી કોણ લહે ? મટે નહિ તે કોણ ? સાથી પરમ દુઃખ શું છે ? આદ્ય ને અંત (અક્ષર) દાટી, ત્યાં જે નામ રહ્યું છે; એ વાચા (નો આપનાર) અવિચળ દેવ છે. (અને) દન દન આદિ વરણના પદ પર રહેમ નજર રાખી રહે (છે) એમ મધ્ય વરણનો કવિજન કહે છે.

પ્રેવગમ છંદ.

સમજુતી—જેને છત્રથી છાયા થતી, અને જેની આગળ છડી ધરનારા શૈભતા; અને જે રસી તા હાથીના હોદ્દામાં શૈભતા; વળી જેના નસીબમાં આવરદા અને ઘણી દોષત ભરેલી હતી; (મતલબ છે પૈસા-દાર તથા લાંબી ઉમરવાળા હતા) તે પશુ એક દિવસ જોસભેર બળતી આગમાં (ચિનામાં) સૂતા (મરણ પામ્યા.) (૧) જેઓ મોજ-મઝા ભોજવતા હતા, અને તેમાં ઘણું સુખ સમજતા હતા; તે યોગ્ય અયોગ્ય જરા પશુ જોતા કે જાણતા પશું નહિ; (મતલબ કે મરણ મુજબ વર્તતા) વળી જેઓએ ત્રીજેરીમાં અને ખાણમાં કરોડો રૂપિયા ભેગા કીધા હતા; તેઓ પશુ મસીદ (કબરસ્તાન) કે મસાજમાં સોડ તાણીને સૂતા. (મરણ પામ્યા) (૨) શૈભામાં ઘેર રાગની નગરી જેવા શેહેરો હતા; તેમાં લખેશરી સાહુકારો ઝરખામાં ગાજતા હતા; (ખુશાલીના પોકાર કરતા હતા) વળી તે શહેરમાં સારા ગુણવાળી દેખાવડી સ્ત્રીઓ હતી, અને પુરુષમાં મોટા ગુણ હતા; તે નગરીઓ કોણ જાણે કયે ઠેકાણે ખાડામાં દટાઇ ગઇ. (૩) માટે છે મારા મિત્ર આ વાત ચિચારો; ભાઇ તમે પાપી ટળી ભલા અને પવિત્ર થઇ જાઓ; અને જીવતરનો લાભ ઇશ્વરનું ભજન જાણી, તેને (ઇશ્વરને) ભજો: મનમાં હેત લાવી, તમે દરરોજ તેનું સ્મરણ કરો. (૪)

મહીલીપછંદ.

સમજુતી—હે મિત્ર કૃષ્ણના ચર્ચનું ધ્યાન ધરવું એજ ખરી અને સારી રીત છે; તે વગર ત્રણ લોક મધ્યે કરોડો વાત નકામી છે; હે દયાળુ તેં હાથ, પગ, કાન અને નાક કયું છે; અને આંખ

મેં અને હાંત આપીને વળી સમજણ પણ આપી છે. આજ પંજું એજ
 ખાવા પીવાની ધણી વસ્તુ આપે છે; અને વળી જૂખ;
 તરસ, ટાઢ, તડકો તથા સર્વ દુઃખને દૂર કરે છે; તે (ધન્ય) તને
 વારંવાર ચાહ કરે છે, પણ તું પાપી, કમનસીમ તે મોટા દેવ
 (શ્રીકૃષ્ણ)ને જાણતો નથી. હે અમ્યા જીવ ! તું વિચારી જો કે અવતાર
 લઈને તું શું કરાયો ? (મતલબ કે કંઈજ નહિ) તેં ભક્તિની
 તદ્દખીર જાણી નહિ, અને પાપનો કચરો (પાપ રૂપી કચરો) એકઠો
 કર્યો; પણ હજી ધલાર્જ છે તે થાય તો ધણુંજ સારું, નહિ તો જે
 વખત જાય છે. તેમાં તારું આવરદા એણું થાય છે. માટે જિંદગી
 પુરી થાય તે પહેલાં કાંઈ ધન્ય બનન કરી લે.

મનરંજન કવિતા.

સમજીતી—નરકનો માલિક કોણ છે? હર્ષીનું તત્ત્વ તેને શું
 કહીએ છીએ ? બાળકની ચોપડી તેનું શું નામ લઈએ છીએ ?
 બોજન કરનારી દરરોજ ધડતું ઘેર શું બનાવે છે ? હે ? શાણા
 માણસ તમે એ ચાર સવાલના જવાબ મનમાં સમજો. જે સમજ
 શકે તો આદરમાન આપીને બેસવાને ઓટલી આપું; અને જે નહિ
 સમજ શકે તો હું તને કહું છું કે જમ, ધી, ચોપડી રોટલી.
 [ધી ચોપડી રોટલી જમ.]

ઉપર જે ચાર સવાલ પૂછેલા છે તેના ચાર જવાબ છેલ્લી
 લીટીમાં છે [જમ, ધી, ચોપડી, રોટલી.] એ ચાર શબ્દો લખેલા છે
 તેજ જવાબ છે. નરકનો રાજા જમ, હર્ષીનું તત્ત્વ ધી, બાળકની
 ચોપડીનું નામ ચોપડી, બોજન કરનાર સ્ત્રી દરરોજ ઘેર ધડતું બા-
 વાનું રોટલી કરે છે.

અંદરથી અને બહારથી સમજાય એવી સમસ્યા.

સમજુતી—નાળિયેરમાં શું હોય છે ? કપટ કરતાં શું ગુમાવે છે ? ગાયકામાં મોટી ભારે પદવી કોણ લહે ? મટે નહિ એવું શું છે ? સૌથી મોટું દુઃખ શું છે ? (ઉપલા પાંચ સવાલના પાંચ જવાબના સંખ્દના) પહેલા અને છેલ્લા અક્ષર દર્શાવી (પછી) ત્યાં જે નામ રહ્યું છે; એ વાણીનો આપનાર અચળદેવ છે. અને (એ) રોજ રોજ પહેલા અક્ષરના પદ પર મહેરબાનીની નજર રાખી રહે છે. એમ વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિ માણુસ કહે છે. ઉપલા પાંચ સવાલના પાંચ જવાબ કયા ? દેવનું નામ નીકળે છે તે નામ કયું ? એ દેવ પહેલા પદના અક્ષરના નામ પર રહેમ નજર રાખી રહે છે તે નામ કયું ? અને વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિજન કયો ?

જવાબ (૧) કોપર. (૨) ધર્મ. (૩) ગોમતી. (૪) શાશ્વત (૫) મરણ. ઉપર જે પાંચ જવાબ કહ્યા તેના દરેકનો પહેલો અને છેલ્લો અક્ષર દાખી રાખીએ અને બધા વચલા અક્ષર લખએ તો “પરમેશ્વર” એવું નામ થાય છે. તેમજ છપ્પામાં પહેલી છ લીટી લખી છે તેનો પહેલો અક્ષર લખએ તો “ શ્રી અમદાવાદ નામ થાય છે, અને છપ્પાના પદમાંથી વચલો અક્ષર લખએ તો “દલપતરામ” એવું નામ થાય છે.

પાઠ ૨૧.	સહવિધા=સારી વિધા	મૂઠ=મૂર્ખ; અભણ
વાન=શરીર	વડું=મોટું	બગ્ગા=મગલો
વૃપતિ=રાજા	કશું=શા હિસાબમાં;	કોકિલ=કોયલ
વિમળ=એકિબી; શુદ્ધ	શા લેખામાં	કગ્ગા=કાગડો; કાગ
મોહિની=મોહ પમાડનાર	હીન=વગર; વિના	રાંકાં=મરીબ; નિર્ધન

ઘોર=મુગટ; છોયું;
ઉપરી

જટા=લાંબો ચોટલો
પતંગ=પતંગીઉં
નિજ=પોતાની
જળચર=પાણીમાં રહે-
નાર પ્રાણી

બગ=બગલા
ધાયા=દોડ્યાં
ગાડર=ધેડું
શીષ=માથું
અગ્નિ=અકરો.
ગર્ધવ=ગવેડો; ખર
લોટે=આળોટે

છાર=રાખ
થુક=પોપટ
ભાખે=ખોલે
માનિની=સ્ત્રી
શ્વાન=કુતરો
વાગોળ=એક જાતનું
પક્ષી; વનવાગોળ
ન્ય.જે=જીએ
પાર્વત=પર્વત

દેહ=મર્યાદા, કામ

છપીને=સંતાપને
નોળીકર્મ=નાકેથી પાણી

પીવું તે
ગજરાજ=મોટો હાથી
ભક્ષ=ખોરાક
પત્ર=પાંદડાં
કપિ=વાંદરો
અતુભવ=અભ્યાસ; મ-
હાવરો

વિષુ=વમર
ભાવના=છંદા; ધારણા
ભંગ=નાશ; ખામી
મનમ.=મનથી; મનવડે
સિદ્ધ=નક્કી
કથરોટ=કથરોટ
ગંગ=ગંગાજી

તિલક=ટીલું
વહાં=ગયાં
જપમાસ=જપ કરવાની
માળા
નાકાં=છેડા
અર્થ=પગ
પોંતા=પહોંચ્યા
શસ્ત્ર=શરણ

કાનકૂટયા=કાન બહાર
મારી ગયા

નાબ્યુ=આબ્યું નહિ
બ્રહ્મજ્ઞાન=ધર્મિય સંબંધી
જ્ઞાન

ઉત્પાત=તોફાન; ખોટી
મહેનત
તપ=મનની ઇચ્છા પુરી
પાડવા માટે દેહ કળ
કરવું તે

સમરસ=સરખાપણું; સ-
રખો પ્રેમ

સંજોગ=મેળાપ

સાવ=મધા

ભોગ=સુખ; વૈભવ

તિમિંગલ=મોટો મચ્છ

પેરેપેરે=ચુકિતથી; ધીરે
ધીરે

મથી=ધણી મહેનત કરી

વેંત=મિલ્લસ

અળગો=જુદો; નોખો

ટળ્યો=મટ્યો

આશય=પુંજી

પાઠ ૨૧ પરચુરણ કથા.

અન્વય—વિદ્યા માન મુકાવે, વિદ્યા પૂણી જશ આપે, વિદ્યા(થી) વાન શોભે છે, નૃપતિ વિદ્યાને નામે (છે) વિશ્વામાંહી વિવેક (અને) વિદ્યાથી વિમળ વાણી (છે.) વિદ્યાને જગતમાં મોહિની જણી, વિશ્વ (તેને) વશ (રહે છે) સદ્વિદ્યા વિજ્ઞાન રત્ન છે, વિદ્યાથી કશું વડું નહિ; સદ્વિદ્યા આગળ ધન કશું (અને) વિદ્યાહીન જન તે પશુ (છે) (૧) જ્યમ હંસ આગળ બગ્ગા (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (ને સમજવો) (જેમ) કોકિલા આગળ કગ્ગા, (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમજવો); જેમ રાય આગળ રાંકા, (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમજવો); પંડિતમાં ઘણાં પ્રક્રમ છે, (તેથી) પંડિત શો શિર મોર છે. જ્ઞામળ કહે (છે કે) પંડિત આગળે મૂઢ તો ચાકર (અને) ચોર (જેવો) (છે.) (૨)

(વડનું) વૃક્ષ જટા ધરે (છે) પતંગ નિજ કાંચા બળે (છે) જળચર જળમાં નહાય (છે.) બગ ધ્યાન ધરવા ધાયા; ગાડર શીપ મુંડાવે (છે) અજ્ઞ મુખે દાહું રાખે (છે) ગર્ધવ છાર (માં) લોટે (છે) શુક મુખ(થી) રામજ બાપે (છે) વળી મોર માનિની તજે છે, (અને) જ્ઞાન સકળનું ખાય છે; જ્ઞામળ કવિ કહે (છે કે) (પણ) સાચા વિના સ્વર્ગમાં કોણ જાય છે? (૩) બેટ ઉંચું બાળે (છે) (અને) વાગોળ નીચું ન્યાળે (છે,) (વળી) તરુવર તાપ સહે છે, પહાડ દહ આસન વાળે (છે) નાગ ધર કરી ન રહે, ઉંદરો છપીને રહે (છે.) ગજરાજ નોળીકર્મ કરે (છે,) કપિને ફળ (અને) પત્ર (નો) બક્ષે (છે. ૫૫) અતુભવ વીણુ ધનુર નવ મળે; ભાવના

સહેલું ભંગ છે; (તો પણ) જામળ કવિ (કહે છે) (જેને) મનસા
સિદ્ધ (છે) તેને કથરાટમાં (જ) ગંગ છે. (૪)

અન્યથા—તિલક કરતાં ત્રેપન (વધ) વધારા, અને જપ કરવાની
માળાના નાકાં (ધસાઇ) ગયાં, તીરથ ફરી ફરી ને (અર્થ) થાક્યાં;
તોય હરિને શર્ણુ ન' પોતા; કથા સ્ત્રી (ને) કાન ફૂટ્યા તોય
અહમ્મશન ન આવ્યું એમ અખો (કહેછે) (૧) એક મુરખને એવી ટેવ કે
(જેટલા) પત્થર એટલા દેવ (માનીને) પૂજે, પાણીને દેખી (ને) રનાન કરે,
(અને) તુળશી દેખી (ને) પીન તોડે. અખો ભગત કહે છે કે એ તો બહુ
ઉત્પાત, ધણી પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત. (૨) (સૌ) હરિ (ને) પામવા
ને (માટે) તપ કરે (છે) (પણ) અખો (તો) હરિમાં મેળે ફરે (છે)
મારે તો સમરસ (હોવાથી) સંનેગ સેજ, (છે) (એમ) સાવ
સ્વતંત્ર (હોવાથી) (હું) ભોગ પામ્યો, જેમ ભર સાગરે તિર્મોગલ
રમે (તેમ) હું હરિમાં તો દેહ કાણુ દમે ? (૩) મેં પેરે પેરે મથી
જેથું જે હરિ વિના (એક પણ) પદાર્થ નથી. તો હું જે આઠ વેંતનો
ધક્યો તે તે ક્યાં અળગો જઇ (ને) પડ્યો; એમ જેતાં હરિ હાથ
લાગ્યો (જેથી) અખો ટલ્યો અને એ (જ) આપ્ય રહી. (૪)

સમજીતી—વિદ્યા અભિમાન છોડવે છે, વિદ્યા પુરેપુરી આખર
આપે છે, વિદ્યાથી શરીર શોભે છે. રાજા વિદ્યાને (વિદ્યાને) નમે છે;
વિદ્યામાં વિવેક રહેલો છે, અને વિદ્યાથીજ શુદ્ધ વાણી
ખોલાય છે; દુનિયામાં વિદ્યાને મોહિની જાણી, દુનિયા વિદ્યાને તામે
રહે છે, સારી વિદ્યા એ કીમતી જવાહિર છે, વિદ્યાથી કંઈ પણ
મોહું નથી; સારી વિદ્યા આગળ પૈસો કંઈ (વિસાતમાં) નથી તેથી
પૈસાદાર પણ અભણ માણસને ઢોર જેવો જાણવો. (૧) જેમ હંસ

આમળ બંગલો, તેમ વિદ્વાન આમળ મૂઢને નજીવો. જેમ કાચલ
આમળ કાગડો, તેમ વિદ્વાન આમળ મૂઢ નજીવો. જેમ શાળ
આમળ ગરીબ, તેમ વિદ્વાન આમળ મૂઢને નજીવો. જેમ દરીઆ
આમળ ટાંકું, તેમ વિદ્વાન આમળ મૂઢને નજીવો. વિદ્વાનમાં ધણી
પ્રસાદ છે તેથી વિદ્વાન બધાથી મોટો છે. આમળ કહે છે કે,
વિદ્વાન આમળ મૂઢ તો ચાકર અને ચોર જેવો છે. (૨)

ખરી સમજ. સમજુતી-વડનું ઝાડ લાંબો ચોટલો (વડવાઈ)
રાખે છે, અને પતંગીઉં પોતાના શરીરને બાળે છે, પાણીમાં રહેનાર
પ્રાણીઓ પાણીમાં (હંમેશાં) નહાય છે, અને ધ્યાન ધરવા બગલાઓ
દોડે છે; ઘેટાં માથું મુઝાવે છે. અને બકરા મોઢે દાઢી રાખે છે;
ગધેડાં રાખમાં આળોટે છે, અને પોપટ મોઢેથી રામરામ બોલે છે;
વળી મોર સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે અને કુતરો બધાનું જ ખાય છે; પણ
આમળ કવિ કહે છે કે સાચા વગર સ્વર્ગમાં કોણ જાય છે? મત-
લભ કે કોષ નહિ. (૩) ઊંટ ઉંચું જ જુએ છે, અને વાજોળ પક્ષી
નીચું જ જુએ છે; ઝાડો તાપ વેઠે છે, અને પર્વત સ્થિર આસન
વાળી પડ્યા છે, નાગ ઘરમાં રહેતો નથી, અને હંદરો સંતાઈને જ
રહે છે; હાથી નાકેથી પાણી પીવાની ક્રિયા કરે છે, અને વાંદરાને ફળ અને
પાંદડાનો ખોરાક ખાય છે; પણ ધનુષ ખરી ઝોળખ વગર મળતો
નથી, કારણ કે ભાવનામાં મૂઢે જ ખામી છે, (તોપણ) આમળલટ
લટ કવિ કહે છે કે મનથી જેણે નક્કી કરેલું છે તેને તો કચરોટ-
માં જ ગંગા છે. (તેની પાસે જ પરમેશ્વર છે) (૪)

સાર—જેઓ હિપર બતાવેલી ક્રિયાઓથી ધનુષ મળે છે, એમ
સમજે છે તે ખોટું છે. કારણ કે એવી ક્રિયાઓ તો પણ

પ'ખી, ઝાંડ, પહાડ. હંમેશાં કરે છે. પણ તેમનામાં ઇશ્વરને ઓળખવાની શક્તિ સમજ નથી; તેથી તે કિંમત નકામી છે. મારે મનથી ખરી બલકિત અને સાચવટ વગર ખીણ બધી કિયાઓ નકામી છે.

સમજુતી—ટીલું કરતાં કરતાં ૫૩ વર્ષે વહી ગયાં, મતલબ કે ખરડાં થયાં, તે જ પ'ખીવાની માળાનાં નાકાં ઘસાઈ ગયાં; પવિત્ર ધામોએ ફરી ફરી પગ થાકી ગયાં. (અહુજ તીર્થો કીધો) તોપણ પરમેશ્વરને શરણે પહોંચ્યા નહિ; કયા સાંભળી સંભળાને જ્ઞાન બહાર; મારી ગયાં, (અહુ કયાઓ સાંભળી) તોપણ અખો કહે છે કે ઇશ્વર સંબંધી જ્ઞાન પેદા થયું નહિ. (૧) ઐક મુરખને એવી ટેવ હતી, કે જોટલા પંથર દેખે જોટલા બધાને દેવ ગણીને પૂજે; જ્યાં પાણી દેખે ત્યાં નહાય તુંળસી દેખીને તેના પાંદડાં તોડે; અખો કહે છે કે એ બધો ઉત્પાત કહેવાય કેમકે ઘણા પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત! (૨) બધે પરમેશ્વરને મેળવવા મારે કબ્લ વેઠે છે, પણ અખો તમન તો પરમેશ્વરમાં પોતાની મેળે મળેલો છે; મારે તો (અખાને તો) મરખો પ્રેમ હોવાથી સંદેશમાં પ્રભુનો 'મેળાપ' છે. અને તપાસ (મારે) પોતાને તાખે હોવાથી હું સુખ પામ્યો; જેમ મોટા મસૂદ્રમા મોટું માછલું રમે છે તેમ પરમેશ્વરમાં હ રમી રહ્યો છું, તો પછી શનીને નમસ્તું દુઃખ કોણ આપે. (૩) યુક્તિથી મેં બહુ મહેનત કરીને જોયું; (તો મને માલમ પડ્યું કે) પ્રભુ વગરની કોઈ પણ વસ્તુ નથી; (બધેજ પ્રભુ છે) તો પછી (મારા) આઠ વેંતની ઉગાધનો મને જે ઘડ્યો. તે ઘડનાર તે (વળી) જુદો. ક્યાં જઈને રહ્યો; એમ વિચારી જોતાં પ્રભુનાય લાગ્યો. જેથી અખો ટાળ્યો (અખાતું હંપણું ગયું) અને એ પરમેશ્વર ૨૫ પુણ્ય રહી; (૪)

પાઠ ૨૮ મો.

કબીરવંદન=એનર્મદા કિ-
નારે આવેલા શુકલ
તીર્થની પાસેના બેઠ
માં વડ છે. (એના
જેવો મોટો દુનિયામાં
બીજો નથી એને મા-
ટે એવું કહેવાય છે કે
મહાત્મા કબીરે અહીં
વડનું દાતશ્વ કરીને
ચીરી નાખેલી તેમાંથી
એ વડ જીગી નીકળે
શે.)

ભાર્યો=દેખાયો; જણા-
જેવો=લડવંચો (યો
એકાંતે=શાંત જગમાં
કદે=માપમાં; ઉંચાઈ
અને વિસ્તારમાં
અચરતી=નવાઈ
મોર=આભૂષણ; નાક
મોરાનો=મોખરાનો;
આભૂષણનો.

મગરખ=અભિમાની;
અહંકારી
સતસંગે=કબીરના સમા-
ગમથી; સારી સોળતથી
કબીરા ભગતમાં=કબીર
પંથીઓમાં
વૃદ્ધિ=વધારો
તંતુ=વડવાઈ; મૂળી
પુચે=બોંયમાં પેશી જે-
ગી નીકળે તેવા
સંકેલી=એકઠી કરી;
નાની કરી
જટા=માથાપરના લાંબાં
વાળ; વડવાઈ
ગિર=પર્વત
ભાનુ=સૂર્ય
બેદી=ધટામાંથી પેશી
મિત=મધ્યમ; થોડો
અમળ=મેલ પિનાતું;
ચોકપુ
ધટા=ખીચોખીચ પાદ
ડનો જથો; ફેલાવો;
ભંરાવ

છાયા=છંપડો
ખમ=ખંડો
હીન કરમનો=ઓછાં
ભાગ્યશાળી; કમનસીબ
ધાળાં=મૂળીઆ બાંહેલી
ઉંચી જગા
મલી=સાંકડો રસ્તો
ખખેલ=ગુફા
રમથીય=સુંદર
લાલ=જુવાન પુરુષ
લલના=જુવાન સ્ત્રી
લાલ લલના=જુવાન
સ્ત્રી પુરુષો
જપ=મંત્રરતું નામ અ-
થવા મંત્ર વારંવારે
મનમાં બોલવો તે
છાયા=પથરાઈ
હરિત=લીલાં
કુમસાં=કુંડા ને જડાં
પુશનુમા=આનંદ આ-
પનાર
હાર=ઝાકળ; હીમ

ઠરી=ટાટી થઇ; સતોષ થયો.	રહી	નર્મદા=નર્મદા; રૈવાળ
નીરખી=જોઇ	ખરીજ=ખરેખરી	કૃતાર્થી=ધારેલું પામેલો
ખરી=ખરી પડી; જતી	વિશેષ=ખાસ કરીને	નરમદા=નર્મદાશ્વકર
	ગંભીર=ગંભીર; પ્રાદ	કવિ

સમજુતી—ધ્રુમસને લીધે દૂરથી કખીરવડ જુરો જાંખો પહાડ, જોવો નદી વચ્ચે નિર્ભયપણે એક સરખો (સ્થિર) ઉભેલો દેખાયો, હારેલો લડવૈયો જાણે (નદી વચ્ચે બેસીને) ધ્યાન ધરતો હોયની! એવો દેખાયો, એવો એ કખીર વડ સવારે એકાંતે શોકને હરે છે. (૧) મોટાઇમાં અને દેખાવમાં એ (કખીરવડ) જગતમાં નવાઇ પમાડનાર જણાય છે, ખરો જે દેશમાં આવું ભૂપણ હોય હોય તે દેશ (જગ્યા) મગરૂબ કેમ નહિ રહે? કખીરના સમાગમથી એ (કખીરવડ) કખીરપંચીઓમાં પવિત્ર મનાય છે, ડાળી અને વડવાઇના વધારાને લીધે એ હંમેશા અમર કેમ નહિ કહેવાય? (૨) પ્રથમ ઝાડની ડાળોમાંથી છૂટીને નીકળતી ભોંયમાં પેસી જાય એવી વડવાઇની શોભાથી ઘણા સર-માઇને શિવજી ઊઠ્યા ને પોતાની જટા સંકોચીને વડ છોડીને હિ-માલય પર્વતપર જઇ રહ્યા. (૩) એ વડની ઘટા એવી છે કે જ્યાં ઉના-ળામાં પશુ સૂર્યનું એક પશુ કિરણ ધણી મહેનતે પશુ પેસી શકે નહિ, જ્યાં એવી ઘટા હોવાથી નીચે શિતળ છાયા પડે તે છાયાનું લોકો સુખ લે છે; ખુલ્લી ખાનુઓ તરફથી પુષ્કળ પવન આવી જમીન ઉપરનો ધૂળ કચરો વગેરે સાફ કરે છે, પછી જોઇએ તેટલો પવન આવવાથી માણુ-સોના મનને ખુશી કરે છે. (૪) ઘણાં જંતુ અને પક્ષીઓ અહીં રહીને જ્યાં પ્રકારનું સુખ પામે છે, અહીં ઘણાં જાત્રાળુઓ પ્રુણ સમજીને ઉતરે, અહીં ઘણા શિકારીઓ બહુ ગમત કરે છે, અહીં હજારો લોકોનો સમાસ

થતાં પણ અડચણ પડતી નથી. એ વડની છાયામાં ૧૫૦૦૦ માણસ સુખે રહી શકે એવો મોટો છે. (૫) અહીંથી નદીને દૂર વહેતી જોવી તે અક્યક્તિ દેખાય છે. ને કાંઈ કાંઈ પશુઓ ખેટપર અહીંતહીં ચરે છે તે જોવાં; ભારે ઘટા જોવી, ને કાંઈ પક્ષીઓના સ્વર સાંભળવા, શરીરમાં ચોકખો વાયુ લેવો, આવું સુખ કમનસીબ માણસો હોય ન લે. (૬) ઘટા અને મુળિઆની આજુબાજુ થએલી ટેકરીઓને લીધે ફરવા લાયક ઘણી ગલીઓ થઈ છે; વાવાણીઓની પોલાણમાં કેટલીક ગુફાઓ થઈ, અને તેમાં શોભિલી ઘણી ખેઠકો બની છે, જેમાં નિરાંતે જીવાન સ્ત્રી પુરુષો ખુશીથી રમી શકે અથવા નિરાંતે જોગી પુરુષ ખુશીથી (જપમાં) ઇશ્વર સ્મરણમાં બેસી શકે, (જોગી ભોગી બંનેને ફાવે એવી જગ્યા છે.) (૭) જડાં, લીલાંકુમળાં, દુમસાં પાંદડાં છાયા કરીને શોભે છે, વળી રાતાં (પાકાં) ટેટા ખામને ઘણા જીવો પેટ ભરે છે, બાજુ પરથી ઘણા આનંદદાયક રંગના કિરણો પડે છે, નીચે કરોળીઆ વગેરેએ બાંધેલા પડો હીમથી (હીમનું પાણી પડેલું હોવાથી) તડકામાં ખરફ સરખાં ચળકતાં જણાય છે. (૮) હે ! કખીર વડ તને જોઇને મારી આંખ ટાઢી થઈ. (સંતોષ થયો.) મારી પાપવાળી બુદ્ધિ જતી રહી ને મને ખરેખર સારી જગ્યા થઈ. હે ગંભીર કખીર વડ તારા વડે નર્મદા નદી સારી શોભે છે. (વધારે શોભે છે) (હે નર્મદા નદી) અગર હું નર્મદાશંકર કવિ તારા દર્શનથી ઘણો સુખી થયો છું. (૯)

પાઠ ૩૪.

શવાને વખતે; દુઃખ વિપરીત=અવળી, ઉલટી

વિનાશ=નાશ પામવું તે

આવવાને વખતે; નાશ સમાપ્તી=સમાપ્ત; જેવી.

વિનાશકાળે=નુકસાન

શવાને વખતે.

સતિ=પતિવ્રતા

પ્રતિજ્ઞા=પણુ	શરીરશુદ્ધિ=શરીરનું	પરતાપ=મહિમા
પ્રમાણી=અનુસરી; , તે	જ્ઞાન	સિદ્ધ=મુક્ત
પ્રમાણે ચાલી	વેતા=જાણનાર,	શુક=વ્યાસના પુત્ર
કુરંગહણુવા=હરણને	નિકટ=પાસે; સમીપ	આદિક=ખીજાં; વગેરે
મારવા	લણું=લીધું; ભોગવ્યું	મુનિવર=મોટા મુનિ
મતિ જ્રષ્ટ કીધી=શુદ્ધિ	સંત=સાધુ	ચોટયું=લાગ્યું
બગાડી	ટળે=દૂર થાય; મટે	મર્મ=ભેદ; છુપી વાત
કાગજાની=ભૂત. બિવિ-	આશા=અમુક ઇચ્છેલું	અનુપ=(અન+ઉપ=ઉપ-
ધ્ય અને વર્તમાન એ	મળશે એવું ધારવું તે	મા)=કોઈની સાથે સર
તણે કાળની હકીકત	તૂણ્યા=મેળવવાની ઇચ્છા	ખાવી ન શકાય એવો;
જાળનાર	ઇર્ષા=અદેખાઈ	ઉત્કૃષ્ટ
પાની=પગલું; પગ	મોહ=માયા	મહંત=મોટો સાધુ
ધરાવી=મેળવી	મસર=ક્રોધ	સેવ્યે=સેવા કર્યાથી
જમાવી=એકઠી કરી;	મમતા=મારાપણું	છૂટે=જતી રહે
મેળવી; પાથરી	પ્રકટે=પેદા થાય	માયાની જાળ=જગતના
વળુંધી=વળગી; ધરી	ઉર=મન	પ્રપંચ
મઃપુરી=જનકવ રજપુ-	દહ=પાકું; સચેટ	પરિશ્રદ્ધ=પરમેશ્વર; સર્વ
તોની રાજધાની; દા	પતિત=પાપી; ધર્મથી	વ્યાપક હૃદય
રકા	બળ યએલા	મુક્તાનંદ=સાધુનું નામછે
રૂરા=દર	ઓધારીઆ=ઉઘાર્યા;	આજપંપાળ=ફાંફાં
બરણો=બરાયો	ઉદાર કર્યો; તાર્યા.	

અનન્ય—સીતા સમાણી કોણ શાણી સતી (હતી,) (કે જોણે)
સદા પતિ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણી, (તેણે પણ) કુરંગ હરવા (ને) મતિ

બંધ કાઢી, (એ) વિનાશકાળે વિપરીત યુદ્ધિ (સૂઝી) (૧) કૌરવ કેવા કાળજાની હતા ? (તેમણે પણ) કુસંપમાં પાછી પાની ન કરી, (તે) દેવ સહિત કોઈ કપે મુઆ, (એમ) વિનાશકાળે વિપરીત યુદ્ધિ (સૂઝી). (૨) નળે ન્યાય વિષે નિપુણતા ધરાવી (ને) જગતમાં સુકીર્તિ જમાવી (તેણે પણ) ઘુતને વળુધી ગાદી ગુમાવી, એ વિનાશકાળે (૩) યદુપુરી (ના) યાદવ યાદ આણે, (તેમનો) જીવ સુરા વિષે બલો ભરોણે (તેથી તેઓ પણ) શરીર સર્વ શુદ્ધિ મૂકી (ને) મુઆ, (એ) વિનાશકાળે (૪) રાવણ રૂડો શાસ્ત્રવેતા હતો, નવે મહેલો (તેની) નીકટમાં રહેતા, (તેણે) સીતા હરી (ને) કુયુદ્ધિ (એ) કષ્ટ લલું. (એ) વિનાશકાળે (૫)

સમજુતી—સીતાના જેવી કોઈ ડાહી સતી ન હતી, કે જે હંમેશાં ધણીના હુકમ મુજબ ચાલી; તેણે પણ હરણ મારવા માટે યુદ્ધિ બગાડી બ્યારે વિનાશ થવાનો હોય ત્યારે અવળી યુદ્ધિ સૂઝે છે. (૧) કૌરવ કેવા ત્રિકાળજાની હતા, (ભીષ્મ, દ્રોણ, સંજય) તેઓ પણ કુસંપ કરવામાં હઠ્યા નહિ, તે કોઈ (કૌરવો) અદેખાઈ સહિત કપાઈ મુઆ. (૨) નળરાજ્યે ન્યાય કરવામાં ધણી માહિતી મેળવી હતી જેથી તેની દુનિયામાં સારી આખર ફેલાઈ હતી તેણે પણ જુગારને વગગીને રાજપાટ ગુમાવ્યું. (૩) દારકાના જાદુવાને સંભારે કે તેમનો જીવ દાર પીવામાં ધણો ભરાયો મતલબ કે દાર પીધો તેથી તેઓ પણ શરીરનું બધું જાન બૂકીને અંદર અંદર જાદુને કપાઈ મુઆ. (૪) રાવણ સારી રીતે શાસ્ત્રને જાણનાર હતો, અને નવે મહેલો તેની સેવામાં પાસે ને પાસે રહેતા હતા પણ તેને સીતાનું હરણ કરવાની નકારી યુદ્ધિ થઈ તેથી દુઃખ બોધું. (૫)

સંમંશુતી—સાચા સાધુ પુરુષનો સમાગમ ખરું સુખ આપે છે. ખરું સુખ આપનાર છે; માટે સંત સમાગમ કરવો. સંત સમાગમથી આજ્ઞા, તૃપ્તિ, અદેખાઈ, અહંકાર, માયા, ક્રોધ; મારાપણ એ અવગુણો બળી જાય છે અને તેથી મનમાં ધન્યરત્ન પાડું જ્ઞાન થાય છે. (ટક) (૧) સંત સમાગમથી નારદ મુનિ પોતે ધન્યરત્ન મન થયા, અને ઘણા પાપીઓનો ઉદ્ધાર કર્યો, તેથી આખરનો મોટો મહીમા ગવાય છે. (ટક) (૨) સુકદેવ વગેરે મોટા મુનિઓ સતસંગથી સિદ્ધિવાળા પુરુષ બધા અને તેમનું મન સુખરૂપ (સારી રીતે) હરિના રૂપના ધ્યાનમાં ચોટ્યું. એવો મોટો ગુરુત બેઠે સાધુ પુરુષોથી એમણે જાણ્યો. (ટક) (૩) મહંતનો મહિમા મોટો છે, કે જોમની સેવાથી માયાની જાળ (જગતના પ્રપંચ) થી છુટાય છે; અને પરમેશ્વરમાં પ્રીતિ વધે છે, મુક્તાનંદ કહે છે કે કાંઈ છોડી દઈને સંત સમાગમ કરવો. (ટક) (૪).

પાઠ ૩૮.

ઝેર=અદેખાઈ

વેર=દુશ્મનાઈ

કેર=ક્રોધ; જીલ્લમ

પર=પારકી

નાતીલા=નાતના

જાતીલા=જાતના

હરખ=ખુશી થા; હરખા

અનોપમ=જે બીજા કોઈ

સાથે સરખાવી નહિ

શકાય તે; ઉત્કૃષ્ટ

લાજ=આખર

લેખ=જાણ

ધોર=ભયંકર

કુકર્મી=નહારાંકામ કર-

નાર

મારણુ=મારનાર

તુલ્ય=બરાબર

જડ=મૂળ

વિધવિધ=તરેહ તરેહનાં

વૈભવ=સુખનાં સાધન

પટકુળ=લુગડાં

હુલકર=હોલકર

ખરાબી=પાયમાલી

કોણુજ માત્ર=શી ગણુ-

તરીમાં

સંહાર=નાશ

પિંહારા=લુટારા

નેન=વાવટા

તતુજ=છોકરાં

ગુપ્તતાન=મથગુપ્ત; ચુક-ચુર	વનમાં વાટ પાડી ન શકે=રસ્તો રોકી ન શકે	હિમાચળ=(હિમ=પરદ +અ=નહિ+ચળ=ખસે)
આશ્રય=છાંય; મહદ્ધવધ=ધોળ	ધોંગા=મજબુત	=ન્યાયી પરદ ખસે
મંગળ=કલ્યાણ	કાઠી=કાઠિઆવાડના રહેવાસી	નહિ તે; હિમાલય
ધારા=કાચઢા; નિયમ	જત=જત સંસ્થાન	પ્રવેશ=દાખલ; આરંભ
નિર્જળ=કમજોર	રહેવાસી	માળવ=માળવા
કોળીનાળી=કોળી વીગેરે	ધાડાં=ટોળાં	આદક=વગેરે
સંસ્થાન=પાસેનો મુલક	ધાટ=ઓવારા	સંજને=પહેરને
ફાંસીખોરા=ફાંસીઆ	કુવેતર=કુવાતું પાણી	શણ્ધુધાર=સાળ; આબૂ-પણુ
ફેલ=ઢોંગ	પાછ પાક પાકવવા	આશીશ=આશિર્વાદ
વાટ=રસ્તો	ખેતર; વાડી.	મહી=પૃથ્વી

સમજુતી—અદેખાઈ ગઈ અને દુકમનાઈ ગઈ, વળી ધણે જીલમ કરનાર પણ ગયાં, પારકી નાતના અને પોતાની જાતનાથી હળી મળીને દુનિયાનો વહેવાર ચાલે છે; કે બિચારી બકરીનો પણ કોઈ કાન પકડી શકતું નથી. (મતલબ કે ગરીબમાં ગરીબ ને બકરી તેને પણ કોઈ દુઃખ હા શકતું નથી તો પછી માણસને તો કેમજ દુઃખ હા શકાય ? મતલબ કે કોઈને પણ દુઃખ હા શકાતું નથી) માટે હે ! હિંદુસ્તાન (હિંદુસ્તાનના લોકો) એ આજાર પરમેશ્વરનો સમજીને હવે (તું મનમાં) ખુશી થા. (૧) તારાપર અનોપમ રાજ્ય હાલમાં મધ્ય છે, અને એ રાજ્યે તારી આખર વધારી છે એમ તું સમજ; બચકર નહારા કામ કરનાર ચોર ગયા ને કપટતુ જોર નાશ પામ્યું તે તું જો, હવે મહમદ સરખા મરનાર નથી,

અને તૈમુર જેવા તોફાન પણ નથી, માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૨) જીલમી રાજાઓના તો સમુદાય નાશ થયો, અને નાદિરશાહ જેવા પણ મરી ગયા, હવે, બીલનો ધણો બચ નથી તેમજ કુળો અને કંકાસ પણ નથી, હવે તો હિંદુસ્તાનની પ્રજાને તરેહ તરેહનાં સુખનાં સાધનો મળે છે. (મતલબ કે મરજી મુજબ સુખ ભોજી શકે છે, જેમણે તેવાં લુગડાં પહેરે છે અને ખાય છે (આગળના જીલમી રાજાઓના વખતમાં મરજી મુજબ લુગડાં પહેરી શકતા નહોતા તેમજ પાન ખાધને બહાર નીકળી શકાતું નહોતું.) માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૨) હવે હોલકરથી ખરાબી થઈ શકતી નથી, અને મરાઠા લોક તો કંઈ ગણતરીમાં જ નથી (મતલબ મરાઠાઓ હવે હુલડ તોફાન કરી શકતા નથી.) સિંધીઆથી હવે કદી પણ કોઈને નાશ થઈ શકતો નથી અને નહારા જે પીઠારા લોક તે પણ ગયા, અંગ્રેજ સરકારના અમલ નીચે તારાં છોકરાં (હિંદુસ્તાનના લોક) (મોજમમમાં) મશગુલ રહે છે, માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૪) અંગ્રેજ સરકારની એ જોરાવર સત્તાનીચે લોકો તેના શુભ ગુણનું ઘોળ અને ગીત ગાય છે કે જેના કાયદા સૌ (રાજા) કરતાં શ્રેષ્ઠ છે કે જેથી કમળેર માણસને પણ મનમાં ખીક રહેતી નથી, વળી કોણી નાણીની ખીક મટાડીને સંસ્થાનનું રક્ષણ કરે છે, માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૫) કાંસીઆ લોકો ટોંગ કરીને જંગલનો રસ્તો રોકી શકતા નથી, જખરી કાઠી લોક અને જત લોકોનાં ટોળાં ઘોડાથી ઓવારા (પર્વતના રસ્તા) રોકી શકતા નથી, ખેતર કે કુવેતરમાં જઈને લશ્કર અનાજ લૂટી શકતું નથી, માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૬) (દક્ષિણમાં) લંકાથી તે (ઉત્તરમાં) હિમાલય સુધી અને (પૂર્વમાં) કલકત્તાથી (પશ્ચિમમાં) કમ્બમાં

દાખલ થતાં સુધી પંખખી, સિંધી અને સોરઠીઆ લોક તથા દક્ષિણ, માળવા વગેરે દેશના લોકના ખીકના ને દુઃખના દિવસ ગયા અને સુખના દહાડાનું દાન આપ્યું, માટે હે । હિંદુસ્તાન (૭) તેટલા માટે તું (હિંદુસ્તાનના લોક) તો ખરા અંતઃકરણથી એનો પાડ માન, અને હંમેશ (મનમાં) ખુશી ખુશી રહીને સ્વર્ગના જેવો શણગાર પહેરજે, વળી દક્ષપતરામ કવિ પોતાના ખરા મનથી એવો આર્શિવાદ આપે છે કે તું (હિંદુસ્તાન) દુનિયામાં મોટી મોટાઈ મેળવજે. હે । હિંદુસ્તાન એ આભાર પરમેશ્વરનો સમજીને તું (મનમાં) ખુશી થા. (૮)

પાઠ ^{કૃષ્ણ}કૃષ્ણ.

નરદેવ=રાજા	રાવવાની માળા	ચાર ગણાય છે, નળ
ભીમક=ભીષ્મક; વિદર્ભ	નૃપ=રાજા	યુધિષ્ઠિર, જનક અને
(ખીરા) દેશનો રાજા;	કંઠે સજી=ગળામાં પહે.	જનાર્દન કે વિષ્ણુ)
દમયંતીનો પિતા,	રાવી	પ્રસરાવતાં=ફેલાવતાં
સુતા=પુત્રી	દિવ્યાંગના=દેવતાદેહ	શુભકુંડ=શુભાર
સુંદરી=સુંદર અંગવાળી	વાળી; દેવી	સરા=(સુ+રા)=સારા
અ	તનયા=પુત્રી	જાણીતો; જ્ઞાની
પ્રસંસા=વખાણુ; તારીફ	તનય=પુત્ર	નીજબંધુ=પોતાનો ભાઈ
વરી=પરણી	સાંપડયાં=થયાં	પુષ્કર=નળરાજાનો પી-
સુરદેવ; દેવતા	સુરપુર=દેવલોકની નગ-	તરાઈ ભાઈ
નરાદિક=મનુષ્ય રાજા	રી; સ્વર્ગ; ધંદપુરી;	અવળુંજ=ઉલટુંજ
વગેરે	અમરાપુરી	દુર્દશા=નહારી હાલત
વરમાળ=પસંદ કરેલા	ભાવતાં=ગમતાં	શિરપર ફરે=માથે ભમે
ધણીની ડોકમાં પહે.	પુણ્યશ્લોક=પશ્ચવાળો;	કર=હાથ
	પવિત્ર ચરિત્રવાળો; (એ	કર ગયું=તાપામાં ગયું

સંતાન=છોકરાં
 ખર્ચા=ખર્ચાં
 સુકુમાર=અતિ કામળ
 શુભ=કાંઠાવાળી ડાંખણી
 આકરો=સહન ન થઈ
 શકે એવો
 કાંતિ=સૌભાગ્ય; રૂપ
 ભૂપરે=જમીનપર
 લુપ્ત=ભૂખ
 ખમ=પક્ષી
 પટ=વસ્ત્ર; લુગડું
 દંપતી=ધણીધણિઆણી
 ધરતાં=પહેરતાં
 દુર્ભાગ્ય=કમનસીબ
 પળવા=જવા
 પ્રાણુ=ધણી; નાથ
 અભયુ=વીખુદું; જુદું
 ગુણવંતી=સારા ગુણવા-
 ણી સ્ત્રી (દમયંતી)
 રજની=રાત
 હેરાન=દુખી
 સતી=પતીપર પ્રેમવાળી
 સ્ત્રી

જીવન=જેના વડે જીવ-
 વાતું છે તે; પ્રાણુ;
 ધણી
 વિકળ=અભરાએલી
 બાધ=પારધી; શિકારી
 વૈદર્ભી=વૈદર્ભી દેશના રા-
 જની પુત્રી; દમયંતી;
 નળની સ્ત્રી
 વલવલ્લતી=ટળવળતી
 કુળગુરુ=કુળગૌર
 સલુણી=મનોહર કાંતિ-
 વાળી સ્ત્રી
 સહી=નક્કી
 અહિંસા=સાપનો ડાંખ;
 કકોટકનો ડાંખ
 વિરપ=કદરપુ; બેડોળ;
 કુખડો
 ઋતુપર્ણુ=અયોધ્યાનો
 રાજા
 સારથી=રથ હાંકનાર
 શીઘ્ર=તરત
 નરમણિ=પુરુષોમાં રતન;
 રાજા

બાહુક=નળરાજા (જે
 નામ એણે ઋતુપર્ણુ
 રાજાને ત્યાં રાખ્યું
 હતું)
 લક્ષણુ=સ્વભાવ; ગુણ;
 ટેવ
 કલ્યાણ=જોયાં
 બાળકાં=છોકરાં; બાળક
 હર્ષ થેલાં=હરખથી
 ગાંડા જેવાં મએલાં
 ગત=મએલું
 સાતુકૂળ=(સનઅતુકૂળ)
 =મરજી માફક; પાધર
 છકી જવું=છાકી જવું;
 ફાટી જવું; અહંકારે
 ભરાવું
 હારવી=ગુમાવવી
 ટકતાં=રહેતાં
 નીતિ=નિયમ
 ઉર=મન
 કિંવા=અથવા
 ધૂત=જુઘાર; જુઘડું

સમજીતી—વિદ્ધ દેશના રાજા બીમકની દમયંતી નામે સુંદર પુત્રીએ હંસને મોઢેથી મળનાં વખાણ સાંભળીને મનથી તેને (નળને) પરણવાનો નિશ્ચય કર્યો, સતીએ સ્વયંવરની મોટી સભ્યમાં દેવ, મનુષ્ય, રાજા વગેરેને છોડી, તેણે (દમયંતીએ) ગ્રેમની વરમાળ નળ રાજાને ગળે પહેરાવી. (૧) દેવી સમાન શોભતી દમયંતીથી નળરાજાને સારા ગુણ ને રૂપવાળાં એક પુત્ર ને એક પુત્રી થયાં, તેઓએ સ્વર્ગનાં જોવા મળ મમતાં બહુ સારાં સુખો ભોગવ્યાં, વળી રાજાએ પવિત્ર આચરણથી વર્તી સારી આબરૂથી રૈયતને પાળી. (૨) અરે! નળરાજા વિચારવાન હતો છતાં પોતાના ભાષ પુષ્કરની સાથે જુગાર રમ્યો; જેના માથાપર નહારી હાલત ભમતી હોય તેને અવળું કામ સૂઝે; (મતલબ કે વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ સૂઝે છે.) પોતાનું રાજ્ય પુષ્કરના હાથમાં ગયું, બાળકો મોસાળ ગયાં, અને નળ દમયંતી એક લુગડાબેર શહેર બહાર નીકળ્યાં. (૩) અતિ કોમળ પગમાં ધણી શૂળો, કાંટા કાંકરા વાગ્યા અને ટેકરા ચઢતાં ઉતરતાં સહન ન થઈ શકે એવો ધણો યાક લાગ્યો. ત્રણ દિવસનાં અપવાસ થયા. અને તેની આંખો હાંડી પેશી ગઈ, મોંની શોભા ઝાંખી પડી ને શરીરમાં બળ રહ્યું નહિ. (૪) ત્યાં આઘેથી ભોંયપર ધણું પક્ષીને બેઠેલાં જોયાં, તેથી રાજાએ ભૂખનું દુઃખ સમાવવાને તે પક્ષીઓપર પોતાનું કપડું ફેંક્યું; ને કપડું લઇને પક્ષીઓ બેઠી જવાથી, ધણી ધણિઆણીએ એક વાજ પહેર્યું. આવું કમનસીબ જોઈને નળની બુદ્ધિ ઠેકાણે રહી નહિ. (૫) દમયંતીને દુઃખોથી બચવા માટે પીંચર જવાને ધણું કહ્યું, પણ તે ગુણવાન કીતે પતિથી છુટા થવું ગમ્યું નહિ. જંગલમાં ધણી હેરાન થઈને રાત

પડતાં બને જાણુ ઉઠી ગયાં. પણ મધરાતે નળરાજ અસ્થુ વસ્ત્ર ફાડી નાખીને દયા તજીને ચાલ્યો ગયો. (૬) સતી જાગીને જુએ તો ધણીને ન દીઠા, એટલે બેભાન થઇને બોંયપર પડો, અને હે નાથ ! હે જીવન ! ક્યાં ગયા ? એમ વારંવાર પોકારતી; ગભરાઇને નળને શોધતી હતી, એવામાં અજગરના મોંમાં આવી પડી. એવા દુઃખમાં ટળવળતી દમયંતીને એક પારધીએ તદ્દખીરથી બચાવી. (૭) જેમ તેમ કરીને માસીને ત્યાં ગઈ. અને ત્યાં દુઃખે છુપે કેટલાક દિવસ રહી પછી સુદેવ કુંજગારની શોધથી મનોહર કાંતિવાળી (દમયંતી) નકકી પીયરમાં પહોંચી, કઠોટક નાગના કરડવાથી કદરૂપો બનીને નળ ઋતુપર્ણી રાજાનો રથ હાંકનાર થઇને રહ્યો, પછી સતી દમયંતીનો ફરી સ્વયંવર સાંભળીને પુરુષોમાં રત્ન એવો નળરાજ તરત ત્યાં ગયો. (૮) બાલુક (નળ) નાં રૂપમાં બહુ તફાવત હતો. પણ લક્ષણો નળનાં જોયાં પછી બે બાળક અને દમયંતી નળને હરખ ઘેટાં થઇ મળ્યાં, આ વખતે નાગના ઝેરની અસર (પાસ) ગઇ એટલે નળ સુરૂપવાન થયો. અને પુષ્કર તાળામાં આવી નચ્યો, ને ગએલું રાજ્ય મળ્યું. માટે પરમેશ્વરની મહેરબાની થાય તો બધું સીધું થાય છે. (૯) કોઇએ સુખના વખતમાં છડી જવું નહિ. તેમજ દુઃખને વખતે હિંમત છોડવી નહિ, કારણ કે સુખ કે દુઃખ હંમેશાં રહેતાં નથી, વળી ગરીબ અથવા રાજા બધા જીગારથી દુઃખી થાય છે. એ નિયમ મનમાં રાખવો; માટે કોઇએ એ દુષ્ટ દુર્ગુણ પાસે કદી પણ નક્કી જવું નહિ. (ગતભય કે જીગાર રમવો નહિ) (૧૦)

પાઠ ૪૭.

હાક=ખૂમ
 ભાગા=તૂટયા; નરમ
 પડયા
 તાક=ગાત્ર; અવયવો
 ઉદ્યો=ઊગ્યો
 નેપથભાણુ=નૈપથ દેશ-
 નો સૂર્ય
 જ્ઞેત=તેજનો ભડકો
 ઉદ્યોત=આગીઓ
 પેર=પેટે
 કુંડળ=કાનની લાલીએ
 પહેરવાનું ધરેણું
 લહેકે=શોભે
 અરગજ=ધણી જાતની
 સુગંધી મેળવીને બ-
 નાવેલો પીળો ભૂકો;
 ચંદન
 વદન=મોહું
 કમળનયન=કમળની

પાંખડી જેવી આંખ

ફંફ=ફંદો; પાશ
 નાસા=નાક
 કીર=પોપટ
 પંચ=પાંચ નળ
 ગજમુકતા=હાથીના ગં-
 ડસ્થળમાંથી નીકળતાં
 મોતી જેવાં રસનાં
 ટીપાં
 કુંજર=હાથી
 શુંડાકાર=સૂઠના આકા-
 રના
 હદે=છાતીની
 શોભાળ=શોભાવાળી
 નાભી કમળ=જેની કું-
 ટીમાંથી કમળ ઉત્પન્ન
 થયું છે એવા; વિષ્ણુ
 કટી=કેડ
 કુંજરકાળ=હાથીનો ફ-
 રમન; સિંહ; વાઘ
 શાદ્દલ=વાઘ

ગલ=ચાલ; ગતિ
 નરપત્ય=નૃપતિઓ; રા-
 જઓ
 નિર્વાણુ=નાકી
 તવ=તારે
 તેજે=પ્રકાશમાં
 જાણુ=સૂર્ય; જાનુ
 ગતે=ગતિથી; જ્ઞેરવડે
 વાય=વાયુ
 મહિમાએ=મોટાઈમાં
 સ્થિરતા=અડગપણુ
 મેર=મેરૂ પર્વત
 કુમેર=અલકાપુરીનો રા-
 જ; મહાદેવના ધનનો
 અધિપતિ; ભંડારી
 ઐશ્વર્ય=મોટાઈ
 જુદે=લડાઈમાં
 ત્યાગી=મોહ વગરનો;
 જોઈ સર્વસ્વ છોડી
 દીધું હોય તે

સમજુતી—સ્વયંવરમાં ખૂમ પડી કે ઓ ! નળ આજ્યો, એ
 સાંભળી સધળા રાજાઓના ગાત્ર સિધિલ થયા, મતલબ કે નરમ
 થઈ ગયાં; અને જેમ સૂર્યનાં ઊગવાથી બધા તારાઓ આંખા પડી જાય

છે તેમ નળરાજ રૂપી સૂર્ય આવવાથી સધળા રાજાઓ તારાની પેઠે અસ્ત પામ્યા મતલબ કે ઝાંખા પડ્યા. (૧) નળરાજના મુગટ ઉપર આગીઆના જેવા હીરા ચળકે તેનાં કિરણ ઝળકી રહ્યાં હતાં અને શરીર પર સુગંધવાળા પદાર્થ મધમધે છે. (૨) પુનેમના ચંદ્રની પેઠે મોહું શોભે અને આંખ રૂપી કમળ 'તો જાણે પ્રેમનો ફાંસો હોયની! નાક પોપટની ચાંચના જેવું શોભે છે, એવી સૌભાવાળા પાંચ જણ (ચાર દેવ અને પાંચમે નળ) સરખે સરખા આવતા હતા, તેમને કોઈ ન દેખતાં સૌ કોઈ એકલા નળેનેજ દેખતા હતા. (૩) જેના ગળામાં હાથીના મદનાં ટીપાં જેવા મોતીનો હાર હતો, હાથ હાથીની સૂંઢના આધારના હતા, જેનું હૃદય અને નાભિકમળ ધણું શોભાવાળાં હતાં અને જેની કંમર સિંહને પણ હઠાવી દે એવી હતી. (૪) નળને વાદની પેઠે ચાલતો આવતો દેખી સર્વે રાજાઓ નાઉમેદ થયા કે એ તો દમયંતીને જીવાડનાર છે તેથી હવે નક્કી એ (દમયંતીને) એને પરણશે. (૫) દમયંતીને ખચર થઈ કે જે નળના હંસે વખાણુ કીધાં હતાં તે નળ આવ્યો. તેનું તેજ તો જાણે સૂર્ય તપનો હોયની! પણ ચંદ્રના જેવી તેનામાં શિતળતા હતી. (૬) ચાલ્યાં તો જાણે પવન જેવો, મોટાઈમાં તો જાણે મહાદેવ જેવો, મનના સ્થિરપણામાં તો જાણે મેરૂ પર્વત જેવો, અને ધનમાં તો જાણે કુખેર હોયની! એવો દેખાતો હતો. (૭) સાચું બોલવામાં શિખિર રાજા જેવો, મોટાઈમાં નિર્ધુપ રાજાના જેવો, લઘાઈમાં જાણે ધંદ્રના જેવો અને ત્યાગીમાં જાણે હરિશંદ્ર જેવો નળ આવ્યો. (૮)

પાઠ ૫૦.

પૈસાદાર

કરવા લાયક કામ

ધનવંત=(ધન+વંત)=

ધર્મ=દરજ, કર્તવ્ય;

વિનતિ=આરજ

રૂડાં=ખરા; સાચા
 શક્ષ=ધ્યાન
 દો=આપો
 વડાં=ખૂબ
 જરણુ=ધરણ
 પાંગળાં=પમચાં જ-ય-
 થી યોડ હોવાથી ચાલી
 ન શકે તેવાં
 નિકટ=નજીક; પાસે
 રનેહી=વહાલા; દોરત
 કારજો=કામો
 સરો=પાર પડો; કરો
 હરો=લઈ લો; મટાડો
 દોહલાં=અધરાં
 રૂઝવો=મટાડો; રૂઝ લા-
 વવો; સારા કરો.
 પ્રજત=પ્રજતા
 હાડ=હાડકાં; શરીર
 મંદ=ધીથી
 વેદના=દુઃખ
 અસર=લાગણી
 વજ=દયા વગરનું; કઠણ
 છાતી=હેતુ

રૂડી=ધણી
 ધર્મકાજ=પુણ્યનું કામ
 નિરાશ્રિતો=આશ્રય વગ-
 રના, નિરાધાર
 તણુંજ=નુંજ
 કમર બાંધીને=મંડયા
 રહીને
 કટ્ટ=દુઃખ
 કાપીએ=મટાડીએ; દૂર
 કરીએ
 સાથ=સાથે
 ધીરવું=આપવું
 હથી=નાશ કરી
 સંચીએ=મેળવીએ; એ-
 કહું કરીએ
 છાંડજો=મૂકી દેજો,
 છોડી દેજો
 કરો=વેરા; રિવાજ
 વરવડું=વરવહુ
 હાક=શોભા; બપકો
 હરો=હરણ કરો; છોડી દો
 ધૂર્ત=ધુતારો
 કીન=ગરીબ

વે'મ=વહેમ
 ચોપ=કાળજી; ચેટક;
 ખંત
 કળદરી=ગરીબ
 ધરમણુદિ=દાન કરવાની
 યુદ્ધિ
 મોખરે=આગળ
 પાત્ર=માણસ
 નરમદા=નર્મદાશંકર
 કવિ
 વિનવી=સમજવી
 નિજળ=નિરજળ)=
 પ્રાણી વગરના
 નવાણુ=પ્રાણીની જગા-
 ળો, (જેવા કે કુવા,
 વાવ વગેરે)
 તીર=ઓવારા
 સધ=તરતજ
 ધાંગી=મોટી; જળસી
 રચો=અનાવો
 નળણાં=કમજોર; માંદા
 નિવારો=મટાડો; ટાળો
 ચણાવો=ધાવો

ભક્તીલાત=સારી તરેહની

તણા=ના

આદરવી=શર કરવી;

અસાવવી

વરી=મેટી

ઔપચક્ષાળા=ઘરિષતાલો

દવાખાનાં

જાત=શરીર

દુખાળા=રોગી

ભાળી=જોઈ

ભાખિ=ખોલો

ઉદાવ=જમાવ;

ગળેત્રા=ગળી ગએલા;

દાઝેલા

અધા=આધળા

ધારી શકે કરી શકે=

કરી શકે નહિ

પાલણુ=પોષણુ; ગુમરો

પુંજ=દોલત

ઉધારો=ખરચો

સંપૂ=દ્રણી મળીને

સુધારી=સુધારો કરી

શિરસ્તો=રિવાજ; રૂઠી

સાજ=સામાન

રચો=કરો

જમાવો=ફેલાવો; સારી

રીતે ચલાવો

કળા=હુન્નર

ધરો=રાખો

કાબ્યકળા=(કાબ્ય=કવિ-

તાનકળા=હુન્નર)=

કવિતાનો હુન્નર એટલે

નવી કવિતા કરા-

વરી તે

ધીર=ધીરજવાન

જુગ=જુગ=ધણી કાળ

સુધી

ધરાવો=રાખો

જોગ=વખત; દાવ

શુભ=સારો

લાવો=ઓરિઓ

સજીવસતી—ખરા દેશીઓ હું તમને અરજ કરું છું કે તમે (તમારામાં જે પૈસાદાર હોય તે) ગરીબ માણસોને માટે ખૂબ ધ્યાન આપો, ધણાં ધરડાં, આંધળા, પાંગળાં માણસો છે તેની અને બધા રોગીની તમારે ખચર લેતી. (મતલબ કે મદદ કરવી.) (૧) નજીકના વડાજાનાં કામ કરો અને પારકા માણસોનાં દુઃખ લઈ લો, (મતલબ કે તેમને મદદ કરો.) તમે મહેનત લઈને તેમના શરીર અને મનના ધણા અધરા રોગો મટાડો. (૨) ધૂંજતા શરીરના અને ધીમી નાડીના તેમજ મુંગા પ્રાણી ફરદુદુ દુઃખ શી રીતે વેઠી શકે? તેમને જોઈને કંઈક હૈયામાં પશુ (વજ્ર છાતીવાળા માણસને) લાગણી

પેલા ધર્મી, તો તમે ધર્મના કામમાં ધણી દયા રાખો. (૩) દુઃખી અને આશ્રય વગરનાને પાળવા એ આપણો હક છે. (મતલબ કે એવા માણસોને પાળવા એ આપણી ફરજ છે એમ સમજવું.) આટલીજ સમજણ દેખાય છે, તો મંડ્યા રહીને દુઃખ દૂર કરવા એજ દેશીતું અભિમાન છે. (૪) આપણે મરી જઇશું ત્યારે પૈસા આપણી સાથે આવવાનો નથી. પણ ધર્મ આવવાનો છે માટે પાપનો નાશ કરીને પુણ્યને આપવો. (મતલબ કે પાપને રસ્તે પૈસા ન ખર્ચતાં તે પૈસા પુણ્યના કામમાં ખર્ચવો) જોઈ કરીને આ દુનિયામાં આખર મેળવીએ અને મરી ગયા પછી મોક્ષ પામીએ. (૫) તમે નાત જમાડવાના રિવાજ છોડી દેજો, અને વરલોડાની શોઆને હરણ કરો. (છોડી દો.) જો આખર મેળવવા માટે અભિમાન (રાખતા) હોય તો હુતારાને આપવું નહિ, અને (તે પૈસાથી ગરીબોને પોષવા.) (૬) વહેમને જડમાંથી (સમજાવો) કાઢી નાખજો, અને સુધરવાને માટે ધણી કાળજી રાખજો, ગરીબોનાં દુઃખો મટાડો. અને પુણ્ય કરવાની ખુદીને આગળ લાવો. (મતલબ કે ગરીબોનાં દુઃખ મટાડીને પુણ્ય કરો.) (૭) ગરીબ અને લાયકને દાન આપવું. તેના જેવી બીજી (સારી) સમજ નથી. નર્મદાસકંઠર કવિ તમને નમનતાપથી કહે છે કે ગરીબોને મદદ આપીને પછી તમે મોઝમજા ભોમવો. (૮)

સમજુતી—પાણી વગરના (પાણીની તંગીવાળાં) માગેમાં પાણીની જગાએ માળી કઢાવો અને જુનાં વાવ, કુવા, નદી, તળાવ, ઓવારા વગેરે દોષ તેને શોધીને તરતજ સમરાવવા, એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૧) સારી જખરી ધર્મજાણા ખંચાવો.

કે જ્યાં માદાં સ્ત્રી પુરુષો રહે, તે માણસના કરીરનાં દુઃખ મટાડે. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૨) ચોકખી મોટી બધા બાળક માય (એવી) નિશાળ બધાવો, અને બાળકોને તરેહ તરેહની વિદ્યા બધાવો. કે જેથી (તેમાં શીખેલાં બાળકો પર) આખી ઉંમર સુધીના (બિંદગી સુધીના) ઉપકારો રહેશે. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૩) મોટા દવાખાનાં બંધાવી ચલાવો કે જેથી કરીરના દુઃખી માણસ પોતાનું દુઃખ મટાડે અને બિચારો રોગી બાળક (હોય તે પણ ત્યાં રહી) સુખ ભે, એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૪) બિખારીને જોઇને (તેમની સાથે) ક્યા લાવી બોલો, અને રોટલી આપીને (પાછો) બીજા માગતો રાખો નહિ મતલબ કે તેને ધણે રાજગારે વળગાડે કે જેથી તેને ફરીથી બીજા માગવી ન પડે. ઉઠાવ હોય એવા હજારો ઉદ્યોગ કરો, એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૫) કરીરે ગળાઇ ગએલા, ઢાઝેલા, અને આધળા હિંમત રાખીને રાજ માર કરી શકે નહિ, એવા માણસના ગુજરાન માટે તમારી દોલત ખર્ચો એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૬) હરેક રિવાજ હળીમળીને સુધારીને બધાના ખર્ચનો સામાન બહુ સસ્તો કરો, અને હંમેશાં નફારો વિચાર ફેકરો નહિ. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૭) પારકે દેશ જઇને દુકાન સારી રીતે ચલાવો અને બીજા લોકોના લાખો જાતના હુન્નર શીખી લાવો. ઉમંગ રાખો અને હિંમત છોડી દો નહિ, એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૮) કવિની પાસે કવિતાનો હુન્નર કરાવો (મતલબ કે નવી કવિતા બનાવરાવો) અને બધા કાળ સુધી

ધીરજવાન એવું નામ રખો, અરે માણસો આવો વખત (પૈસાકારે
સ્થિતિ) (ફરીને) મળશે નહિ, માટે દલપતરામ કવિ કહે છે કે તમે
આ સારો ઝોરીયો લાઇ લો. (૮)

પાઠ ૫૪.

સાજ=સામાન

માવે=માવ

જશ=આખર

હામ=હાંમત

ન્યારા=અદ્ભુત

પાતળ=પૃથ્વી નીચે.

નો ભાગ

પોપડા=જમીનનું

ઉપલું પડ

હાળ=ઢોળાવ

ઉદ્ભિજ=વનરપતિ

સૃષ્ટિ=દુનિયા

અદલાઇ=ફેરવાઇ

કમે=એક પછી એક

મંડાઇ=સ્થપાઇ

નમુનો=કંઈક ભાગ

નિશાની=પત્તો; એપાણી

પડ=પોપડા

વિધવિધ=તરેહ તરેહના

જળચર=પાણીમાં વસ-

નાર પ્રાણીઓ

ભૂચર=જમીનપર વસ-

નાર પ્રાણીઓ.

સુતું=સોતું

સરવ=સર્વ; બધા

દિલદાઝ=મનની લાગણી

કષ્ટ હરનારા=દુઃખ લઇ

લેનાર; પરમેશ્વર

ભંડાર=જથ્થા; અમળના

ચાર=વહાલા

રચના=મનાવટ

રાજે=શોભે

રજનીરાજ=રાતના;

રાજ; ચંદ્ર

નખેતર=નક્ષત્ર

સ્થિરતા=શાંતિ

છાજે=શોભે

રાશી=સૂર્ય અને ચંદ્રને

ફરવાનો માર્ગ

કળા=તેજ

સોહાએ=શોભે

અધર=આધાર વગર;

અતરીંગ

ગોલ=ગોળાઓ, (ગ્રહો)

પોલ=આકાશ; પોલાણ

જગદાધાર=જમતનો

આધાર; પરમેશ્વર

ખટખટુ=છ ઝટુ

(હિમંત, શિશિર, વસંત,

ગીષ્મ, વર્ષા ને શરદ)

ધારા=કાપડા; નિયમો

હાઠ=શોભા

હાટ=અનન્ય; ચોક્કસ

જતા=વેલી

પાપાણુ=પથુરા

ધટધટ=દરેક જગ્યાએ

સાથ=જથ્થો; સમૂહ

રહોયે=રોલો

માણુ=ગ્રામીણી

કલ=મૌલ	સૌંદર્ય રૂપી વાડી	ટેક=કાળજી
નમ=પર્વત	ક્ષેમ=આરોગ્ય	સર=સરોવર
રહિઆળાં=રોમિતાં;	લલિત=સુંદર	રમ્યપણું=સુંદરતા
દેખાવડાં	બુદ્ધિ=અકુલ	શુદ્ધ=પાપ
સહુણું=મધુર	ઉપવન=વાડી; આગ	પાપ દહનારા=પાપ
અમાધ=ધણીજ	લાગ્ની=વહાલ કરતી	આળનાર
લીલાવાડી=દુનિયા	નેક=ટેક	લીલામૃતધારા=સૌંદર્ય
રૂપી વાડી;	સજી=પહેરી	રૂપી અમૃતનો પ્રવાહ
		લીલા=સૌંદર્ય

હે ! જગતના ધણી પરમેશ્વર આ કેવી શોભા ! અને કેવો સામાન બનાવ્યો છે ! તારા ગુણ ગાવામાં કવિ અને ભકતો હિંમત હારો ગયા, એવાં તારાં કામ ધણા અદ્ભુત છે,

હું ખાતાળની બનાવટ થી કહું તેમાં પડો, દોળાવો અને જુદી જુદી જાતની જમીન જેમાં ધણી જુની વસ્તુઓ ધણી જુદી તરેહની વનસ્પતિ અને ધણી જાતના જીવ છે. ધણી દુનિયા અનુક્રમે બદલાઈ ગઈ અને વળી પાછી સ્થપાઈ એ વાતો ખોટી નથી, કારણ કે તેની નિશાનીઓ અને નમુનાઓ હમણા પણ છેજ. મટોડીયાં જાતજાતનાં પડો અને વળી કાંકરાના જાત જાતના પડો અને ચુનાના ને પથ્થરનાં જાત જાતનાં પડો અહીંયાં અનુક્રમે નથી, અને પૃથ્વીપર આકાશનાં-વસનારાં અને જળમાં રહેનારાં પ્રાણી-જોનાં નિર્જીવ જોખાં પ્રથર રૂપ યજ્ઞેલા હોય છે. ઘેર ઘેરના બધા લોક લોકો અને સોનું વાપરે છે. તે, એ બધું હે ! હું અને બધેની પ્રજા તે મનમાં ક્યા લાવીને માણસોને માટે બનાવ્યું

છે. હે ! વહાલા પ્રભુ તારા કહાપણનો ભંડાર પાર વિનાનો છે. (ટક) (૧) આકારની રચના, શું કહું, બધા ગ્રહોમાં સૂર્યનો પ્રકાશ વધારે હોય છે, તે (પ્રકાશ) વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓને માટે જમીનની ગરમી આપે છે. વળી સને ચંદ્રમા નક્ષત્રોના સાહિત્ય સાથે હોય છે. અને વાયુની ધીમે ધીમે આવતી લહેરોથી શાંતિ ફેલાઈ રહી છે, સૂર્ય ચંદ્રને ફરવાના માર્ગો રાશીઓ કહેવાય છે, ચંદ્રની કળા સફામાં વધે છે અને વદમાં ઘટે છે. તે અને આકાશમાંનું ચાંદ્રણ (સફેદ પટો) જોઈને મન ખુશ થાય છે. અને વાદળના ધણી રંગો તરેલ તરેલની રીતે શોભે છે. અરે આકાશનું પોલાણ મોટું છે તેમાં બધા જોળા (ગ્રહો, તારાઓ) અંધર રહેલા છે. તે જગતનો આધાર છે પેલા પોલમાં અંધર રહેલાઓનો પણ-તુંજ આધાર છે તેં છએ ઋતુઓના ધારા નિયમિત કર્યા છે (ટક)(૨)

આ સૃષ્ટિની શોભા કેવી છે ! ઘણું ઠેકણું શોભિતાં ચૈટાં, પાણીવાળી જગ્યાઓ અને પથરાવળી જગ્યાઓ ઝાડ અને વેલાથી ભરપૂર દેખાય છે.

પશુઓનો, પંખીઓનો ને માણસ જાતનો સાથ (સમૂહ) એવો મંડપો રહ્યો છે કે જાણે તે નાટકોના જેવો લાગે છે (કવિ કલ્પના કરે છે કે આ વિશ્વ એમ નાટ્યરચણ છે, અને તેમાં પશુઓના પંખીઓના અને માનવ જાતના એવા જુદા જુદા સાથ સમૂહ નાટક મંડળી રહે છે, તેઓ એકબીજા સંબંધોપર એકત્ર થયેલા છે) તે રૂપે રંગે અને ખુબુથી શોભે છે, ને ગાયનથી મન ખેંચે છે. મતલબ કે મોઢ પમાડે છે. બધા ખેનરોનો હોમો પાક હાલીને ચમકારા કરે છે અને પક્ષીઓના મધુર આવાસ સુખ દુઃખ જુલાવે છે, સમી સાંને

સિંધુ અને નદી નાળા હહેરે હીપે છે તેમજ પવન, વન, ઉપવન, મેદાન અને રાત્રિ પશુ સુંદર શોભે છે. આવી રીતે બધું સાદું અને સુંદર છે. તોપણ હે ! બનાવનાર પ્રભુ બહુ ચતુરાઈનું કામ જણાય છે. સર્વ સ્થળે ધણી શક્તિ અને બહુ સારો બોધ લેવા લાયક છે. (ટક) (૩) સૌંદર્યરૂપી વાડીની શોભાનું હું વર્ણન કરું તે સુંદર કુશળતા બરેલી હોંસથી લાઠ કરતી કામે કામે ખૂબ નાચે છે અને પ્રીત હપજાવે છે.

તે નિયમરૂપી સુંદર સાડી પહેરીને બહુ કાળજી રાખીને હેતથી હસાવે છે, અને હંમેશાં મધુરાં ગીત ગાય છે, તેથી તે સર્વને મને છે.

તેં દયા લાવીને સરોવર, દરીઓ અને નદીમાં પાણી આપ્યું છે. જંગલ, વનસ્પતિ અને પર્વોતોની સુંદરતા બતાવી આપી, ધણી પક્ષીઓનું મધુર ગાયન સંભળાવ્યું છે, વળી ધર્મ દેખાડીને અમારી કને દાન કરાવ્યું. હે ! પાપને બાળનારા પરમેશ્વર અમને બધાને ધણી બુદ્ધિ આપીને શુદ્ધ (પવિત્ર) બનાવો. હે ! પ્રભુ વધારે શું વખાણુ કરું, તમારી સૌંદર્યરૂપી અમૃતની ધારા (વૃષ્ટિ)ને ધન્ય છે. (ટક) (૪)

સમાપ્ત.

મેસર્સ સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો. કૃત.

—લોકપ્રિય થઈ પડેલી—

ધોરણુવાર અર્થની નોટો તૈયાર છે.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ, શાહપોર-સુરત.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હો. દેલ.

લોક પ્રિય થઈ પડેલી અર્થની નોટો.

જાહેર ખબર.

સાતમીના અર્થ કિંમત ૧૦ આના—(જેની અંદર શબ્દાર્થ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે, અને રૂઢ બંને રીતે; શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી સંપૂર્ણ વ્યુત્પત્તિ; કવિતાનું વિવરણ; પાઠના સવાલ તથા સાર;

છઠ્ઠીના અર્થ કિંમત ૬ આના—(જેથી અંદર શબ્દાર્થ—વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઢ બંને રીતે; કવિતાનો અન્વય; સમજુતી; વ્યુત્પત્તિ; પાઠના સવાલ; પાઠનો સાર વગેરે)

પાંચમીના અર્થ કિંમત ૮ આના—(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; વ્યુત્પત્તિ; પાઠના સવાલ; પાઠનો સાર; અપૂર્ણિકના નિયમો; અધરા શબ્દો; જોડાક્ષરો; પ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ વગેરે)

ચોથીના અર્થ કિંમત ૭ા આના—(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; તમામ પાઠના સવાલ; પાઠનો સાર; અધરા શબ્દો; જોડાક્ષરો; ફિલ; મુખર્ષ ઇલાકાની ભૂતળ)

ત્રીજીના અર્થ કિંમત ૫ આના—(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; પાઠના સવાલ તથા સાર; અધરા શબ્દો; જોડાકરો; કડાની ફિલ.)

બીજીના અર્થ કિંમત ૪ આના—(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; પાઠ સવાલ તથા સાર; અધરા શબ્દો; જોડાકરો; બીજા ધોરણમાં કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ મુજબ શીખવાની ભૂગોળ; ડમ્બેલ્સની ફિલ.)

પહેલીના અર્થ કિંમત ૨૦ આના—(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; અધરા શબ્દો, જોડાકરો; ડમ્બેલ્સની ફિલ; પાઠનો સાર.)

~~આજીવન~~ આજીવનની નોટ કિંમત બે આના. ~~આજીવન~~

અંકસૂચક મૂળાકાર કિતા. કિંમત ૦ આના.

કન્યાવાચનમાળા પુસ્તક પહેલાના અર્થ ૦-૪-૦

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક બીજાના અર્થ ૦-૫-૦

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ત્રીજાના અર્થ ૦-૭-૦

‘આજીવન ગરબાવળીની’ નોટ

બે આના

એક વખત મંગાવી ખાતરી કરો. કમીશનમાં પુષ્કળ લાભ. તમામ જાતનાં પુસ્તકો વી. જી. સી. તુરત મોકલવામાં આવે છે.

ચાકરો } હજીવણાલ મોતીરામ શાહ.

સુરત. } ‘મુખ્યમંત્રિ સિદ્ધક’ના કાર્તા.

મેસરસી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લર્ડ્સ બહાર પડેલી લોકપ્રિય બુકો.

બાળવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	સાતમીના અર્થ	૦-૧-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૬	પદાર્થ પાઠ બા. ૧ લો	૦-૩
બીજીના અર્થ	૦-૪-૦	પદાર્થ પાઠ બા. ૨.	૦-૫
ત્રીજીના અર્થ	૦-૫-૦	ચોર્યાસી તા. નકશો	૯-૧
ચોથીના અર્થ	૦-૭-૬	મુરત શહેરનો નકશો	
પાંચમીના અર્થ	૦-૮-૦	છપાય છે.	

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક પહેલાના અર્થ રૂ. ૦-૪-૦
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક બીજાના અર્થ રૂ. ૦-૫-૦
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ત્રીજાના અર્થ રૂ. ૦-૭-૦

“ડિક્ટેશન શિક્ષક” તૈયાર છે.

બાળપોથીથી પાંચમી સુધીના દરેક ચોપડીના છુટા.
બાળવર્ગથી પાંચમા ધોરણ સુધીના દરેક ધોરણના છુટા.
તૈયાર છે. “મુખ્યગણિત શિક્ષક”

બીજા ધોરણ માટે અંગ્રજીના મનોચલ ત્રાર આના.
છમનલાલ મોતીરામ શાહ, શાહપોર-મુરત.

